

SIMO MATAVULJ

Izvanjac i osvajač

Na fotografiji, Matavulj je čovek dobroćudan, skoro bezazlen, ali to je podvala: autor *Bakonje fra-Brne* je južnjak, i to *lukavi* južnjak koji ume da oseti i razume, nepogrešno, i ono što svet i ljudi pokušavaju da sakriju od njega. Istina, on je znalac nekoliko jezika i literatura (prevodio je na naš jezik Mopasana, Zolu, Molijera); on je obavešten, jedini naš pisac onoga vremena koji je čitao Hismansa i komentarisao njegov *A Rebours*, jedini naš akademik, valjda, koji je u svojoj pristupnoj besedi pomenuo Malarmeua. Ali imena Hismansa i Malarmeua ne treba da nas zavedu: Matavulj nije isključivo u kulturi, u onome što je mogao da nauči od drugih, on je pre svega južnjak, jedan izvanredno razvijen sluh za stvari sveta kome je bio upućen.

Samo južnjak? Negde je izgovorio reč sudbinski značajnu za sebe: *izvanjac*. Čitavog života, zaista, bio je izvanjac. Može li da se prenebregne istorija ovoga čoveka koji je, neminovnošću vremena u kome je živeo, bio prinuđen da se ostvaruje uvek u novoj sredini? Rodom iz Šibenika, učitelj u Herceg-Novom, Matavulj je svoju životnu i literarnu avanturu ostvarivao na Cetinju a zatim u Beogradu. Ko bi spojio te tri sredine, naše Primorje, Crnu Goru — (i to Cetinje iz epohe kneza Nikole) i Beograd Jovana Skerlića? Matavulj je u tome uspeo, i u životu i u literaturi. Ako je bio opsednut tajnama jezika, ako je čitavog života beležio bezbrojne sinonime i njihova značenja, to nikako nije bio izraz jedne čisto filološke strasti: on je slutio, zahvaljujući svom izvanrednom sluhu južnjaka, da je jezik najveća dimenzija čovekova, da se

u njemu kriju tajne podneblja i kulture. Znao je, bolje no iko o ondašnjoj našoj kulturi, valjda upravo stoga što je morao uvek iznova da počinje u novoj sredini, i da traži svoje sopstveno mesto u njoj (posebno na Cetinju i u Beogradu) da je jezik ono prvo što treba da se osvaja. Izuzetnog sluha, čije sposobnosti nikad ne mogu dovoljno da se naglase, Matavulj je mogao da razume ljude i kulture samo sluhom: on je najpre slušao pa onda razumevao.

Uostalom, i njegovo razumevanje ostaje, najčešće, u granicama sluha, kao čisto muzički doživljaj: kod Matavulja nema refleksije koja bi bila dovoljna da se on ovako moćno ostvari kao što se ostvario, nema ideje koja bi, sama sobom, mogla da natkrili sve drugo. Matavulj, kad piše, ne osvaja idejom; on osvaja svojim jezikom. Pa i njegove vizije, o kojima se govori kao o uzoru realizma, njegove slike, uistinu živopisne, i žive, nikad nisu oslobođene darova sluha. Drugim piscima njegove epohe polazilo je za rukom da sliku oslobode zvuka, govora; Matavuljeva slika uvek je *zvučna* slika, njegova proza nije napisana već izgovorena reč. Iako se rano oslobodio epske naracije (koja je jedan veliki govor, pripovedanje), Matavulj je prvi, klasični pripovedač upravo po tome što je najveća njegova sugestija u govoru: njegovu prozu valja slušati da bi se dobro razumela. Matavulj ostaje Matavulj samo dok se obraća našem sluhu. Bez toga sluha, kako bi on bio moguć na Cetinju? Bez njega, što bi bio u Beogradu? Sluh je, oduvek, jedinstvena (ako ne već i jedina) njegova šansa čoveka i kao pisca.

U *Bilješkama* ima onaj čuveni opis njegovog susreta sa Fransom, a takođe i sa Lazom Kostićem, opis koji je od prvorazrednog značaja za razumevanje tog fenomenalnog njegovog sluha. On je osvajao pričom, pa i *masnijim dosetkama*, i Fransa i Lazu Kostića: uspevao je, i hvalio se time, da natera i jednog i drugog da se nasmeju, u čemu se ogleda lukavstvo tipično južnjačko, lukavstvo došljaka koji se ne miri sa tim da ostane došljak. Istim lukavstvom Matavulj je osvajao čitava podneblja. Nije li na Cetinju progovorio crnogorskim govorom? Istina,

on se na Cetinju nije odrekao svog evropskog odela, najzad i svoje potrebe da se, makar krišom, u sebi, podsmehne patetici što se negovala u tadašnjoj *Lokandi*; ali neizmenljiva činjenica, iz cetinjske njegove epohe, jeste roman *Uskok*, pisan u ritmu i leksikom crnogorskog govora. Ako u toj činjenici, u jeziku kojim je pisan *Uskok*, ne bismo videli, pre svega, ovu želju jednog *nikogovića*, jednoga izvanjca da se aklimatizuje sredini, da tu sredinu kroz govor apsorbuje što više može, kako da se, onda, shvati onaj neverovatni a ipak nužni, Matavulju sasvim adekvatni preobražaj: da je on, ijekavac rođenjem, ijekavac boravkom u Crnoj Gori, u vreme *Srpskog književnog glasnika* i tek pokrenute *Srpske književne zadruge*, u Beogradu odjednom progovorio beogradskom ekavštinom?

Neki kritičari koji su voleli njegove primorske priče videli su u ovome prihvatanju ekavštine potez kockara koji igra i suviše hazarderski a da bi mogao da bude pošteđen gubitka. Ovo hazarderstvo Matavuljevo ne može da se spori. Čak i danas, pri ponovnom čitanju njegove proze, lako se oseti kakvoj opasnosti se Matavulj izlagao u Beogradu: njegova ekavština, upoređena s govorom iz njegovih »primorskih«
pripovedaka, s tom mučnom muzikom izuzetne sažetosti i prodornosti, deluje kao ekspresija beznađa posle koga je moguće još samo ćutanje. Ali Matavulj nije mogao drugačije: da je ostao veran isključivo svojoj ijekavštini, da nije, pišući svoje priče o Primorju, istovremeno pokušavao, u svojoj samačkoj sobi, negde na Kragujevačkom drumu, da govori jezikom beogradske periferije (a kasnije i Terazija), Matavulj bi izneverio samoga sebe, svoju prirodu došljaka i osvajača. Skerlić, koji je, inače, imao sluha za temu došljaštva, jednu od fatalno najbitnijih tema naše kulture (i koji je, uostalom, inspirisao *Uskokovića* za njegov roman *Došljaci*), naslutio je Matavuljevu istinu u mnogočemu, ali pravo je čudo kako nije osetio da je Matavulj, pre svega, došljak, i to došljak kakvog je on, pobornik svakoga vitalizma, mogao samo da poželi, došljak kao najbrutalnija antiteza *Uskokovićevo* Miloša Kremića. Ako je otpor nove sredine uništavao *Uskokovićevo* junaka, taj otpor Matavulja je, uvek, samo još više mobilisao: što je otpor sredine jači,

što je sredina više zatvorena, ovaj južnjak, vitalan kao đavo, nasrće upornije, strasnije. U Beogradu, Matavulj koji prihvata beogradsku ekavštinu je onaj isti Matavulj koji na Cetinju, u epohi *Uskoka*, oduševljeno prihvata crnogorsku govornu frazu; on je hazarder, ali od prave rase: kao svaki veliki igrač, znao je da može da dobije samo ako je spreman da izgubi. Ni veliki gubici, koje je on jednom pretrpeo u svojoj igri (kao što je slučaj s njegovim dramskim pokušajem *Na slavi*), nisu mogli da ga nateraju na *sigurnu kartu*. Uostalom, on i nije mogao drukčije: svojom sudbinom, koja je sudbina večitog izvanjca, bio je osuđen na zanosne trenutke trijumfa, ali i na teške poraze.

Na talasu istorije

Imao je sve odlike rođenog igrača, a najpre onu osnovnu, bez koje nijedan igrač ne može da se zamisli: bio je *čovjek rastanka više no čovjek povratka*. Istina, niko u ondašnjoj srpskoj literaturi nije tako predano kao on, godinama ponekad, redigovao svoje tekstove, u potrazi za maksimalno tačnom i moćnom ekspresijom, ali nijedan naš pisac njegova vremena nije tako vrtoglavo, bez predaha, letao iz jedne u drugu svoju epohu. Primorje, kome je ostao veran kroz čitavu svoju avanturu, deluje kao osnovna njegova tema, skoro kao nekakav *lajtmotiv* u muzici inače duboko protivurečnoj, u muzici koja zna za nagle prelaze iz jednoga stava u stav sasvim drugačiji, neočekivan ali, suštinski, duboko opravdan.

Matavulj je napuštao svoje motive kao predele u koje nikada više neće da se vrati, ponekad i bez osvrtnja čak, spreman, samo zato što je osetio poziv novih motiva, nove epohe, da se obračunava sa idealima prošlosti. Ova njegova strasna privrženost novom, uopšte svemu što je doživljavao kao aktuelni imperativ trenutka, ponekad dobija izraz (i to ne treba kriti) koji može da zbuni. Matavulj, koji nije voleo ništa što obavezuje, osećao je vernost izivljenom oduševljenju kao svojevrsno ropstvo. U toj okolnosti ovog večitog osvajača, verujem, krije se i odgonetka

pravih motiva njegove knjige *Bilješke jednog pisca*, u kojoj se, najčešće, vidi samo pokušaj autobiografije, ali koja je, mnogo više, pokušaj velikog Matavuljevog obračuna sa sopstvenom svojom prošlošću. Ako se Matavulj, u *Bilješkama*, obračunava sa ljudima nekadašnjeg svog Cetinja, a najviše sa knezom Nikolom; ako čak prećutkuje neka svoja raspoloženja iz vremena kada je, na Cetinju, živio i radio skoro sa oduševljenjem jednog romantičara; ako već na prvim stranicama ovog svog obračuna, kategorički naglašava da je poznavao i *naličje one divne medalje koju je slikao čika Ljuba Nenadović* i, dalje: *Nijesam se, dakle, uputio u Crnu Goru suviše mlad ni optimista, niti sam ponio djetinjstva nadanja kao mnogi drugi, i mlađi i stariji, kojima je poslije zbog neostvarenja tih nadanja bio zagorčan život*, — da li je to samo zato što je on, taj bivši urednik *Glasa Crnogoraca* i nekadašnji glumac u *Balkanskoj carici* kneza Nikole, hteo da se osveti za stare nesporazume, za dvorske intrige pa i za *zagorčan život zbog neostvarenja nadanja*, onih nadanja koja su, neizbežno, bila i njegova?

Matavulj nije u zlopamćenju, a u svome naknadnom susretu sa Crnom Gorom, izgleda, nije čak ni u pamćenju; on je, upravo suprotno tome, čovek koji hoće da zaboravi. *Bilješke jednog pisca* pisane su u želji da se čitav jedan svet, da se velika jedna epoha što pre i što potpunije zaboravi, i to za ljubav novog sveta u kome se Matavulj već našao. Paradoksalno, Matavulj se u *Bilješkama* seća da bi zaboravio, on se vraća jednom prohujalom vremenu ne zato, kao što sam kaže u uvodu *Bilježaka*, da bi to vreme oživeo, već da bi ga što dublje zakopao u zemlju zaborava: on se ne obračunava samo sa Crnom Gorom kneza Nikole, već u prvom redu sa samim sobom, sa onim Matavuljem koji je, u vreme kad je boravio u Crnoj Gori, bio njen sa odanošću za koju je sposoban samo jedan *lacman*, jedan *uskogaća* i *nikogović*, *izvanjac* koji želi da ga prime kao svoga, koji hoće, kao njegovo Latinče (u pripovetki *Kako se Latinče oženilo*), da ga priznaju, da bude svoj na svome. Došljak iz cesarske carevine, kako je on mogao drukčije da se oseća na Cetinju? Iako je

sudbinski bio upućen na to da napiše sasvim drugačija pisma o Crnogorcima od onih koja je napisao bezazleni (i divni, ipak) čika-Ljuba, ovaj čovek s izuzetnim čulom za realnost sveta u kome je živio nije mogao na Cetinju istinski da živi samo kao realist: na Cetinju, u vreme kad je on bio gimnazijski nastavnik, novinar, glumac, saradnik Crnogorke, autor pripovetke *Miloš od Pocerja*, čak sekretar »ekonomskog društva« vojvode Maša Vrbice, realizam iz njegove kasnije, beogradske epohe bio je nemoguć. Da je Matavulj uspeo da napiše samo ondašnju svoju prozu, posvećenu Crnoj Gori, ostao bi kao pripovedač koji tek naslućuje buduće mogućnosti našeg realizma, kao čovek koji je, iako rođeni realist, podelio neka nadanja sa oduševljenim Lazom Kostićem, velikim našim pesnikom, prevodiocem Šekspira, čitaocem Hegela, koga ipak ni istančani ukus ni kultura nisu mogli da spreče da ne pomene, u zanosu svog vremena, da je *Balkanska carica* kneza Nikole ipak *dramat* a da *Gorski vijenac* to nije, već je samo *spev*.

Istina, Matavulj je na Cetinju pisao najčuvenije svoje delo *Bakonju fra-Brne*, roman čija vrednost nikako nije samo u realizmu, ali roman koji je jedino mogao da se rodi u jednome duhu sposobnom, između ostalog, i za realistički doživljenu pojedinost. Samo Matavulj je svoj ondašnji smisao za realizam i, pogotovo, svoj nesvakidašnji smisao za smeh, našao zagledan u Primorje, a ne suočen sa svojim ondašnjim vizijama Crne Gore. Okolnost da on nije pokušao da nađe jednog crnogorskog *Bakonju*, da nije, recimo, napisao roman o varalici Duki, o kome je kasnije pisao u *Bilješnama*, izvanredno je značajna: na Cetinju, suočen sa Crnom Gorom, Matavulj se nije nijednom nasmijao kao u *Bakonji* i svojim drugim pričama. *Bakonja* je izvanredan dokaz da je on tada bio sposoban za smeh, i to za smeh kakav ni sam nije kasnije doživeo, ali tadašnji njegov, ipak i patetičan, ipak i romantičarski doživljaj Crne Gore (romantičarski uprkos svemu što ga je u njoj duboko vređalo), nije mu dozvoljavao da se smeje, makar i sa šakom na ustima, onda kada je stvarao literaturu o njoj. Patetično oduševljenje i nestrpljivo iščekivanje s kojim je čitava nacija izgovarala ime Crne Gore

nisu dozvoljavali realističku reč i pravi smeh ne samo u ondašnjem Cetinju već i u ondašnjem, crnogorskom Matavulju. Da je Matavulj, u *Bilješnama jednog pisca*, pisao o tome vidu svoje sudbine, da je stigao da završi *Bilješke* i napiše poglavlje o nastajanju romana *Bakonja fra-Brne*, mi možda ne bismo saznali o *Bakonji* više no što sada znamo, ali bismo (čitajući s oprežnošću i ta poglavlja ovog Matavuljevog obračuna) nesumnjivo imali potpuniju predstavu o njegovom doživljaju Crne Gore iz vremena kad je boravio na Cetinju.

Pa ipak, iako je u Crnoj Gori, nošen i sam talasom istorije kao i svi drugi, morao da živi sa većim oduševljenjem no što je u *Bilješnama*, kasnije, obračunavajući se i sa sobom i sa drugima, bio spreman da prizna (kako bi, inače, napisao *Uskoka*, roman kojim nije bio zadovoljan i kome se, zato, u tri navrata posvećivao), njegova oduševljenja ni tada, kao i nikad uostalom, nisu bila apsolutna, kao ona oduševljenja u kojima je sagorevao Laza Kostić, takva da bi mogla do kraja da ga obuzmu i zauvek odnesu za sobom. Ako Crnu Goru, u to vreme, nije mogao potpuno realistički da doživi, a još manje da se smeje pred njom i sa njom; ako je i sam, i kao čovek i kao pisac, morao da plati nužan obol tadašnjoj herojskoj mitologiji Crne Gore, ovaj lukavi južnjak predavao se oduševljenju i magijskoj privlačnosti te mitologije, između ostalog, i zato što je *slutio da bez oduševljenja ništa ne može da se dosegne* i da usamljeni duh niti može niti treba do kraja da ide protiv opšteg istorijskog talasa. Njegov zanos uvek se kontrapunktira s jednom nesumnjivom moći suđenja, sa tada još nedovoljno izraženom ali postojećom sposobnošću suđenja, sposobnošću koja mu uvek omogućava nužni odnos i prema svetu i prema samome sebi, onakav odnos, valjda, koji ima pravi glumac čak i u trenucima najvećeg saživljavanja sa svojom ulogom, saživljavanja koje nikada nije isto što i potpuni identitet. U gestu, pa i u reči, u samoj tehnici življenja i pisanja ovoga čoveka, zaista ima nečega bitno glumačkog: Matavulj se saživljava sa onim što je na dnevnom redu istorije, ali to saživljavanje je i moglo da ostavi onako moćan utisak na druge samo zato što je *kontrolisano*, što

je vođeno jednom izvanredno racionalnom svešću, jednim veoma živim čulom za trenutak i sredinu. Kad on (ne bez sujete uostalom, i to sujete karakteristične za svakog kožera i glumca) govori kako je njegova gluma u *Balkanskoj carici* bila laskavo ocenjena, i kad citira jedno mesto iz prikaza izvođenja *Balkanske carice* u Podgorici, gde se za njega kaže da *ima u špagu glumački zanat*, on zaista ima razloga za to: Matavulj je, nadasve, veliki glumac, i to upravo zbog te sposobnosti da uvek sačuva izvestan odnos prema sebi i svetu. Izvanjac, on je novu sredinu (i Cetinje i Beograd) uvek doživljavao kao glumac novu publiku, publiku koju je moguće osvojiti samo ako se govori njenim jezikom i ako se priznaju njeni ljubomorno skriveni snovi.

Pomet na beogradskoj košavi

Nesumnjivo, ova Matavuljeva nevernost sopstvenim epohama, nevernost koja je diktirala i potrebu za brutalnim obračunom, a ne samo za rastankom, ima u sebi nešto od nevernosti istorije koja, obuzeta sobom, svojim ritmovima i razlozima, kao u nekakvom putovanju bez kraja, neće i ne može da zna za pravu vernost samo jednome svom trenutku: ako je u svojoj evoluciji ponekad i brutalan, Matavulj je brutalan kao sama istorija čiji hod je pažljivo osluškivao i čije glasove je pokušavao da zabeleži rukom darovitog pripovedača.

Pa ipak, ova vernost istoriji kao večitom osvajanju, u Matavuljevom slučaju, ostaje *tragična* vernost, ona je postignuta po cenu očajanja i, ne manje, velikih žrtava. Ko bi mogao da zaboravi kako se on žalio da na Cetinju ne može da završi *Bakonju fra-Brne*? Već tada, svom svojom dušom, on je bio u Beogradu, sluteći da je njegova crnogorska epoha završena i spremna da pođe u susret novim iskušenjima. Ali roman *Bakonja fra-Brne*, uostalom kao i *Bilješke* (koje mu nisu davale mira sve do smrti), kao i alegorijsko-autobiografski spis *U Mavritaniji*, ostao je nedovršen: poslednja glava, pod naslovom *Fra-Jerković XXV*, predstavlja teško nasilje, to je kraj,

napisan u žurbi, u prolazu, skoro kao na nekakvoj železničkoj stanici, u čekanju voza. U vreme kada je morao da nastavi *Bakonju*, da dopiše još najmanje onoliko koliko je napisao, Matavulj je delo nasilno priveo kraju: s epohom *Bakonje*, za njega, bilo je zauvek svršeno. U Beogradu tom novom njegovom istorijskom trenutku i nalogu, tom iskušenju kome se on odazvao sa strašću neumornog osvajača, moglo je da ga čeka sve samo ne više *Bakonja fra-Brne*. Rađanje beogradskog Matavulja (neizbežno, valjda, kao i rađanje samog tog Beograda, kulturnog i političkog centra) istovremeno je i tragična smrt *Bakonje*. Sve što je Matavulj ostvario u ovo vreme postignuto je po cenu ove smrti čitavog jednog sveta čiji glasovi se nikada više nisu čuli u srpskoj literaturi.

Razlog je, izgleda, užasno prost: osmehom kojim se Matavulj smejaio u *Bakonji* nemoguće je smeјati se na Terazijama. Istina, Matavulj je zamislio roman o *Bakonji fra-Brnu* kao veliku panoramu Dalmacije: u vreme kad je *Bakonja*, iz jedne pripovetke, prerastao naočigled čitalaca *Letopisa* u roman, Matavulj je već bio sklon realističkoj tehnici, pozitivističkom doživljaju sveta. Ali socijalna kritika, koja se obično naglašava kad se govori o romanu *Bakonja fra-Brne*, nije ono u čemu se Matavulj iscrpljuje. Ako je i počeo od želje za panoramom, za kritikom, on nije završio u njima: u *Bakonji*, srećom i po sebe i po našu kulturu, Matavulj je prevashodno jedan veliki smeјač, i to rableovskog tipa, on se smeјe jer mu je do smeјa a ne do kritike.

U tom njegovom smeјu ima nečega od renesansnog duha, onog duha koji smeјom sebe održava i koji samo smeјom, i kroz smeј, može da slaviti svet. Zaista, sve je tu kao u nekakvoj renesansnoj povorci, kao u nekakvim maškarama, u karnevalu: ako nema kljastih, *bagavijeh* i čoravih, nakaznih čak i telom i duhom, čemu bismo se smeјali? To je *demonska teologija smeјa kao iskupljenja sveta*: sve što je zlo u svetu postoji zato da bismo mogli da se smeјemo, kroz smeј do opstanemo. Ako ružno nije, nadasve, velika inspiracija za smeј, čemu onda ružno? I gde je njegovo opravdanje, njegov smisao? Sve nakazno,

čudovišno, izopačeno, ovde se ipak prihvata, i to kao izvor smejanja koje svet preobražava u jednu veliku, neobuzdanu muziku s one strane morala. To je jedan široki, zanosno nezlobivi, mediteranski smeh, jedini smeh koji se takav zaorio u srpskoj prozi novijeg vremena. Pozivanje na prilike i ljude, na pozitivistički, kritički razum, više je uzgredno, ponekad i veštačko, u svakom slučaju delo nespornog Matavulja sa samim sobom; svaka analiza, svaka sociološka studija preobražava se, ovde, u neodoljivi smeh, gubi se u njemu kao u nekakvom velikom vatrometu. Ako Matavulj, rođak Bakonjin, nije napisao panoramu Dalmacije, to je zato što mu ondašnja njegova potreba za smehom to nije dozvoljavala.

Ali kako je u Beogradu mogao da opstane ovaj Rableov potomak? Da li je Matavulj, taj poslednji junak iz karnevalske renesansne povorke, junak koji se našao na Terazijama, mogao i dalje da se smeje smehom dostojnim sebe? I šta preostaje jednom Pometu na beogradskoj košavi nego da umre? Matavulj je ovu smrt mediteranskog smeha u sebi sa strahom odbijao da prizna: pokušao je čak da vidi Bakonju u Beogradu, i to je bio jedan veliki poraz (pripovetka *Bakonja u Beogradu*), pokušavao je, već čuven sa svog smeha, da se smeje u još nekoliko navrata, i posle smrti Bakonje, ali to više nije bio onaj njegov stari smeh koji je plenio sve oko sebe. Nezadrživo, s jednom upravo poražavajućom nužnošću, ovaj smeh pretvarao se u smeh Ben Akibe, otvarajući jednu od najstrašnijih sumnji, možda većito aktuelnih: *zar je moguće da mi, u Beogradu, možemo da se smejemo samo kao Ben Akiba?* Ima nečega mučnog, do nepodnošljivosti, u časovima kad ovaj beogradski Matavulj na sve moguće načine pokušava ponovo da nas osvaja smehom. Svaki takav pokušaj završava se porazom koji čovek oseća kao svoj sopstveni, najličniji poraz, kao uvek, uostalom, kad smo primorani da svedočimo uzaludnim pokušajima nekoga da se domogne, na silu, blaženih vrhunaca humora. Pred Matavuljem koji uzaludno pokušava da se smeje, pred tim svrgnutim kraljem smeha, tim avetinjskim Pometom, nasluti se prava dimenzija humora iz *Bakonje*, kao izraza moći da se bude iznad stvari, da se bude jači

od sveta. Nemoćan humor, humor beogradskog Matavulja, to je nemoć naša pred stvarima, njihova surova vlast nad nama.

U Beogradu, uostalom, Matavuljeva proza iz dana u dan ispunjavala se strašnom sumornošću: u njoj je motiv smrti sve češći. Ako čovek želi da oseti taj strani pad Matavuljev, pad sa vrhunca rableovskog smeha u dolini sumornog suočavanja sa smrću, treba Matavulja da potraži i vidi upravo tu, u časovima njegovog suočavanja sa motivom smrti. U *Bakonji*, smrt je jedan od mnogih trenutaka karnevala, incident koji se uvek javlja kao povod novoj avanturi, novom izvoru smeha; ona je samo jedan od mnogobrojnih motiva života, značajem ni veći ni manji od drugih, samo jedan od elemenata života a ne neko u sebe zatvoreno vreme, našem pogledu uskraćen i zabranjen pejzaž. U beogradskim pričama Matavuljevim, međutim, smrt postaje sila nad silom: ona napušta život, javlja se iznad njega: Matavuljev doživljaj smrti postaje hrišćanski, neporečeno mistički doživljaj. Vođen nemilosrdnom rukom sopstvene sudbine, koja se ukazuje kao talas jedne veoma realne istorije, Matavulj je u Beogradu pokušao da sagleda život iz perspektive smrti, a ne kao u svoje puno mediteransko doba da vidi smrt iz perspektive života, u njemu samom.

Ovaj Matavuljev preobražaj je, možda, jedan od najstrašnijih, najtragičnijih preobražaja u srpskoj prozi: Matavulj ne samo što nije uspeo da nastavi roman *Bakonja fra-Brne*, već nije mogao ni sebe samoga da sačuva od strašne katastrofe: u pripovetkama kao što su *Naumova slutnja*, *Murtalov slučaj*, on je paradoksalni, poraženi Rable koji se preobrazio u mističara. Može li, uistinu, da se zamisli strašniji preobražaj? I kako čovek da se pomiri sa vizijom Pometa koji, prestravljen, priziva duhove? Matavulj u ovo vreme ne krije više da posećuje spiritističke seanse, uplašen, s jednom crnom nadom u duši; ali on više nije u stanju, on čak više i ne želi da sakrije svoj očajnički misticizam koji je izvor izraza i atmosfere nekih njegovih najsugestivnijih pripovedaka.

Sve u ovoj epohi izgleda neizbežno, bez izbora. Ako je na Cetinju Matavulj ostavljao utisak čoveka koji, ipak,

izabira sam, čak i onda kad njegov izbor nije samo njegov, i kad kritički duh u njemu s nepoverenjem osluškuje ritmove zanosa, u Beogradu njemu kao da je uskraćeno svako pravo izbora. Jedna njegova pripovetka (o ljubavi, koja se, sasvim mopasanovski, dakle sasvim nerableovski, rađa pored odra na kome se mrtvac još nije ni ohladio) nosi karakterističan naslov *Sukobi*. Sve Matavuljeve priče o Beogradu mogle bi da ponesu ovaj naslov: one su nastale u Matavuljevom sukobu sa sopstvenom prošlošću ali, ne manje, i sa Beogradom, s njegovom brutalnom realnošću. Ako je Matavulj, vođen nepogrešnim instinktom za istoriju, došao u Beograd zato da bi se njegovo ime našlo već u prvom broju *Srpskog književnog glasnika* i u prvom kolu tek pokrenute *Srpske književne zadruge* (on je, takođe, jedan od prvih pisaca koje je štampao S. B. Cvijanović), da li je on u Beogradu našao samo *Glasnik*, samo duh jedne nove literature u rađanju, ili je našao i onaj čudovišni ciganski pogreb, taj strašni kontinentalni karneval čiju strahotu ne može da ublaži ni ona napomena (na kraju pripovetke *Ciganski ukop*) o srpskoj demokratiji koja se oseća i na groblju, a takođe i svog frontaša, tog odbačenog heroja i, uopšte, ondašnju beogradsku periferiju, taj svet koji ga je ispunio očajanjem i stravom? Dok je u ranijim svojim epohama, u igri sa svetom, ovaj osvajač uspevao da sačuva nesumnjivi odnos prema sopstvenom doživljaju, da bude jači od motiva kome se posvećivao, u Beogradu on to nije uvek mogao: tu, njega motivi prevazilaze, oni ponekad i nisu samo motivi nego opsesije koje imaju sve veću vlast nad njim. Na Cetinju, dok je osvajao duh i govor Crne Gore, Matavulj je imao nadu, ono isto »nadanje« koga se kasnije odricao, ali i nadu u Beograd kao sinonim jedne budućnosti. Ali Beograd u koji je došao bio je onaj isti Beograd u kome je Matavulj optuživan kao *špijun kneza Nikole i Laze Kostića*, svet sve strašnijih sukoba i iskušenja. Matavuljeva nada, uistinu, nije mogla da uskrsne ni iz abdikcije kralja Milana: smrt, ta strašna opsesija njegove proze, postala je uskoro jedini pejzaž, tajanstven i mračan, u koji Matavulj može i hoće da gleda. Nekada prevodilac Zolin, kasnije njegov veliki teorijski protivnik, Matavulj je u ovo vreme Zolu

mogao da osporava teorijski ali ne i suštastvenim značenjem svoje proze: ova proza često se približava autentičnom naturalizmu, onom naturalizmu koji se, i ovog puta kao uvek uostalom, rađa tamo gde i svaki misticizam, — u sumornom carstvu očajanja.

Istina, Matavulj je tada već bio na pragu Srpske kraljevske akademije, a u porazu zbog drame *Na slavi* njega su pokušavali, ako ne već da odbrane a ono sigurno da opravdaju jedan Skerlić, jedan Milan Rakić; dotle »samac« u nekoj sobi za izdavanje, na Kragujevačkom drumu, feljtonist koji, za novac, izneverava pisca u sebi, on je (posle ženidbe udovicom jednog bogatog trgovca) postao stanovnik Knez-Mihailove ulice, pisac koga poštuju i citiraju, ugledni beogradski književnik, *gospodin Matavulj*. Viđen na ulici, u nekoj tadašnjoj beogradskoj kafani, u Akademiji, on u ovo doba ostavlja utisak čoveka kcji je na samom vrhuncu svoje građanske karijere, one iste karijere sigurno, o kojoj je oduvek potajno sanjao, ne samo na Cetinju već i ranije, u kući grofa Jankovića, u selu Islam, kad je grozničavo učio francuski jezik; o kojoj je možda maštao, sa svim njenim atributima buržoaskog uspeha, kao nastavnik Pomorskog zavoda u Herceg-Novom. Ali taj trijumf je, kao i svaki trijumf ove vrste, lažan trijumf; to je, u stvari, kraj jedne vrtoglave, sjajne avanture.

Sećanje, kraljevstvo siromašnih

Matavulj u Beogradu nije ni izdaleka onako i onoliko pripadao Beogradu kao što je nekad, boraveći na Cetinju, uspevao da se saglasi sa Cetinjem, da bude jedan od njegovih pravih, autentičnih građana. Njemu, u nekim časovima beogradske epohe, kao da je potrebno da napušta Beograd: on putuje po Turskoj, odlazi u Rim, Pariz, Nicu, na Severno more. Već umornom rukom, sa iskustvom sigurnog pisca ali bez vatre neodložnog nadahnuća, bez najmanjeg poleta, u toj zimi svog života on piše putopise, tu prozu čiju nemoć ne mogu da izbrišu veoma retki trenuci lucidnosti, dubljeg doživljaja (kao u putopisima *Vrata od Levante i Levant*). U Milanu, posle razgledanja

Gambetinog groba, između dve beleške o dnevnim izdama (o kupovini šešira i dva para rukavica, za ženu, za 7 franaka), on će napisati, suzdržano, sa zaleđenim očajanjem bivšeg osvajača: *jedno razočarenje više*. Istina, pokušavao je da završi *Bilješke*, ali u Evropi koja za njega više nije bila ona Evropa koja ga je nekad, kad je vodio crnogorske đake u Milano i Pariz, primoravala da, u beskrajnom oduševljenju, završi skoro svaku drugu rečenicu usklikom; on, sam, više nije osvajač, gladni južnjak, već građanin, umoran i mrzovoljan građanin kome je, od svega, ostao još samo gorki skepticizam.

Možda je još verovao da putovanje nije završeno, ali i ta Evropa u koju je otišao, u poslednjoj svojoj epohi, skoro kao kamuflirani emigrant iz Beograda, gasi se za njega: ni njen plamen nije mu više mnogo značio. Ostali su, zaista, samo sećanje, strah: u dnevniku iz Nice, pisanim najviše ciframa svakodnevnih izdataka (u francima, u lirama), poražavajuće odjekuje jedna rečenica, napisana uz pomoć francuskog jezika: *Cele noći morio me cauchemar. Sanjao da me Crnogorci hoće da ubiju!* I, odmah posle toga, kao u želji da se odagnaju mračne slutnje, neisplaćeni dugovi čitavoj jednoj prošlosti koja ustaje iz groba: *Posle podne odvezli se u Beau Lieu; vratili se predveče. Ranije legli. Barometar 74 1/2, termometar 13 stepeni celzijusovih. — Trošak. — Za cigarete 2 fr.; za torbu Ljubičinu 16; za post-cigaret 10; nedeljni račun u hotelu 240; slugama 2; tramvaj, sitnice 6.*

To je kraj: nijedna nova epoha ne može više da se otvori; postaje i suviše hladno, svet se zamrzava. Ako *Bilješke jednog pisca* nisu završene, to je i zbog te hladnoće, zbog straha koji je u ovome duhu, već zavetovanom misticizmu, sve veći; to je zbog *cauchmarea* koji mu donosi strašne snove, senke onih sa kojima je nekada bio, ali koje je napuštao, sa svom bezobzirnošću hazardera. Više kao da nema živih, ostali su samo mrtvi; svet oko njega, živi svet koji je osvajao godinama, neosetno ali nezadrživo nestaje, gubi se, i na njegovim razvalinama, koje dozvoljavaju, ovog puta, da se o njima progovori samo užurbanim, grozničavim govorom feljtoniste, uskrsava odavno napuštena prošlost. Matavulj, u vreme svog pot-

punog trijumfa, nije više imao kuda da ode, pred njim se više nije nalazila nijedna zemlja koja bi u njemu vaskrsnula starog osvajača: svet je njegov ali, paradoksalno, on ga je izgubio upravo kad ga je dobio: njegov trijumf je prvi neporečni njegov ljudski poraz; tek tada, kad više nije bio izvanjac, kad pred njim nije više bila nijedna živa duša koju treba pleniti, ni Anatol Frans, ni konte Janković, ni starac Beara sa Cetinja, ni podgorička publika koja je, uz viku, pratila njegovu igru u *Balkanskoj carici*, ni Laza Kostić, ni knez Nikola, tek tada je on, prvi i poslednji put, zaista bio izvanjac, stranac u svetu koji ga više nije pozivao na igru. Jedino što mu je ostalo, to je sećanje na detinjstvo (njemu, čoveku koji je, po svojoj kondiciji, po nalozima istorije, bio čovek stvoren za neverstvo), sećanje kao kraljevstvo svih siromašnih.

Ima u tom njegovom obraćanju dalekom svetu zavičaja, u tom *priznavanju* sećanja, nečega zaista ljudski tragičnog, ali literatura je upravo tako, kroz tragediju ovog Matavulja koji je slutio da nema više kuda da odlazi sem da će vraća, dobila neke od svojih antologijskih stranica. Njegova nesreća, u kojoj je (kao u skoro svakoj nesreći) pogled moguć samo za daleka *obličja*, u kojoj sluh može dobro da čuje samo glasove koje mu šalje sećanje, jeste velika sreća naše literature: pripovetke o Primorju, koje je pisao od 1897 (kad je napisao pripovetku *Uskrs Pilipa Vrlete*), pa sve do godinu dana pred smrt (*Petljina cura*, 1907), a najpre, valjda, njegove priče *Oškopac i Bila*, *Povareta*, *Pilipenda*, nisu samo delo jednog pisca koji se učio na tekstovima velike evropske literature, već su i ostvarenja moguća jedino u neizrecivoj groznici duha koji, u časovima kad se sluti konačni završetak igre, ne može više da rasipa vreme. Ova proza, u kojoj je bukvalno svaka reč skupa, u kojoj nijedan potez nije slučajna, jeste delo velike duhovne koncentracije, izuzetno snažnog intenziteta. Ako je, dakle, agonija Matavuljeva uništila potpunog *Bakonju*, onakvog o kakvom možemo danas samo da sanjamo; ako je dala našoj literaturi i nekoliko stranica nepodmitivog svedočenja o ondašnjem Beogradu, kao i nekoliko rečenica čudesne atmosfere neizrecivog, ona je, evo, omogućila i najbolje Matavuljeve priče o Primorju, priče koje

su, u svojoj neverovatnoj prostoti, mogle da se ostvare samo u tuđem svetu, u besprimernom siromaštvu.

Zaista, da Matavulj nije došao u Beograd, da li bi ikada napisao svoga *Pilipendu* i pripovetku *Oškopac i Bila*? Matavulj je u Beogradu, s fanatičkom upornošću, tražio Beograd, ali našao je svoje Primorje: tek u kontrapunktu sa ekavštinom Beograda kao da se, u punoj svojoj muzičkoj moći, mogla da čuje njegova iskonska, primorska ijekavština; tek u sukobu Matavuljevom sa obličjima s beogradske periferije i sa Terazija, kao da je mogla, u njegovom duhu, da se objavi prava svetlost mora, dalmatinskog kamena, svetlost koja svoj najintenzivniji sjaj (ko da zna zašto?) otkriva tek u sećanju. Da bi današnji čitalac Matavuljev mogao da oseti svu silinu, pravo značenje ovog kontrapunkta, ovog sukoba svetova *kao sukoba dveju muzika*, možda čak i dveju kultura, treba da čita, treba da *odsluša*, jednu za drugom, njegove priče pisane, u istoj godini, ekavštinom (1897. *Vlajkova tajna*, 1902. *Oškopac i Bila*), priče iz beogradskog i priče iz primorskog života. Ovaj pokušaj da se živi i misli, skoro istog časa, *u dva pravca*, da se svojim sopstvenim duhom povežu i usklade potpuno protivurečni svetovi, da se iz mire nepomirljive sile, to je veliko iskušenje kome je mogao da odoli, koje je, uostalom, mogao i da izaziva samo jedan Matavulj: drugi bi se izgubio u ovoj igri, uništilo bi ga nesaglasje, smrvilo protivurečje. Matavulj kao da je znao da je to ono pravo, poslednje a možda i najveće njegovo iskušenje koje mora da prihvati i koje je, zato, prihvatio, on, ipak još *lukavi* Matavulj: u trenucima *Povarete* ili *Pilipende*, posle svih onih beogradskih *predmeta za priču* (pripovetka *Predmet za priču*), neki drugi Matavulj napustio bi Beograd, te časove zlih slutnji u ponoć, i pošao u susret svetu koji ga doziva iz sećanja ali ovaj do kraja oprezn, *mudri* čovek znao je da je to opasna zamka, i da u svome Primorju može da bude samo ako ostane u Beogradu; on je umeo *da prihvati očajanje*, čak da iskoristi svoju nesreću, s istom lukavošću s kojom je umeo, ranije, da iskoristi nebrojene prilike koje mu je sreća pružila. Ako je znao da *iskoristi* (i neka ova reč ne bude i suviše teška) jednoga grofa Jankovića, jednoga

kneza Nikolu, evo kako je znao ono što je neuporedivo teže: da se koristi očajanjem, pre nego što ne potone u njemu.

U svojoj pristupnoj akademskoj besedi (1905), tri godine pred smrt, objašnjavajući, skoro s potrebom da se opravda, zašto je nekad bio *obožavatelj* Zolin, rekao je i to: *Kad se čovek nalazi u nekoj novoj evoluciji, ne može je posmatrati spolja*. Ali, to nije samo opravdanje, to je glas jednog velikog iskustva koje je, pre svega, iskustvo *prihvatanja*: Matavulj je znao da je pisanje, uvek, veliko prihvatanje onoga što je na dnevnom redu istorije; da je to večita evolucija koja je moguća samo ako čovek ume i može sebe da daje trenutku, strasti, i da je to davanje jedini način da se dobije, da se zaista postoji u istoriji, da se bude sama ta istorija.

Ako mnoge njegove stranice danas ne stižu, u nekadašnjoj svojoj moći, do nas, ako mi nemamo, uvek, najbolji sluh za Matavuljev govor, te stranice ipak pripadaju jednom jedinstvenom delu koje, kao velika parabola, počinje s anegdotom u duhu Stjepana Mitrova Ljubiše i završava se, preko nacionalno-romantičnog, neočekivano renesansnog, naturalističkog i mističkog doživljaja sveta, Matavuljevim pripovetkama s Primorja bez kojih bi jedina naša literature bila siromašnija.

Radomir Konstantinović

BAKONJA FRA-BRNE

I. SVETA LOZA

Dalmacija ima: šest biskupa, četiri mitronosna opata, šest kaptola, deset bogoslovskih sjemeništa, četrdeset dekanata, dvjesta devedeset i sedam parohija, sto trideset i tri kapelanije, sedamdeset i tri manastira i u njima oko dvije hiljade pet stotina manastirske čeljadi.

U Dalmaciji ima katoličkog naroda oko četiri stotine hiljada duša; ona je siromašna, te se njezina djeca klančaju na sve četiri strane svijeta radi hljeba nasušnoga, pa ko to zna, taj bi mogao reći da u tome vinogradu gospodnjem, prema prostoru zemljišta i broju čokota, ima radnika i odviše. Ali većini Dalmatinaca i danas je jad na Francuze koji, početkom ovoga vijeka, ukidoše još toliko biskupija, opatija, kaptola, sjemeništa, dekanata, parohija, kapelanija, manastira i crkava.

Kao god što se mnoga dalmatinska plemena ponose svojim junacima u prošlosti, koji su se odlikovali u ratovanju s Turcima, tako se isto mnogo plemena ponose svojim »misnicima«, koji su se borili protiv »nevirnih rkaća«; kao god što u Dalmaciji ima bratstva, koja su u neprekidnome nizu dala do trideset, četrdeset serdara, barjaktara, itd., tako isto ima ih iz kojih je izašlo toliko fratara, ili popova (fratar je više cijenjen).

Taka se plemena zovu: *svete loze*.

Tako je sveta loza *Jerkovića* u Zvrļjevu, koje je do danas, dalo manastiru V. dvadeset i pet fratara.

Ima jedna knjiga u kojoj su životopisi svijju fra-Jerkovića do polovine ovoga vijeka, njih dvadeset trojice. Ja sam bio srećan da tu knjigu imam u rukama za njeko vrijeme, te sam iz nje ispisao glavniije podatke o njekolicinji glavniijeh fra-Jerkovića, a ovdje ću navesti samo pet bilježaka, da čitaoci vide zasluge tñjih ljudi.

Napomena. Prvi broj znači godinu rođenja; jedan krst znači koje se godine čovjek zafratrio, dakle kad je umro za svijet; a dva krsta znače godinu u kojoj je zbilja umro — onako kao što i mi mremo.

Evo tih bilježaka u bunjevačkom govoru, sasvijem kao što je u pomenutoj knjizi:

»*Fra-Brne II* (+ + 1519). Priveja je puno puka iz staroga zakona u katoličku viru, u čemu su mu baš vridno, na ruku bili: E. Moćenigo, Providur u Zadru, T. Pilotić, kapitan u... i R. Petak Alfijer u... kako svidochi jedan zapis od ruke istoga fra-Brne, u kome rečenome zapisu (od godine 1502. na glagoljskome časoslovu, na kome ima još mnogo zapisah) rečeni f. B. priporučuje redovnicima, posli sebe, da spominju na maloj Misi imena tih ljudi... Još se pripovida o njemu u Zvrljevu da je lipo piva uz gusle, po vlaški, i da je moga dozvati čovika na jednu uru dalečine, tako je jak glas ima«.

»*Fra Martin* (1545. + 1565. + + 1630). Župnikova je u... Biža je od Turaka priko vode dva puta... Bija je ranjen iz puške od rišćanah... Ima jedan zapis od njega: da nije nikada okusija ribe, ni varene, ni pečene, ni morske, ni ričke, jerbo je nije moga podniti, što je baš jedan čudan sekret od naravi!...

»*Fra-Jerica* (1631. + 1652. + + 1710). Naodija se u Kotarima kadno srdari: Janković i Nakić prognaše Turke... Mlogo je podnija u bigstvu, a još više od zlih i kvarnih ljudi, koji ga napastovaše za niki veliki grih, zašto je i pedepsan bija. Za njegovo vrime umra je jedan mladi Jerković u manastiru, kao dijak, a drugi Jerković ditići pobiga je iz manastira, te se samo treći zaredija... Pri svrsi bija je fra-Jerica ispovidnik Biskupa i od njega puno ljubljen...«

»*Fra-Bortul* (1709. + 1729. + + 1776). Ovi slavni redovnik, kad je bila velika glad, priveja je mlogo familijah iz grčke vire u našu katoličku. Zato ga je đeneral našega reda zva u Rim i prikaza S. O. Papi Klimentu, i učinili su mu mlogo počesti, ali je u povratku, putujući iz Zadra na konju, pa i ulomija nogu, od šta je dugo bolova... Kad je jopet bila glad (1756), on je zakupija žito i prodga ga

dobro puku, a za dobit kupija je, u gornjem kraju, manastiru vinograde, koji danaske vride priko 30.000 f.«

»*Fra-Viçenco* (1774. + 1793. + + 1835). Kad je princip propa, odija je s ostalom Gospodom Dalmatinskom k Svitloj Kruni Bečkoj, radi pokorenja Dalmacije česaru, kako bihu poslate Deputacije od sve Dalmacije. Bija je kod Krune na ručku i razgovara se s Njom... Kada Francuzi zabraniše naš S. Red, on osta sam u manastiru za 8 godina, a Redovnici se razbižaše po župah... U to je vrime pritrpija mlogo od rišćanskih ajdukah, koji onda bisniše stravito. U jednom susretu rečeni ajduci *odsikoše mu uvo i osta bez uva do smrti*«.

U naše doba ima desetak kuća Jerkovića, ali se već od poodavna dijele na tri grane, koje se prezivlju: *Brzokusi, Zubaci i Krkote*.

Mogao bi ko, zbog tih nadimaka, pomisliti e su Jerkovići prezreni među svojim zemljacima, a to nije istina. Ne samo po župama sv. Frane nego čak i Zvrljevu niko nikoga ne zove pravijem prezimenom, ni pravijem imenom, nego svako čeljade ima nadimak. Isti, fratri iako su poslije Boga najviše štovani, ne mogu izmaći tome narodnjem krštenju. To je, dakle, prosto običaj, neki zao običaj, ako ćete, ali ništa drugo. A da je kuća Jerkovića zaista u puku poštovana kao sveta loza, tome ima sila potvrda, a mi ćemo odabrati samo dvije-tri.

Prvo i prvo, ne samo u Zvrljevu nego i po okolini, kad se što priča iz starine, obično se dodaje: »To je bilo u vrime *fra-Martina Brzokusa*, ili *fra-Bortula Zubca*, ili *fra-Vice Krkote*« itd. — baš kao kad Bošnjak reče: »*Za-Kulina bana*«, a Hercegovac: *U doba hercega Šćepana!*...

Drugo, Miljušani, ljudi jako »privatljivi« — (kako se onamo kaže za lupeže) — radije će »privatiti« Jerkovićima odojče nego li drugome kome ovcu jalovicu, e uvjereni da je meso od Jerkovića stoke mnogo slađe od mesa ičije druge stoke.

Još jedan primjer, pak je dosta. Prije nekoliko godina sporječka se neki Jerković sa nekijem susjedom. Jerković se našao prznica, te udari susjeda, a ovaj imao

u ruci sjekiru, pa zamahne oštrijem put Jerkovića, ali se brzo predomisli i obrne ušice, pak ušicama zvizne Jerkovića po čelu i ubije ga. Pitan u sudu zašto to tako učini, susjed odgovori: »Nije mi, valaj, za što sam ga ubija, ali ne bi nikad prizalija da sam mu *krv prolija*, jer je *njihova krv teška u devetom kolinu*«...

Jerkovića se soj razlikuje po mnogo čemu od ostalijeh doseljenijeh i starosiockijeh bratstava. Brzokusi i Zubci mahom su krakati, duga vrata, koštunjavi i kosmati. Krkote su, većijem dijelom, maloga rasta, jedri i golopuzasti. Svi Jerkovići imaju velike zube, i gotovo svaki je malo razvratastijeh usta, smeđe dlake i sijerijeh očiju. Svi su, veoma ništi duhom (u jevandelskom značenju), miroljubivi, slatkohrani, i vrlo malo »privatljivi«.

Samo se po sebi razumije da je među Jerkovićima najodabranija ona grana od koje je živi fratar. Fra-Vice (1774. + 1793. + + 1835), onaj kojemu su »ajduci odsikli desno uvo i koji osta bez uva do smrti« bio je Brzokus. A Brzokus bješe i fra-Brne (III) (1819. + 1838. + +?). Ovaj posljednji imao je tri brata: Jeru, Juru i Baru, ili kako se u Zvrljevu zvahu: *Kušmelja*, *Čagalja* i *Šundu*. *Kušmelj* zato što bješe veoma rutav, *Čagalj* stoga što je bio suh kao kuka, a *Šunda* zbog toga što je govorio kroz nos. Pošto je ovoga vijeka sveti čin bio u grani Brzokusa, a Kušmelj bio starješina u bratstvu — mi ćemo o njemu i njegovoj porodici progovoriti napose, u ovoj drugoj glavi.

II. KUŠMELJ I KUŠMELJIĆI

Jere Jozov Jerković, Brzokus, Kušmelj, bješe štaponog, vrata kao u divokoze, glave okrugle i tvrde, da je mogao njom bukovu dasku razbiti. Riđi mu brci zatiškvahu nozdrve i dopirahu do ušiju. Zubima mogaše nargristi pletu, a šakama slomiti čvrstu suhoricu. Mogao je pojesti pečeno dvize, ali piti je slabo mogao. Pored svega toga, bješe mirnjačina, te ga je sitna i žoljava Barica, žena mu, ili kako je zvahu »Osinjača« (zbog zelenijeh očiju), mogla karati do mile volje...

Kušmelj življaše ponajbolje među svojim, a bijaše odijeljen od braće. A kako bogatstvo nije naodmet ni u svetoj lozi, i kako je vrijedno znati koliko treba da čovjek ima pa da bude najbogatiji u Zvrljevu, čujte šta je bilo njegovo:

Od nepokretnijeh dobara Kušmelj imadijaše: kuću pod pločom, petnaest lakata dugu; uz kuću naslon; pod kućom vrt i desetak dana grohota, kao što je sva zemlja u Zvrljevu; pod brijegom oko petnaest motika vinograda i nješto zagajene ograde.

Od kretnog imetka imao je: ženu Osinjaču, tri sina, dvije kćeri, dvije krave, dvadesetoro vunjači, dvoje magaradi i svinju za posjek.

U rodnoj godini Kušmelj se mogaše ishraniti svojim žitom do Božića, a od tada do Petrova-dana namirivaše kutnje potrebe prodavši vino, ako je i ono rodilo, prodavši vunu i smok, prodajući voće kad mu je doba, i drva preko sve godine u gradu. Uz to, Osinjača je tkala po vas dan, a njezino je tkanje bilo na cijeni.

Eto tako se u kući Kušmeljevoj sastajao kraj s krajem u rodnoj godini. Do duše njihove potrebe ne bijahu

prevelike. Neka je pure izobila, svečanikom po malo mrsa i po malo kominjaka, da se zalije suhi zalogaj; neka je mrkadine, da se tijelo pokrije — pa dosta! Po tome možete suditi kako su životarili Čagalj i Šunda, a kako i svi ostali Jerkovići. Ali siromaština nije sramota nikome, a najmanje svetoj lozi!...

A kad bi ljetina izdala?

A kad bi ljetina izdala, bogme i onda se nekako dolazilo kraju. Osinjača bi tkala po vas dan i po svu noć, magarci, natovareni drvima i za njima Kušmelj kasahu češće put varošice, a, što je najglavnije u takvoj nevolji, i Kušmelj i Osinjača i Kušmeljići stegli bi se u pasu. Duša valja, u zloj godini fra-Brne je pomagao najviše starijega brata, ponješto i onu dvojicu. To je dujo činio kao dobar čovjek, ali tome bješe i jedan krupan uzrok — nije vajde kriti. Rekosmo poprijed da su Jerkovići maličak prihvatljivi, a glad je glad, a ljudi su ljudi, pa eto fratru bruke gotovo ako ne preteče zlo!

Sad da prijedemo na ono što je pretežnije.

Kušmelj kao da bješe i najpošteniji među svojim zemljacima. Velimo: »kao da bješe« jer ne znamo pozdano. On se kleo da nikad nikome nije ništa ukrado osim stričevima dvije koze, i to prije no što se oženio, i to po nagovoru pokojnog strica Jurete; ali su se i Zvrljevljani kleli, da on ima na duši bar trideset grla, što sitne što krupne stoke, i još mnoge manastirske stvari. Sad, ko bi u tom mogao pravo presuditi? Odista se pretjerivalo i s jedne i s druge strane. Tako je kanda i carska vlast mislila, te prebivši na polak i uzevši na um da kad je čovjek iz Zvrljeva, a nije prihvatio više od petnaest glava životinje, da taj čovjek nije priješao iz granica čestitosti, te da može biti narodnijem glavaram. I postavi vlast Kušmelja knezom u Zvrljevu. A Zvrljevljani u toj prilici rekoše: »Lako je onome biti svetac kome je Bog otac!« Biva: »Fra-Brne je Bog, pak ti je tako, Kušmelju!«...

A i jest fratar Kušmelja ljubio mimo braće i mimo sve rodake, ljubio ga je »kao kruh vino«. Samo da znate koliko je puta s njim jeo, baš s njim za jednijem stolom

i u manastiru i po župama! S njim je i putovao. Dva puta idoše zajedno čak do Zadra! On ga je od duga oslobodio, on mu je krov popločao, on stoku kupio, njegova ga je preporuka digla na kneštvo, itd.

Čagalj, Šunda, Kljako, Rdalo, Rkalina, Rora i svi ostali izdanci svetoga korijena ne zavidahu Kušmelju toliko ni jedeno jelo, ni putovani put, ni oduženi dug, ni pokriveni krov, ni zapačenu stoku, ni stečeno kneštvo, sve mu to ne zavidahu toliko koliko nješto čemu se Kušmelj nadao.

A Kušmelj i Osinjača zebli su u srcu da im se nadanja neće obistiniti. O tome su svakog večera govorili, a uvijek jedno te jedno. Ne samo što svake bogovjetne večeri ponavljahu iste misli, nego ponavljahu isti istovjetni niz riječi, tako da im djeca naučiše napamet te razgovore baš kako kakve molitve.

Po večeri žena bi započela:

— Čmanjak nije *za to!* Aja, brate, aja, aja, aja! Ovako slab i beduast niti bi umija stricu čizme očistiti, niti bi mogâ vode doniti, ni kamaru pomesti, a kamoli da se diže u zoru da zvonu zdravu Mariju, a kamoli da prati piške strica kad digod na konju pođe, a kamoli da bude svuda skokom kuda redovnici okom, ka' šta je, bome, red najmlađem dijaku! Aja, brate! A i da nije svega toga, nego da ga pušte da lastvuje pa da samo knjigu uči, zar bi ovo tele božje ikad knjigu naučilo?... Ma na koga si se uvruga, ne bilo te!...

Poslije tijeih riječi nastao bi tajac i svi bi se pogledi stekli na Čmanjka, a on bi oborio glavicu, znajući lijepo da je kriv što dođe na svijet slabunjav i bedunast...

Tome djetetu pravo ime bješe: Jozica. Materino pitanje: »Na koga se uvrkao«, imalo je zaista smisla. Jozici je bilo već trinaest godina, a glava mu ne bješe veća od dobre kruške, a prema glavi sve ostalo tijelo, i trbuh mu utonuo pri rtenjači — ele, šaka jada, sašta ga i prozvaše Čmanjkom...

Zatijem bi Kušmelj, uzdahnuvši najprije što dublje može, probesjedio ovako:

— Bakonja, Bakonja, nesritno dite! Ti bi sve mogâ što Čmanjak ne može, mogâ i ter kako da te vrag nije obrnuja na svoju! . . . Bakonja, vrat slomija, očeš li se ikad okaniti galijotstva, očeš li se ikad pameti dozvati . . . Bakonja, grom te ubija! Ti ćeš zlo svršiti, na višalima ćeš svršiti ka niko tvoj! Ti si priličniji za ajduke negoli za redovnika, ti ka da si po sto puta od rišćanske krvi . . . Nesritno dite! Nesritno dite! Ubija te grom! . . .

Rekavši to, Kušmelj bi obično briznuo u plač, a Bakonji ni brigaše za to, no bi se raskoračio i gledao malo podrugljivo »ćaću«.

Ive ili Bakonja, »vtorođeni« sin Kušmeljov, biješe od dvanaest godina koliko drugo napredno dijete od petnaest, rumen i zbojit, živolazan, veseo i gotov uvijek na »galijotstvo«. On je odmetao kamenom i starije od sebe, odskakao i u trci utjecao svijem svojim vrsnicima, mogao se popeti na drvo kao vjeverica, mogao je uzjahati gola konja, a imao je srca da se pobije i s kojim brkonjom. U cijelom Zvrljevu ne čaše naći djeteta koje ne bi imalo biljege od Bakonjine ruke, ali i njegovo tijelo biješe puno možulja, ama se nikad ne uteče ocu da ga on brani, nego se svetio sam, koliko je mogao i trpio junački. A najviše ga odlikovaše od druge djece njegova tvrda volja; što bi naumio, to bi i učinio pa mu stotinu smetnja na putu bilo; što bi hotio zatajiti, ne bi odao pa da ga na muke mečeš. Ponjekad bi zasnuo riječima, a pogdjekad postao bi mučaljiv, kao stanac kamen.

To je sve čudnovato, ali je čudnovatije što je Bakonju Osinjača više ljubila no i Kušmelja i Čmanjka i dvije kćeri: Galicu i Krivu. Ne čaše dati prst jedan njegov za koje od njih, a pregorjeti čaše sve skupa za njegovu lijepu glavu. Planula bi kad bi i malo što skrivile curice, iskallila bi se na svima u kući kad bijaše ljuta, a Bakonji ne samo što nikad ne reče grke riječi, no ga je zaklanjala u svakoj prilici, i onda kad je njegovo galijotstvo bilo isuviše očito. Koliko i koliko puta Kušmelju prevri, pa skoči da istuće »nesritno dite«, a Osinjača se onda nakostriješi put muža, baš kao kvočka braneći pilad. A rekosmo poprijed da se silni knez Kušmelj bojao žoljave Osinjače! Davo neka razumije kako je to moglo biti, ali vi ćete ra-

zumjeti da je malome stoga lako bilo raskoračiti se i slušati podrugljivo očine prijekore . . .

Poslije Bakonje, najmiliji bješe materi podjevojčar Škembo (ili Roko), djetence od četiri godine. Pošto bi se Kušmelj isplakao, uzela bi ona Škemba preda se, pa mu počni ovako tepati:

— Evo ko će biti naš redovnik, naš biskup, naša kruna! . . . Je li da očeš, moj kopicane (koprcane)? Ja šam maji, maji, maji, maji, pa cu biti viki, viki, viki, pa cu biti bikup, bikup, bikup! . . . Duso materina, sice materino, diko naša! . . . — Pa onda: cmok! cmok! cmok! izljubi ga i ljuljuškaj dokle ne zaspi . . .

— Bog će sve na dobro upraviti! — rekao bi najposlije knez, nakon dugog razmišljanja.

— A da ko no Bog! — prihvatila bi zijevajući Osinjača, pa bi svi legli.

Tako je zadugo trajalo pod krovom najstarijeg Brzokusa, a tako hoćaše trajati još da se ne dogodi nješto.

III. IZBOR

Bješe u početku jeseni. Jednoga radnoga dana, odmah po sunčanom smiraju, Kušmelj i njegovi okupili se oko trpezice na kojoj se dimljaše pura u drvenoj zdjeli. Sjever je jako duvao. Prije no što će sjesti da jedu, začatiše svi jednogrlice »oče naš« i baš izrekli »priđi kraljevstvo tvoje«, kad li Bakonjino tanko uho, kroza svu vjetrenu hupu, ču konjski bahat, te poteče k vratima, pak viknu:

— Fra-Brne!

Kušmelj i Osinjača istrčaše u avliju i vidješe — prvo što vidješe bješe najdeblji dio fratrov, jer kulaš obrnuo sapi vratima, a fratar se povio na kulašu, pa s nategom izvlači desnu nogu iz uzendiše. Sejiz, njeko crno-manjasto momče odjeveno po kotarsku, sa čitom kubura za pašnjačom, držaše konja za uzdu. Kušmelj dopade, izvuče bratovu nogu, pa obuhvativ ga oko širokog struka, pomože mu da siđe. Pa onda se braća poljubiše u sumit dva puta. Osinjača cjeliva djevera u ruku, a Bakonja prinесе usnama konop kojim se opasuju franjevci.

Fra-Brne, bješe svom glavom manji od brata, ali kad bi Kušmelj obrijao brke, pa mu se naduli obrazi, šija, trbuh i — sapi, bio bi isti fra-Brne.

— Bižmo u kuću, e pomete! — reče duhovnik, pa doda s praga: Valjen Isus!

— Vazda Isus i Marija! — prihvatiše Kušmelj i Osinjača. Ona zbunjena stade se muvati po kući, ne znajući šta će.

— Pa kako? kako? — pita dujo.

— Vala Bogu i prisvetoj Divici, nije zla! eto, gladi nije, a bolesti nije, pa se životari — veli knez Kušmelj.

— Dede, nevisto, metni malo sukna na stolicu — reče fra-Brne.

Osinjača prostrije kličano rakno.

— Ta-ko! — reče fratar. — Sad mi izuj čizme i metni mi kladu pod noge, ta-ko. E, sad zapali sviću!

U svakoj katoličkoj kući nalazi se po jedna voštanica, osvećena na Sretenje (na Kandeloru), a čuva se u kući za upotrebu samrtnicima. Osinjača se prekrsti i prošaputa: oprost, Bože i majko Kandelorice!, pa zapali sviću i usadi je u čašu žita.

Brne naslonio pleća na poviju od tronožne stolice, prepleo prste na truhu i obrće palac oko palca.

Sejiz unese bisage, a Bakonja sedlo.

— Ne znam šta ću, — reče Kušmelj češkajući se po glavi. — Hoćeš li da zakoljem jednu kokošicu?

— Bog s tobom! — odgovori fratar. — Jesi li pri sebi? Nije li danas petak... Ne misli ti za večeru... Kamo vam ostala dica?

— Srame se, pa se sakrila iza tare — veli domaćica.

— Ajde večerajte, živi bili! Stipane, daj da se i mi založimo. I ti ćeš sa mnom večerati, Jerolime.

Domaćica metnu svoju zdjelu na tle, a trpezicu donese pred djevera, pa onda dovede: Čmanjka, Škamba, Krivu i Galicu da poljube konop stričev.

Stipan izvuče iz bisaga jednu guku, zavijenu u hartije, koju odmota. Bjehu tri pečene pastrmke. Za tijem izvadi desetak jaja, jedan sirac, prijesnu pogaču, viljušku, nož i čašu.

Kušmelj, češkajući se jednako po glavi, biće mislio: »Lako je tako postiti!«

— Odi, Jerolime, sidi — veli fra-Brne.

— Ma, ja... onaj... kao... — poče se nečkati.

— Odi, odi! Sidi i ti, Stipane, s namikare.

I sva trojica se složiše. Napolju se nadimaše vjetar na mahove, te treskaše vratnicama. Torni pas Kušmeljev vijaše u naslonu. Osinjača je šaptala s djecom, a Bakonja zaboravio na jelo, pa zinuo put strica.

Bakonja je mislio kako je lijepo biti fratrom! Kako je lijepo jahati dobra konja, voditi uza se sejiza, nositi čisto

rublje, spavati na meku, u suvoti i toplini, jesti mesa i ribe, piti vina i kafe svakog bogovjetnog dana! Kako li je lijepo da te svuda narod pozdravlja! Izdaleka ljudi skidaju kape, a žene se klanjaju! Ko ti se primakne, ljubi ti ruku i konop oko pasa!... Bakonja duboko uzdahnu.

— Šta ti je? Zašto ne ideš? — zapita ga mati.

Bakonja odmahnu glavom.

Domalo se otvoriše vrata i uđe gomila Jerkovića.

Prvi udoše: Čagljina i Šunda. Za njima Kljako i Rdalo, sa dvojicom svojih momaka. Pa onda pet Krkotića: Rkalina i Rora sa svoja tri sina.

Jedan za drugim svaki nazva »Valjen Isus!« i svaki poljubi fratra u ruku, pa posjedaše.

— Kako, Jure? Kako, Bare? Kako, Šimeta? Kako, Vice?... Kako svi? — pita fra-Brne.

— Vala Bogu i Divici, sa zdravljem smo dobro, a mučimo se kako možemo — odgovori Čagljina u ime sviju.

— Tako! — reče fratar i nastavi jesti.

Bratstvenici izvadiše lule s kratkim kamišćima, te zakurnjaviše.

Pošto se nagledaše »vra-Naćvara« (to je bio nadimak Brnin), pogledi im se stekoše vrhu ognjišta gdje višaše nekoliko butina ovnujskih i svinjskih porebrina. Jedno momče Krkotića, gledajući to, šapnu najbližem: »Gledaj, molim te, blaga božjeg u gubavoga Kušmelja!« — »Ej, da nije krov popločan, ili bar da je šira badža« — odgovori onaj uzdahnuvši.

Pošto ona trojica pojedoh ribu, domaćin dohvati s police jedan zemljani vrč, duhnu u nj, i naglo odmahnu glavom jer milioni zrnaca prašine izletješe iz njega. Bakonja pride ocu sa voštanicom, te obojica otidoše ka bačvama, koje bjehu iza razboja. Svijeća se ugasi, te Kušmelj reče:

— Zapali je jopet, vrag je odnija!

— Odnija ti pamet, beštijo muška! — reče tiho Osinjača. — Zar se Kandelorica pridaje vragu!

— Pravo kažeš, nevisto! — reče glasno Rkalina. — Grijota je sviću grditi i kad nije Kandelorica, a kamoli još vridat Boga prid dićicom i prid duovnikom.

— Valaj smo baš beštije kad se ni prid redovnicima ne možemo uzdržati! A da šta lajemo kad nas oni ne čuju? — dodade Kljako.

Hoćahu odista Rdalo, Rora i Čagljina svaki ponješto još reći da se fratar ne biješe zagovorio sa sejizom, te ih ne slušaše.

— Tako! — veli fra-Brne, odignuvši čašu vina prema oku. — Je li ovo staro vino ili je novo, a, Jerolime?

— Jest, staro... nije nego novo... nije baš ni staro ni novo! — odgovori knez Kušmelj, toliko se biješe zbunio od ljutine zbog zamjeraka bratstvenika.

— Kako to? — reče Brne. — Nije ni staro ni novo? — pa ne sačeka odgovora, no ispi čašu i ostavi je pred Stipana.

— Jevo vidiš kako. Priteklo mi je pet barila od lanjskoga, a cina mu je bila prid trganje, te ti ga ja smišaj s novim, a novoga sam naša trinaest barila, te ti ja sve uspi u onu bačvu, a ona bačva bere malo više od 18 barila, te ti ja...

— A je li čemu? — prekide Osinjača, pitajući fratra.

— Vire mi, nije loše! — odgovori Stipan, pa počeo ljuštiti jaja.

— Taa-a-ko! A oćeš li dati braći da skvase grla?... Jeste li večerali, ljudi?

— Jesmo, jesmo!

— Taa-a-ko! Pa daj da piju!

— Vala! vala!

Kušmelj uze bardak ispred djece, pa krenu put bačve, ali ga Rkalina ustavi.

— Nećemo da mišaš s tim kominjakom! Aja!

— Nama kominjaka i kod kuće pritiče! — viknu Čagljina.

— Ne, ne — zagrajaše svi.

Kušmelj bi kao da ga pčela upeče uvrh nosa, te odiže obraze i brke, a zube iskezi, pa im veli:

— Ma, ljudi, šta će vam cilo vino. Ovde nema ni dvi čaše dropinjaka!

— Ima, križa mi, gotovo pun bardak! — reći će neki Zubatac, nadnijevši se.

Svi prsnuše u smijeh.

Osinjača istrže mužu sud iz ruke, preruči kominjak, pa ode k bačvi. Svi povukoše dušu u se te se čulo kako mlaz šiće. »Vra-Načvar« u toliko izvadio neki list, pa stade čitati.

Čagljina, primivši od snahe pun bardak, ustade i skide kapu.

Svi poustajaše i poskidaše kape. Fratar, ne dižući glave reče:

— Stipane, namiri konja! To je najglavnije. Za tim se pobrini za moju ložnicu odma!

Momak izade, a za njim i Bakonja.

Čagljina se nakašlja, onako kako se čini kad se hoće da privuče čija pažnja. A kad ni to ne pomože, on zovnu:

— O, vra-Brne!

Fratar diže glavu.

Brat mu tad započe:

— U zdravlje vaše mile dobrodošlosti, kâ šta je u vike bilo naše drage dobrodošlosti, jer ona uvik naše želje i našu dušu isliđuje; jer ona odi i brodi među nama grišnima, baš kâ mudrost među volovima, da nas provedri i prosvitli, ruža naša, kâ svića kroza dim od tamjana! Po tom, da ti bude u svru prid Bogom, prid carom, prid biskupom, provincijalom, gvardijanom, narodom i na o-nome svitu za život, a na ovome za dušu! Po tome, kâ šta si se stegâ svetim konopom, da stegneš boljitak, začetak, virovanje i strpljenje i svako blagoslovljenje; jer duša ne umi da su dvi, jer na kraju visi pokajanje i moljenje; a svra je velika, da ti, ružo naša, budeš došâ kâ vist blagovist od dive Marije, od Isusa slatkoga, od Jozefa pravednoga! Potom, kako je Isus sakrušija bogoljubnu zmiiju, tako je u svoja grka justa metnuja kitu cvića, a prokleti sotona prosuja otrov! Kâ što su vridni bili svi naši misnici, dvadeset i tri do tebe, tako će i nakon tebe! A ti pisme pivaš i molitve divaniš. Kâ Bog što sve zna — jer mudros, čestitos, bogoljubos, skrušenos, kripas, lipos, milos, duševnos, rados, poniznos, u tebi su ka u vrići! A po tom i po tom, naš drugi i blagosloveni, slavni, virni i mirni, kâ što si nosija, posija, prosija, raznosija, dolika do vode,

gorika do brda, dakle, u glavi čuješ, a u ušima vidiš, a pod petama je lako onome ko je obuven, a u duši ko je križom umijen, dakle, neka se liči koga boli ovom svetom svrom, kâ tri vra-Brne, kâ i oni naši svi prošli duovnici! Dakle: alvundandara, živija naš dični vra-Brne!

— Živija! — uzviknuše Jerkovići.

— Ko će napiti kâ on! — veli Rkalina, mašući glavom.

— Niko kâ on!

— Viru mu njegovu, da je učija, kakva bi to glava bila!

— Ja sam mu malo koju rič razumija!

— A ja baš ništa!

I svi se diviše tome govoru koji ne razumješe — jer po župama svetog Frane, kad se napija učenu čovjeku, ili kad se u kakvoj pretežnijoj prilici govori pred učenijem ljudima, treba govoriti da drugi ne razumiju. A Čagljina bijaše pravi vještak u tome, takav vještak da on sam nije razumijevao što je govorio. On je tako dvaš triš besjedio u manastiru, a nekoliko puta u gradu prilikom općinskih izbora, i uvijek bješe potresen najviše on, pa svi oni koji bi ga najmanje razumjeli.

Besjednik nagnu bardakom. A kao da ni u tome poslu ne bješe pošljednji, jer mu jabučica skakaše kroza dugačko grlo, od kotlaca do podbratka. Pošto preduši, huknu, i dodade sud bratu Šundi.

— Un zdravljen vran! Donbro donša! — napi Šunda, pak odape ništa slabije od starijega brata i dodade sud rođaku Rkalini Zubacu.

A Rkalina, nakon dobijenih deset gutljaja, dodade sud Osinjači, jer bješe već prazan.

— E, ovoga još nije bilo! — reći će Kušmelj tiho, kako su ga najbliži mogli čuti. »Oblaporne gube, dočepale se muktiša, pa naginju ko će bolje; klju-ka, kljuk-ka, klju-ka! Kâ da meni s neba pada! Ej, ej! ...

Uto se vrati sluga noseći naručje sijena, kojijem napuni najbolji krevet. Bjaše ih u kući svega tri, otesanijeh sjekirom od bukovine, kao što su obično po dalmatinskim selima. Povrh sijena sluga prostrije čiste plahte, koje izvadi iz bisaga, a svrh toga metnu pokrivače.

Za njim bijaše uljegao Bakonja, pa se raskorači pred pragom, gledajući koso stričeve i rođake.

Osinjača je nješto šaptala s mužem, pak napuni drugi bardak, kojijem se odrediše: Rdalo, Kljako i Rora. Pa onda treći, kojim završiše momčad Krkote i Zubaci.

Stipan pripali cigaretu fratru, pa se poizmače.

Jerkovići razumješe sad da je blizu čas u kome će se izleći ono oko čega se sve obrtalo, te umukoše i pogledaše Čagljinu, a on skupio prstima mrske na čelu, kao da prebere misli.

Svi očekivahu ko će prvi progovoriti i kako će.

Prvi probesjedi sluga Stipan:

— Ljudi božji, ala ste divlji! Taj vaš duvan smrdi, vire mi, kâ kuga, i štiple za oči, te će tribati rastvoriti vrata i badžu pošto izadete! Ljudi božji, ala ste divlji!

Na to se uzmigoljiše, ali mudri Čagljina odmah povrne:

— A da šta smo nego divlji! Mi smo, bolan, ka zvirad!

Pa ugasi lulu, što i drugi s mjesta učiniše.

— Pa onda još nješto — nastavi Stipan. — Mi smo pošli iz manastira u podne, pa je, bogme, dujo umoran i on bi legâ, a vi zasili...

Na to svi jedanak poustajaše.

Fratar glednu na svoj časovnik i mahnu put njih rukom, ali kako u taj mah razjapi usta, od zijehanja, zastadoše svi.

— Ostanite ... jo ... š ma ... a ... lo, još malo!

Posjedaše opet.

— Ta-a-ko! A kako je sad ov ... ov ...? — i opet mu zijehanje prekide riječ, ali svi razumješe šta pita, jer je gledao Bakonju.

Osinjača brzo ustade, pokloni se, stavi ruke za pojas, pa poče:

— Duše mi, vra-Brne, pravo da ti kažem, malo je beskaran, malo je svoje glave, malo je živ, življi od druge dice, ali, jopet, dade se i svitovati, ima niko vrime!...

— Hm! Ta-a-ko!

Čagalj se značajno nakašlja, što učiniše i svi njegovi.

— He! nije baš posve loš, ali je mudar, moj vra-Brne, Divice mi, mudriji u mnogim stvarima od čaće!...

— Ta-a-ko! — Jače kašljanje među Jerkovićima.

— Od čaće i od drugih, viruj ti meni, vra-Brne! Jeto prikojuče došli Ličani da kupuju vino. Jere traži po jedanaest viorina barilo, a oni nude po devet. Tako je trajalo sve jutro. Najposlinak Jere tiješe da da, ali mu Bakonja reče: »Ne daj, čako, jere sam se ja prikra kad su se razgovarali, pa sam čuja di govore da je vino po drugim selima skuplje od našega, a slabije od našega. Još rekoše da bi se u naše moglo usuti treći dija vode!«

— Taaa-ako, taa-ko, tako! Anu, amo, odi, mo, od', od', od'! — reče fratar.

Bakonja poljubi strica u ruku.

— Pa šta misliš, a? Oćeš li galijotati ako te povedem u manastir, a?

— Ja ću te slušati i biću dobar! — odgovori Bakonja, gledajući strica otvoreno u oči.

— Ne govori tako, divlje dite, nego reci: Slušaću vas čestiti oče, i biću vašoj dobroti pripokoran! — popravi Stipan.

— Slušaću vas, čestiti oče, i biću vašoj dobroti pripokoran! — ponovi Bakonja, i poljubi opet strica u ruku.

— Tako, moj lipi Stipane, — reče Osinjača — zdravljica se nanosija, a tako ti tvoje sričice, pouči neuko dite, jer mi smo kâ goveda...

— Taa-ko! Dosta sad! — prekide dujo. — Mali će doći na ćud, ja se nadam, a ako li ne dođe, ja ću s njim natrag! A sad dosta i za dosta! Ti mu, Barice, spremi malo prtenila i što znaš, pa neka ide sutra sa mnom. Taa-ko! A ti me, mali, izuj!

Osinjača dopade i izljubi obje ruke djeveru. Za njom pristupi Kušmelj. Oboje zavodnjelo očima. Ona se obrne ka sluzi, pa htjede i njega u ruku cjelivati.

— Taa-ko! Dosta, dosta! — reče Brne. — Vrime je leći!

Pak ustade, i nagnu se put Stipana. Stipan uhvati za ramena od mantije i povuče k sebi, te fratar osta u pan-

talam, prsluku i goloruk. Takav se činjaše mnogo deblji i kao njeko drugo čeljade.

Čagalj, Šunda i Rkalina šaptahu nješto živo među sobom. Čagalj upro kažiputom put svoga čela, pa kucka u nj.

Osinjača reče djeci: »Ajte, poljubite ruku stricu i recite: Vala, maš lipi dujo!«

Čmanjak, Krivica i Galica učiniše tako, a mati diže Škemba, te i on ćuki strika.

— Taa-ko! Ajte lezite! Ajte i vi, braćo!

— Bi molija za jednu rič! — poče Čagljina, skinuv kapu i primaknuvši se ka ognjištu. Svi se Jerkovići naslagaše iza njega.

— A šta to, Jure? — pita nemarno dujo, češući se po listovima.

— Bi molija, a prosti ka stariji i pametniji. Jevo šta. Mi... onaj... da rečem, mi jevo ne želimo zla nikome, a teliš svojoj krvi, svome bratu, ali... ali...

— Ajde, brajo Jure, ajde kući, živ bija! Ajte svi, i onako je već kasno! — prekide ga Osinjača, blijeda kao krpa.

— Ali... treba da kažemo da mi nismo kajeli...

— A šta kajeli? šta kajeli? gubo pijana! — prekide ga Kušmelj i spopade vatralj.

Ali stade među njih Šunda i zašunda, dignuvši ruku visoko:

— Ajan! Ovdin nen ponmaže stranšiti! I min monžemo slonmiti konme renbra! I jonš kanko! Alvun-dan-danra!!!

— Šta? — viknu fratar zaprepašćen. — Da se bijete?! Prida mnom?! Taaako!? Zašto?!

— Prije svega, reci ovoj magarčini da se ne zagoni, jer ako ga svaki prstom dovati, neće ostati paprička od njega! — veli Čagljina.

— Taa-ko?

— A tvoje će se isto brojati, ka uvik, dujo, ali je dobro da nas čuješ! — veli Kljako.

— Taa-ko!...

— A njemu, šta će biti od riči? Zašto se jidi ako mu je duša mirna? — veli Rdalo.

— Taa-ko!...

— A najglavnije je da drži ruke pri sebi i jezik za zube, on i Osinjača, jer... — Rkalina zaškrjuta zubima.

— Taa-ko!...

— Anko jonpet nasrne, dan gan zvinznem po činvenrinci, Krnkontiću, dinte! — veli Šunda.

— Ah, Isuse! Isuse! — uzdahnu dujo i stropošta se na stolicu, pak diže obrve, valjajući očima s jednoga na drugog. Stipan stade iza njega, a Kušmelj i Bakonja prisloniše se uza krevet.

— Jesam li ja među braćom ili među ajducima nočas? — poče fratar.

— Moj dobri vra-Brne, molim ti se, čuj me — začu meko Čagljina. — Jesam li ja reka šta rdavo? A jesam li i mislija šta rdavo? A on nas tira iz kuće na ovaj način! Mi jesmo u njegovoj kući, ali smo se radi tebeka skupili, i ja imam tebika da rečem ništo, u ime sviju, jer imamo dogovor.

— Taa-ko! — reče Brne, povrnivši se maličak.

— Tako je! tako! — zagrajaše svi.

— Dakle, jevo šta je. Malo prije sam reka da mi nemamo zle primisli na našu krv, jer u krvi je milos i kripas, a pri tom bogoljubnos...

— Nemoj tako, nemoj ka' ono malopri, nego kaži u kratko i bistro što imaš! — reče fra-Brne.

Šunda odgurnu brata, pa stavši na njegovo mjesto:

— Unkrantko jen ovo: min nencemo dan vondiš Bankonju un manastir.

— Taa-ko? Vi nećete?! A ko meni zapovida?

Kljako oturi Šundu i stade na njegovo mjesto:

— Mi ti ne zapovidamo, niti možemo, ali krvi mi Isusove (a ona je priskupa), kajaćeš se ako ga povedeš, jer će te ovo dite osramotiti i nas sviju!

— Taa-ko! A ja ću s njim natrag ako ne bude za to.

— Zlo je i da pođe! — reče Rora.

— Dokle ga poznaš, može učiniti što se već neće moći ispraviti — veli Rdalo.

— Ma sve su to prazne riči, i ja ne znam šta oćete najposli?

Žestoki Rkalina škrgutnu zubima, odgurnu sve, pak se usići pred fratra.

— Jevo mene da ti kažem, bez zavijanja, najkraće i bistro. Ti odabra sina Kušmeljeva da uči knjigu, pa da s vrimenom bude redovnik! Ti s nama večeras ne progovori tri riči, nego nas zadrži da vidimo tvoj izbor. Lipo. Ali ćeš čuti istinu pa čini kako znaš. A istina je ovo: U Zvrļjevu dosad nije bilo lupeža, palikuće, ubojice, ni drugoga vražjega stvora, ka što će biti ovaj Bakonja! On se umetnuja na pokojnog strica Juretu, ni uzmi ni podaj, i obršice ko on...

Kušmelj jeknu kao ranjen vo. Osinjača i Bakonja plakahu.

Nemilostivi Rkalina nastavi:

— To si ti sve zna, ali ti nama ne viruješ, nego si se upija u tvoga Kušmelja.

— Ja nisam znâ to?

— Jesi, jesi! Jesenas smo ti kazali sve potanko. Kaza ti je i Čagalj i Šunda i Kljako i Rora i ja, a kašće ti i sve selo, jer je sve selo na čudu s njim! Vidiš kako sad plače uz mater, kako se pripodobija! Siroma! A džigerice bi ti izvadija za krajcaru. Eto, mati mu priča kako je mudar, kako se privuka da sluša šta Ličani govore, a neće da kaže da im je ukra iz kola dva pršuta i da su i' zajedno pojeli...

— Lažeš! — reče Osinjača kroz plač.

— Muči, ženo muči, nemam ja kad, a moga bi lipi stvari izređati... Dakle, razumija si sve pa sad ga vodi! Čuće mu za zdravlje tvoja braća fratri, a ni sv. Vrani neće biti lako, jer će ga oguliti ako bude moga', ka što će i pravo imati!

— Dosta, grišniče, dosta! — prekide ga fratar, više žalostivo nego li oštro.

Ali Rkalina planu na to, pak stavi ruke na krsti i reče:

— Ko je viši grišnik, ja ili onaj što zaklanja ovakve lupeže, a vratre?...

Tada Stipanu prekipje te viknu:

— Natrag, ti Rkalino, kako li te zovu, jer ću ti mozak proliti! — i maši se oružja.

Bakonja se stani u tren kraj Stipana, a Kušmelj opet spopade vatralj. Osinjača zaleleka. Fratar se ukoćanjio na stocu.

— Natrag! — povikaše sva trojica.

Rkalina pogleda prezirno Stipana:

— A što se ti upliceš, ti skitaču, ti vratarski ruvijane i tavolizu, a!? A znaš da ću ti uzeti te crvaljike iza pasa, pa ću i slomiti oda te!...

— Pokušaj! — reče Stipan, izvadivši kuburu.

Fratar ugasi svijeću. — Čuše kako krcnu oroz na pušci.

Brna stade pomaganje.

— Jere!... Jure!... Bare!... Šimeta! Jeste li mi braća! Za muku Isukrstovu, za sv. Franu, ne dajte da se krv proliva... Ajme! ajme! u-ju! jo!... Stipane, Stipane, nemoj, dite!...

— Ne boj se, vratre, ništa biti neće — reče Kljako, propirujući glavnju.

— Nen bonjimo sen men ti' prinkovođana, tin onružani denlija! — veli Šunda.

Brne poče grliti Stipana i odmaknu ga u čošak, pak se obrnu k Jerkovićima:

— Za ime božje, šta očete od mene?

— Oćemo da izbereš od naši ditića, koji bude naj-dostojniji! — reče Rkalina. — Jer mi znamo put i do biskupa i do kralja!

— Pa ja nisam reka da neću! — odgovori fratar, malo mirniji.

Jerkovići počese gurkati Rkalinu u pleća, i svi zagrajaše:

— Pa lipo!... Kud li će se lipše!... Pa dobro!... Ka pametan čovik!... dobri naš vra-Brne!...

Onda Čagljina stupi na svoje predašnje mjesto, pa će medeno:

— A šta je tribalo da se do ovoga dolazi? Zašto ne pustiti mene da govorim, nego ovaj maniti Rkalina: dam! bam! tum! pum! kâ da se ne može ljudski...

— Dobro! dobro! Ajte sad!

— A moj dobri, moj lipi vra-Brne! — nastavi Čagljina — nemoj ti misliti da smo ti mi izgubili rišpet, i

da ja nisam znâ da ćeš ti učiniti kako je pravo! — reče i poljubi ga u ruku.

Svi ostali redom pristupiše mu ruci, preklinjući se svaki da mu nije »izgubio rišpet« i moleći da oprost. Njeki još povikaše: »Dobra noć, brate Kušmelju, prosti i vala ti na časti!«

Rkalina se zaplaka na polasku. »Ni-i-sam ni mi-sli-ja da ... da te vridam!«

— Ajde, živ bija, ajde! — veli fratar, pak se otetura do kreveta i izvali se, uzdahnuvši, kao da bješe svalio teret od stotinu oka.

— Taa-aa-ko! Uf! Neka vas vrag nosi sve, sve, koliko vas je! ...

— A prokleti antikristi lupeži! galijoti! žbiri! ajduci! ubija vas Bog! A platićete! platiti! ako živ bude Jere — govoraše Kušmelj.

— Jeto, moj dobri diverere! Jeto kakvi su, vidiš sam, pa još viruj njima! — plakaše Osinjača.

— K vragu svi! svi! svi! Uf! — stenjaše jednako fratar.

U zoru, po naredbi fratrovoj, Stipan osedla konja, te se krenuše.

Kušmelj, pošto pomože bratu da uzjaše, stade pred konja, pa se češka.

Fratar blijed, kao da je bolovao, gleda u vrh od čizama i veli: »Pa ... onaj ... vidićemo! ... Tamo po Božiću!«

— Ja ... onaj ... kako god ti rečeš! — veli Kušmelj.

Fratar se još dublje zamisli, pak će najzad odlučno:

— Pa baš neka pođe odma! Neka ide! ... Baš neka ide odma! — obode konja i odjezdi.

Kušmelj i Osinjača izgrliše Bakonju, preporučujući mu da sluša strica Brnu, da zapazi kako ga Jerkovići ljube, pa neka se baš za njihov inad podobri ...

Stipan i Bakonja pođoše.

Muž i žena stajahu u dvorištu dokle ih god iz vida ne izgubiše, pak uđoše u kuću.

IV. UVOD U NOVI ŽIVOT

Bakonja i Stipan idahu što su bolje mogli, ali zaostajahu iza dobra fratrova konja. Kušmeljić, pored sve trke, ne dade odušiti sluzi, no ga pitaše za ovo i za ono, koje je ono selo, kuda vodi onaj put, otkuda teče rijeka, itd. Koga god sretnu svak pozdravlja fratra, i svak pita Stipana gdje je bio dujo, i čiji je klapčić. Bakonja se čudio gdje toliki narod poznaje strica, a eto su odmakli Bog zna koliko od Zvrljeva! Kad u nekoj prodolini htjedoše prijeći cestu, dva konja letijahu put njih, upregnuta u gospodska kola. Fratar ih pričeka, pa kola stadoše pored njega. Na prednjem mjestu sjedijaše čovjek sa fesom na glavi, koji lijepo pozdravi: »Valjen Isus!« Za njim, u košu, izvalila se dvojica, kakve Bakonja nikad ni u snu ne usni (jer Bakonja nikad ne bi u gradu). S desne bješe starac sijede brade do prsa, a na glavi mu nekaka kapa, kao golema pećurka. S lijeve čačurak njeki, suh, ispijen, a na kukastu mu nosu stakleni prozorci. Obojica začavrljaše razmahujući rukama, dok u njeke starkelja izvadi njeku kutiju i pruži je stricu, a stric uze među dva prsta crna pepela iz nje, šmrknu ga i kihnu. Stipan je na čudu bio da malome sve razjasni.

— Onakve haljine i kape nose po varošima sva gospoda. One prozorke nose ljudi koji dobro ne vide. A onaj se pepeo šmrče da se osnaži vid. Onaj jezik što je slušao zove se talijanski, i njim govore svi učevni ljudi. »Prke« znači: zašto; »ši« znači: da!; »že« znači: jest, itd.

Sunce bješe odskočilo tri koplja kad stigoše ka rijeci. Stipan i vozari na svu muku uvedoše konja u splatu, jer se propinjao i bacao zadnjim nogama. »Koji mu je vrag jutros!?« — veli fra-Brne. Najposlije, vesla udariše i

lađa se otisnu. Stipan stao na sred nje, držeći jednom rukom konja za uzdu, a drugom zaklanjajući oči od sunca. Fratar osta na obali, ogradio objema rukama usta, pa im dovikuje: »Po-lako! po-la-kooo! Ču-vajte, da se ne pri-panee! Čuvajte, da ni pribije noge kad iza-đee!» ...

Bakonja stojaše iza fratra. Slušao je on mnogo i mnogo pričati o svemu što mu sad biješe pred očima, ali je sve kudikamo drukčije nego li što je on zamišljao! Eto voda krklja i krklja kao da u hiljadu lonaca vri kupus. Ama otkuda tolika voda!? U Zvrljevu ima samo ubala, pa kad ljeti presahnu, red je hodati na daleko, do nekog izvorka, pa i tu bude slomljenih glava, jer je naloga i svak traži da prije ugrabi! A ovdje mogla bi piti sva čeljad što je ima na svijetu, i sva stoka što je ljudi drže, i sve zvjerke i sve tice, pa ne bi otpili toliko da se pozna!...

A kakve su ono tice što lete tamo-amo nad vodom? Onakijeh nema u Zvrljevu! Poviše su od golubova, a oštrijeh i dugačkih krila. Sad, gle! gle! Gle! jedna sleti u vodu, pa iznese nešto što joj se koprca u kljunu! Iznose ribu! Eno i druge kljucaju i love ribu! Tice love ribu!! E, šta sve ne biva u manastirskom vodama!! ... Sad Bakonja poželje da mu je bućnuti u vodu, pak se prosušiti u »ajeru«, pa opet pljus! i sve tako, dokle ga od te pomisli ne uhvati mala ježnja.... Pa onda se sjeti e je slušao da ta rijeka otiče u more, a more da je široko kao nebo. Pogleda niz rijeku što je dalje mogao, dokle je nazrije tanku kao konac, gdje se krije među brda ... — Zatijem obrnu oči put ostrvca, na kome biješe manastir. Eto voda optočila zemlju, pa se dva rukava sastaju i čine širinu. Jedan trak rastoke biješe modar, a drugi zelenkast. Bakonji bi žao, pomislivši da voda mrvli zemlju, onu lijepu crnicu što se nakosila kao da bježi od svoga neprijatelja. Na njenoj okrajici skrkle se vrbe, a od njih ništa dalje ne vidi do opet zelene česti i vrhu njih gvozdeni krst na zvoniku. Bakonja se prope na prste, a u taj mah mlaznu mu u oči silna svjetlost iz manastira. (Bješe staklo na crkvenom prozoru, od koga se odbijahu sunčevi zraci.) Bog zna šta on pomisli da je, te se opet stade propinjati, a tada gaknu nešto od onuda: gaa-aaa ...

— Šta je ono? — viknu Bakonja.

Stric mu se poplaši od tog uzvika, pa se obrnu i udari ga po obrazu.

— Magare od magareta! Tako me pripade, a?... A što te vrag nije ponija s njima u splatu, nego i ti čekaš brod ka gospodin! — pak se opet obrnu i stade dozivati vozare.

Bakonja briznu u plač... Ja... ja... ja

— Šta: ja... ja... ja...!? — osiječe se dujo. — Svetoga mi Frane, velikoga mi sv. Frane, fališ li malo što... izgubiš li rišpet, meni ili kome od redovnika, ili se pobiješ s mladima, onda ću ti najprije odalamiti pedeset tojaga, pa ću činiti da s noge na nogu izadeš iz manastira i reći ću ti: »Ajde natrag, gubo, u svoj tor!« Jesi me razumija? Jer ste svi gube i pogrde, kakvi nema u cilom kršćanstvu! Gori ste od rkaća.

— A šta radite više, vrag vas odnija, a? — brnu se k vozarima, koji živo veslahu natrag.

— Nismo mogli prije, oče! Pomamija se konj, nije tija da izade, nego sve udr' udr' nogama, i udrija je u bedru mlinara!...

— Taa-ko!? Koji mu je vrag danas!? A je li izaša' zdrav?

— Jest, oče, ali će mlinar odležati barem petnaest dana...

— Taa-ko? A jesu li svi redovnici ovdi?

— Jesu, jeno baš side pred manastrom...

— Ajd' ulazi! — viknu sinovcu, sjedajući na krmu.

Bakonja otrije dlanom oči i namjesti se na kljunu. Kad se navezoše na širinu, on glednu poda se u vodu, ali mu se svijest poče obrtati te se uhvati za bočinu. Tako je sjedio, klanjajući se na svaki odboj, dokle se opet razlijegnu ono gakanje.

— Šta je ono? Je li ono kakva tica? — zapita vozara šapatom.

— Ono je jedna velika zvirka — veli jedan.

— Koja će te izisti ako se ne budeš čuva! — doda drugi.

Bakonja se isprsi gledajući podrugljivo tu manastirsku fukaru, njihove prugaste plave pantalone, pak im obrnu leđa, a kad brodić uljeze u pristanić, on iskoči kao vižle. Vozari izvedoše Brnu, pa legoše pod rakit.

Stric i sinovac podoše mućeci kroz dubravu. Lišća još bješe na staroj drevadi, ali još više šušnjarka po ledini. Nakon nekijeh pedeset koraka puče tratina, a na njezinu kraju, iza dva reda visokijeh stabala, izdigli se pravi vilinski dvori.

Tako se učini Bakonji, koji stade. Razjapio usta i izbuljio oči.

— Poljubićeš svakog redovnika u ruku i poklonićeš se prid svakim, jes me razumija? Taa-ko! Pak ćeš se izmaknuti i stajaćeš gologlav, jes me razumija? Taa-ko! — reče stric ne gledajući ga i krenu se pred njim malo brže.

Bakonji bjehu prionule oči uz manastir, te se prepade kad mnogi glasovi zagrajaše:

— Vazda Isus i Marija, fra-Brne!

A imao je Bakonja šta i vidjeti!

Sedam fratara izvalilo se na klupi pod orasima. A kakvi su da od Boga nađu! Petorica se kulja nadula, svakome jednako zadrigla šija, svakom jednako pucaju obrazi, svaki jednako otromboljio obrijane usne. Dvojica samo bjehu mršavi ljudi.

— A je li ti to sinovac? — zapitaće ponajstariji, dignuvši naočare s nosa na čelo.

— Jeto jest . . . Ajd' učini svoju dužnost!

Bakonja poljubi redom sedam ruku, pokloni se sedam puta, pak se vrati na pređašnje mjesto, obrćući kapicu među prstima.

— A koliko mu je godina, Brne!

— Dvanaest . . .

— Šališ se, čoviče! Nije moguće!

— Nije moguće, više mu ima! — ponoviše svi u čudu.

— Ma virujte da i' nije ni napunija! — pak sjednuvši obrnu talijanski da im nješto priča.

Fra-Vice (gvardijan), fra-Dume, fra-Brne, fra-Lovre, fra-Šimun, fra-Jakov, fra-Brne i fra Anton zapodjenuše

razgovor, prekidajući i pretjećući jedan drugoga. Tako ih je crkva krstila, ali po narodnom krštenju zvalu se: Pirija, Tetka, Naćvar, Blitvar, Duvalo, Srdar, Vrtirep, Žvalonja.

Bilo je još nekoliko postrizenika manastirskih, ali su se oni nalazili »u tekovini«, po parohijama. Samo kad koji oboli, ili kad je kome potreba da se odmori, doći će za njeko vrijeme »kući« sa parohije, a nastaniće se u njoj kad se godine natovare na pleća, kao pomenutoj osmorici. Ovi, dakle, u miru preživahu što je dao Bog i sv. Frane.

Bakonja stade gledati manastir. Bješe na jedan pod, ali je imao oko dvadeset prozora u licu. Crkva je svojim obijeljenim pročeljem prilijepljena uza nj. Zid manastirski nije zaklačen, te se vidi u njemu četvrtasto kamenje, okruglo, ploče, škrlje i komadi opeka. Maleni prozori niti su jednaki niti u jednoj vrsti, te da nijesu još četvrtasti, moglo bi se misliti da su topovska zrna zid isprorešetala. Kapci su svakojake boje i raspadaju se od starosti.

Iz daljine se ta zgrada svakome činjaše lijepa, jer je začinja zelenilo, ali Bakonji ni izbliza ne poružnje.

Fra-Brne jednako prkelaše, pogledajući sinovca, pa kad i tome dođe kraj, poče naški.

— Jeto tako! Nisam čuja lipe glasove za nj, ali, ako se ne bude vladâ kako valja, ja ću fi-ju! (pokaza rukom kako će ga istoljagati), pak nek ide otkud je i došâ.

Uto se pomoliše na vratima dva đakona i tri đaćića u dalmatinskoj varoškoj nošnji. Na svakome bijahu: pantale, kružat sa srebrnim pucama i gunj optočen gajtanom, sve od crne svite, pa onda šareni pas i pljosna crvena kapica. Tako se nose trgovčići po dalmatinskijem varošicama i fratarski đaci dokle se ne »obuku«. (Obući se, u njihovu govoru znači: nositi mantiju.)

— Biće on bolji nego misliš! — reče gvardijan usta-jući. Pak mu se poprmače i potapša ga prstima po obrazu. — Je li da ćeš biti dobar, a?

Bakonja se oslobodi, pogleda starog kulješu otvoreno, pa ponovi što bješe putem naučio od Stipana.

— Biću pripokoran, pripoštovani oče!

— E, pa lipo! Ajde sad sa onim dijacima. Ajde povedite ga!

Bakonja se oslobodi, pogleda staroga kulješu otvora se odmah u dvorištu, gdje vidje da je manastir ozidan na lik tvorila. Jednu stranu zahvataše crkva, a ispred triju strana bješe široki trijem poduprt stubovima. Trijem bješe pokriven daskama, pločama, opekama, kako gdje. Između krova od trijema i krova od cijele zgrade, na mnogo mjesta, dim je ostavio žute mlazove.

Dvoje kamene stubove, sastavljene od nezgrapno otesanih kamenova, izvođahu na trijem. Duž trijema, vrata od ćelija i od drugih suvota bjehu nejednaka i različito obojena. Između jednih i drugih bjehu izdubene panjege, a u njima se nalazila svjetiljskih kipova, polupanih lonaca, krpa, itd. Pod na trijemu pokriven njegovim daskama, negdje pločom. Kad obrnuše drugim laktom trijema, Bakonja vidje u kutu jedne stubice na lik svrdla, one smetahu prolasku, a ne vođahu nigdje, jer nekadašnji otvor iza njih bješe zazidan. U trećoj strani zateče još veću zbrku. Tu bješe prozora gdje bi bolje dolikovala vrata i obratno. Najzad stigoše do kraja.

Tako jednjem gredom obidoše manastir. Kušmeljić izračuna da će u toj kući biti oko četrdeset suvota, a kad se tome doda tavan i podrum, onda bi se u manastir mogao smjestiti gotovo sav zvrljevski narod.

Dva đakona svrnuše lijevo, kroz velika vrata nad kojima bješe ikona i kandilo. Bakonja je mislio da je iza tih vrata njeka svetinja, ali kroz njih dopiralo ono »blagovonije«, koje dopire iz manastirske kujine.

— A jesi li kad bija ovdje? — zapitaće ga jedan mališa, pošto ostaše s njim na trijemu.

— A kako te zovu? — pita drugi.

— Ime mi je Ive — odgovori Kušmeljić.

— Al te zovu Bakonja! — dodade treći smijući se. — Ocu ti je nadimak: Kušmelj. Majci: Osinjača. Jednoga bratu Čmaljak. Jednoj sestri: Galica. Drugoj: Krivica. Najmlađem bratu: Škembo. A stričeve ti zovu: Čagljina i Šunda. Reci da nije tako.

I svi se slatko smijahu.

— A šta si radija kod kuće?

— Pasâ je koze! A ovdje ćeš pasti guske, razumiš li? A nije lako čuvati guske, brajko! Prije svega treba svakoj da nadineš ime, jer ti nijedna jutrom neće izaći dok je ne zovneš po imenu. Pa, valja da ideš prid njima ovako (pokaza mu kako će se gegati), ako li koja uteče niz riku, moraćeš trčati za njom niz obalu dok je ne suzbiješ.

Poslije tih uputstava uđoše za đakonima. Uđoše u prostranu dvornicu, u kojoj bješe veliki sto. Iza pročelja, na stijeni, bješe razapet Isus, go i ništa manji od Kušmelja. Na drugoj stijeni višale slika koja prikazivale gomilu ljudi što sjede oko stola. Svi su bili kosmati i svi osim jednoga imadijahu neki svijetli lopar oko glave. Pred tom slikom bješe nalonja i na njoj otvorena knjiga.

Bakonja sa svojim drugovima prijeđe u manju sobu, gdje bješe jedan manji sto sa dvije starinske klupe, a na stjenama police pune krugova i zdjela.

Odatle uđoše u kujinu.

Pred visokim ognjištem stajale postarije fratar, ljevajući čorbu kroz gvozdeno cjedilo. Bakonji se učini čudnovato da redovnik vrši takve poslove; pričekala dokle onaj položi lonac, pa prijeđe i cmoknu ga iznenada u masnu ruku.

Đakone i đake poduši smijeh.

Kuvar se snebi, pa zapita dječaka:

— Koji si ti? Koga tražiš?

— Ja sam sinovac vra-Brnin.

— A! Tako! Živ bija... Vidiš... ovaj... ja nisam redovnik nego lajik... ali jopet, lipo je štovati starije... ja bi tebi po godinama mogâ biti otac... A šta se smijete, bezobraznici? — viknu na đake. — Čudna mi čuda što me dite poljubilo u ruku! Metni kapicu, dite, metni. Meni je ime Grgo, zvaćeš me: »šjor-Grgo«. Ladaj se lipo, a ja ću te u svemu poučiti. Ali, svr svega ne budi ka ovi tvoji drugovi. Ajde sad tamo, odmori se.

Bakonja, zbunjen, vrati se u prednju sobu gdje bijahu oni pet, te ga opet počeo zadirkivati.

— Zašto nisi i mene poljubija u ruku, a, guščaru? — pita ga, tobož oštro, jedan izvijenji đacić, tri-četiri godine stariji od njega.

— Nemojte tirati sve jednu te jednu komediju sa ditetom! — reče visoki, bolešljivi đakon, koji se jedva držaše na nogama.

— Jeto fra-Tetke! Bižmo! — viknu najmlađi, te svi izađoše osim Bakonje, koji se začudi vidjevši fratra što je sjedio do strica. Dakle, to bješe fra-Tetka.

— Oće li brzo biti gotovo to, Grgo? Jesi li manjistru usuja?

— Nisam još, oče — odgovori Grgo zlovoljno.

— Ma vrag te odnija, jesam li ti reka da manastirska ura izostaje! Jevo već podne! — I Tetka ljutito izađe.

Bakonja stupi ka prozoru i ugleda prostran vrt za manastirskim naličjem. Iza njega bijaše red omanjih zgrada. Pred jednom potkivahu konja. Tu se bješe načetala gomila slugu, među kojima poznade Stipana. Iza tih kuća pružila se livadica, a pod njom odmah tekla je rijeka, sira no na drugoj strani ostrvca. Preko vode pružila se ravnica, a iza njih naslagala se brda, zagajena vinovom lozom i maslinicima. Sve to bješe krasno, u jesenskom vedrom danu, te Bakonjine oči letijahu na sve strane, dok se ne ustaviše na granju jednog stabla usred vrta.

— Isuse moj, šta li je ono? — zapita sam sebe Bakonja, izbuljivši oči.

Vidi da je dugački tičiji rep, a na njegovu kraju, na sjajnim perima, u zlatnim kružićima, nekakve modre pjege. U taj mah ušete u baštu fra-Tetka, pa kad je bio pod drvetom, gaknu ona tica vrhu njega, a on dohvati grumen zemlje i baci je nada se, te sleti tica i poče trčati nezgrapnijem dugijem nogama, a kako trči povija joj se tanki vrat i na glavi mala perjanica. Odnjekuda pritrčae k njoj nekakve sive i kusaste kokoši, koje činjahu: gr-gr-gr-gr...

Bakonja uđe u kujinu.

— Molija bi vas, šjor-Grgo, za jednu rič — reče Bakonja, pa se i nehotice obliznu pogledavši na pečenje.

— Šta ćeš, dite?

— Kako se zove ona tica zlatna repa? Eno je u vrtu.

— Ono je pajun. Ajde sad.

— A one druge kusaste?

— Ono su varaunke. Ajde sad.

— Pajuni i varaunke — ponovi Bakonja, sjednuvši opet. — Sve je ovdje čudno, sve! Zbog onog sam pajuna dobio jutros čušku od strica! A jeto ovdje je i kuvar u vratarskim haljinama, a kažu da nije vratar! A otkud oni galijoti znadu nadimke ćaći, materi i ostalima!? Da im to nije Stipan kaza? Zar je i Stipan galijot?

S tom teškom sumnjom Bakonja prekloni glavu i zaspao na klupi.

Nakon pola časa probudi ga vrdanje u fratarskoj trpezariji. Oni su čatili molitvu, pa počese pokretati stolice, pa se začu zveckanje posuđa i onda mrmoljenje kroz nos. Bakonja se primače vratima i vidje ona dva đakona pred nalonjom, jedan čita, drugi prati očima. Poslije nekoliko, onaj drugi poče da čita, a prvi da gleda, dok gvardijan ne zabobonji nješto, na šta se đakoni pokloniše, pa i oni sjedoše za sto.

— Mali Jerkoviću! — viknu ga kuvar, sjedajući u pročelje druge trpeze, te Bakonju posadi do sebe, a ona trojica đaćića se malo odmakoše. Bakonja prionu svojski. Jadnik se ne bješe omrsio bogzna otkad, a još toga dana pješačio četiri časa. Kako li se ugodno iznenadi kad mu, poslije dobra komada goveđine, šjor-Grgo podnese pečenje i salate, pa onda jednu krušku, pa punu čašu vina.

U fratarskoj trpezariji čas bi se digla graja, čas bi se smijali i šaptali, dok opet zavrdaše stolicama, opet začavrljaše molitvu, pa izađoše.

Grgo ode u kujinu, a Bakonja se došunja za njim, pa reče umiljato:

— Ako što zapovidate da vam pomognem, šjor-Grgo.

— Ja vidim da si ti dobro dite, da si zafalan — reče kuvar dirnut. — Ali danas mi nećeš pomagati jer si umoran, nego opet ajde legni na klupu, pošto je i stric otišao da se odmara. Poslija ću te razbuditi i povesti da vidiš crkvu.

Bakonja se povratila u đaćku trpezariju.

— Ma ti kâ da ne begenišeš ovo naše vino — reče onaj đaćić koji ga je i dotle zadirkivao, pokazujući na Bakonjin tek načeti dio. On nagnu čašu, ali poslije jed-

noga gutljaja lice mu se zgrči, a oči mu zasuziše, te zamenu čašom i udari njom po glavi varalicu.

Ona dvojica skočiše na Bakonju, ali snažni Kušmeljić zalijepi šakom jednoga i drugoga u tinji čas.

Grgo dopade.

— Šta je!? Zašto se tučete?

Bakonja mu pruži čašu, a kad Grgo primirisa i poznade da su mu papriku stavili, viknu:

— Đavolski sinovi, zar se tako dočekuje drug, a? Dobro si učinija, Jerkoviću! Ako te tuže, ne boj se, izvući će oni deblji kraj... Izlazite odma, ili ću sad ká gvar-dijanu.

Kad oni odoše, Grgo dade Bakonji sredine hljeba da žvaće, pa ga svjetova da legne, što Bakonja i učini odmah, pa brzo zaspao, iako mu se još ne bjehu osušile suze na obrazima.

Grgo ga ostavi tako puna dva časa, pa ga onda odvede u crkvu.

Bakonji se učini da je na jezero stupio, tako sijahu crvene i plave ploče od poda, a tako isto i mramorne stubice ispred sedam oltara. A šta je to prema pozlaćenim stubama, svijećnjacima, krivoletima, kandilama, prema slikama i kipovima što plijenjahu pogled sa sviju strana! Na krajevima bijelijeh trpežnjaka višahu ružičaste čipke. Grgo mu obrati pažnju na hor, gdje sijahu cijevi na orguljama kao da bijahu od suhoga zlata.

Iz crkve ga Grgo odvede u konjušnicu, gdje su grizla četiri dobra sedlanika i četiri tovarna. Tu se prilično dugo zabaviše, jer su konji bili velika ljubav Bakonjina. Iz konjušnice svrnuše u naslon, koji je toga maha bio prazan, ali mu Grgo kaza da je to mjesto za šest krava muzara. Odatle obidoše mlin, gdje se Bakonja upozna sa mlinarem i kovačem, koji uvijek drugovahu. Viganj je bio na nekoliko koraka odatle. Najzad otidoše u novu mađupnicu.

Njekada su sluge jele u manastiru, ali prije desetak godina fratri sagradiše za naličjem manastirskim kuću za mlade. Bješe to dosta prostrana zgrada, podijeljena na troje; sredina bješe ograđena niskim zidom, pri dnu koga

bijaše kameni kolomat za sjedenje; pri jednoj stijeni prigrađena bijaše jedna peć za hljeb; nasred poda bijahu dva gvozdena prijeklada gdje je gorjela vatra. Sa strana te srednje zgrade bijahu dvije klijeti: spremnica i mliječar. Cijela se kuća zvaše novom mađupnicom. U staroj mađupnici, u manastiru, zimi se grijahu fratri, kao god što stari mliječar pridadoše ka riznici.

Sve to Grgo potanko ispriča novom đaku i još mnogo štošta, a osobito kako on dolazi jutrom i večerom da dijeli mladima obroke. To je ustanovljeno prije deset godina, i to bješe vrlo dobro po mišljenju Grgovu, jer tako mlađi, bez velike potrebe, ne unose noge u manastir.

Bakonja je sve to slušao nekako rasijano otkad u novoj mađupnici ču neki razgovor između dvojice slugu koji ležahu, te se i ne mrdnuše kad kuvar uđe. Bakonja je jasno čuo gdje jedan od onih reče:

— Bogati, ko je ovaj klapčić sa Baleganom? (Dakle, šjor-Grgu zovu Baleganom — reče u sebi Bakonja.)

Kad je bilo doba večernji, Kušmeljić se pribi u kut crkveni. »Blagoslov« (večernju) služaše fra-Vrtirep. Ostalih šest redovnika sjedijahu sa strana velikog oltara; dva đakona klečahu malo dalje. Od tri đaćića jedan bijaše u stiharu, a dvojica posluživahu. Dakle, nije bilo naročitog zvonara ni crkvenjaka. Odjednom zabrujaše orgulje, te se Kušmeljiću kosa nakostriješi, jer dotle ne bješe čuo te svirke. On se obrnu da vidi ko to svira, kad ali Tetka sjedi ispred cijevi i rešeta glavom.

Večera prođe istijem redom kao i ručak. Drugovi ga i ne gledahu a kamoli da bi ga zadirkivali. Striko Balegan namignu Bakonji, kao da hoćeš reći: viš da dobre šake pomažu i manastiru više nego pamet!

Poslije večere Načvar zovnu Balegana.

— A, Grgo, a di je ono moje dite? Vire mi, ja ga i zaboravija bija. Je li galijotâ šta?

— Nije, dujo, križa mi, nego, koliko mi se čini, baš je mudro dite.

— Taa-ko! E, e »nova neva svaka je valjana!« Dovedi ga posli k menika.

Balegan odvede Bakonju u srednji trijem, gdje je Naćvar imao svoje dvije sobe kao i svi ostali fratri. U prednjoj bješe veliki orman knjiga, četiri naslonjače, divan, a po stijenama nekolicina slika i jedan časovnik sa utezima. Kroz druga vrata vidjela se Naćvareva ložnica, u kojoj takođe klopotaše jedan časovnik istog oblika kao i prvi. Kuvar iznese iz te sobe u prednju jednu pustinu pokrivač i kožni podglavač, koje predade Bakonji. Dok je to radio, on i fratar govorahu talijanski.

— Taaa-ko! — reče najzad Brne zijevajući. — Izuj se prid kamarom, pn ćeš onda tu leći, a sutra zorom uzmi onaj sud i donesi vode sa česme. To jest, najprije ćeš odzvoni budionicu, pa ćeš na vodu. A kazaće ti Grgo di je česma. A sad laku noć! — Brne se zatvori.

Grgo osta još malo da pouči dijete, pa otide.

Bakonja se hitno prekrsti, duhnu u svijeću i odmah zaspao kao zaklan.

Šta li se sve nije vrzlo po njegovu mozgu te noći?! Nepoznati krajevi, seljaci na putu, stari gospodin sijede brade i njegov suhi drug, burmut, rijeka, galebovi, pounovi, lađa, vozari, manastir, crkva, orgulje, mlin, viganj, dobro jelo, paprika u vinu...

U potonju Bakonja snijevaše sve ljepše i ljepše. Baš usni e oni đaci s kojima se bio dobili krila, pa lete po »ajeru« i njega nose, a on ih preklinje da mu kažu svoje nadimke. Pa onda još oko njega lete »pajunovi i varanunke«, pa odnekuda doleti i fra-Tetka, sjedeći na oblaku i kucajući prstima po zupcima od orgulja. Sva ta mješavina letijaše naviše, naviše, a za njom letijaše onaj bolešljivi đakon, vrlo tužan što ne može da ih stigne, i baš kad hoćahu da zađu za neki rumeni oblak, razbudi Bakonju treska u sobi i stričev glas:

— Diži se, magarčino! Jesi li se u Zvrljevu navikâ da spavaš do ovo doba, magare od magareta!

V. PRVI DOGAĐAJ

Šest nedjelja poslije odlaska Bakonjina nasto rđavo vrijeme u Zvrljevu. Magla napuni doline, pa silni vjetar od mora razagna maglu, a donese pljusak. Žedna zemlja pijaše brzo vodu. Zatijem poče tiho ali trajno rominjati ona kiša što pastirima prodire do kostiju.

Čmanjak, najstariji Kušmeljić, gurio se tijeh dana u jednoj pudari, čuvajući stoku. Kroza suhe grane, kojima bješe pokrivena koliba, proticala je kiša, te Čmanjak prozebe tako da ga čas poduzimaše vatruština, a čas se tresijaše od studeni. Pored svega toga, kukavac se ne požali, nego se otimao bolesti i posrćući hodio. Ali jednoga večera, smrklo se uvelike, a Čmanjak ne javi stoku kući. Tada otac otide da ga traži i nađe ga nesvjesna. Osinjača odmah pogodi šta mu je. »Nagazija je nesritnik!« veli, pa potrča ka Controni Čagljinoj, koja bješe vješta tijem rabotama. Controna, iako ne govoraše sa knezom, dođe. Pošto pregleda Čmanjka, reći će: »Nagazija jest, to je cigurno, ali se ne zna je li na sugreb ili na čini! Ako mu izađu šklopoci po tilu, onda je na sugreb, i ozdraviće lako! Ali ako su čini, onda...« zavrti glavom. Osinjača joj donese odmah živoga ugljevlja i zdjelu vode. Controna baci prvi žeravak u vodu i zapita: »Je li ovome kriva Pešnjatina?« Ugljen zacvrča, ali ne potonu. »Je li Čvrlja Ožegova?« nastavlja Controna »Je li Žlandra Čukova?... »Je li Vrlja Kukumarova?«... »Je li Čandrljoka Kokina?«

Na sva ta pitanja žeravci cvrčahu, ali nijedan ne potonu.

Najzad Osinjača, koja dotle mahaše glavom, baci žeravu pitajući u sebi: »A da nije baš tome kriva ova Controna?«

Na to žeravak: cvrrrrr!... pa potonu kao olovo.

— A kojoj si to naminila, vire ti, Barice? — zapita je jetrva gledajući je podozrivo.

— Neka je vrag nosi koja je da je, nego pomoz, Cvito, pa ću te napojiti dobrim vinom! — reče Osinjača, a zabašuri svoju zabunu kašljem.

Controna zapoji Čmanjka tri puta onom vodom u kojoj bješe gašeno ugljenje i otide, odnijevši za svoj trud vrč vina. Jetrva pljunu za njom tri puta, gazeći pljuvačku i mrmoljeći nješto, pa nastade oko djeteta.

Sutradan rano, Čmanjak izjede dva popržena jaja i popi čašicu vina. Strina mu Controna, obišavši ga još jednom podjemči svojom dušom da će ozdraviti.

Tada Kriva zamijeni bolesnika kod stoke, Barica i Galica tkahu, a knez je tesao njeke pauznice, i svakoga trenutka izlazio pred vrata da vidi mijenja li se vrijeme.

Tek u popasno doba osjeveri i ukaza se maličak problijeska na nebu. Tada knez, Osinjača i Galica otidoše na potkutnjicu da beru klipove. Vratit će se pred mrak, kad i Kriva dođe. Čmanjak je spavao, a Škembo se igrao u pepeljaku. Domaćica usu u lonac kukuruzno brašno, koje knez izmiješa. Tek nakon nekoliko zalogaja progovori Osinjača:

— Bože moj, šta radi sad naš Ivica? Davi li se i on purom kao mi! Je li kisnulo danas moje zlato? Je li se obuka u manastirini? Kako li ga pazi stric Naćvar?

Knez je pogleda začuđeno.

— A šta si izdreljija te očurine u mene!? Zar ja ne smim spominjati svoje dite? Sram te bilo! Jer tebi baš kâ da je žâ što se tvoje slutnje ne ispuniše! Ma neće to Bog dati, ne, ne, ne, pa ti zakovrnjuja od zloće, od...

Njeko zalupa na vratima.

— Ovo ti je jopet ona krivorepa Controna, gubava vištičina. Misli da će se i večeras mukte opiti! Ma nećeš, Controno, valaj, makar crka i Čmanjak.

— Ne govori tako, kršćanice! — opomenu je knez.

Opet se začu lupanje.

— Ajde, Krivetino, otvori, neka je vrag nosi.

Na veliko njihovo čudo uđe Bakonja.

Bakonja, blijed u licu, glibav do koljena, u ruci mu štit od kiše, a o ramenu šarena torbica. Sjednuvši nazva Isusa, pa snimi kapu, tresnu njom o koljeno, te strećnuše kapljice na sve strane...

— O Bože... Bože!... — progovori jedva jedvice mati. — Šta sam ti zgrišila, čudni Bože, da me vako kaštigaš!!? Šta će sad re..ći o..vi na..ši iš ko...pa..ni...ci! O! o! o!

Tada se i knezu odriješi jezik.

— A, nesritno dite, ubija te gram!... Znâ sam ja, znâ!...

Škembo, Kriva, Galica, pa i Čmanjak, koji se u to bješe probudio, povedoše se za roditeljima, te učas nastade plač i ridanje u domu Kušmeljevu.

Bakonja skoči.

— Prikinite... ja sam poslom došâ!

— Kakim poslom, grom te ubija! — veli knez.

— Kažem ti: poslom! Ajde odma po Kenju Krkotića.

— Štaa? Kaako?

— Ajde po Kenju, kad ti velju. Reci mu da je njegov posâ i njegova korist, ali se čuvaj da te ne čuje njegov ćaća.

Kušmelj zinuo, te ga žena gurnu.

— Ajde, šta se primišljaš, kâ da moje dite ne zna šta govori! Ne vidiš li da je vratrova poruka!

Knez, utrvši dlanom oči, uze guku pure i izađe.

— Dakle te nisu izagnali, dušo materina, srce materino? — pita Osinjača, ljubeći Bakonju po obrazima i po šiji. — Dakle si baš poslat? I to baš Kenju, gubavom Kenju? Šta to može biti?

— Molim te, majko, skloni dicu, jer sam gladan! — reče Bakonja, pa izvadi iz torbice pogače i sira i poče jesti.

Mati otkloni djecu, ispričavši mu šta je bilo sa Čmanjkom. »I to mu je strina Controna darovala. Niko neg ona!« Bakonja na to usta poljubi brata, pa se opet vrati na predašnje mjesto. I ona se pribi u ugao, pa poče ispod glasa.

— Pa oš li majci kazati šta je to?

— Ma ćućeš sad, čim dođe ćaća.

— Znam, ali bi rada da te posavitujem. Ali, jopet, radi kako znaš. Očeš da te izujem? Nečeš, veliš! Pa ti, po ovome vrimenu, oklen doklen! Valaj, ni vra-Načvar nema srca! I šalje te radi gubavog Kenje! Ma šta to može biti dite?! Cigurno nika velika stvar. A šta ćeš ti raditi ako dođe i stari Krkota s njim? Znaš, odma mu reci: »Rš! nisu tvoji posli!« Tako učini. Ladaj se mudro, drago dite!

Poslije jednoga časa dovede knez Kenja.

Bješe tome Kenju oko osamnaest godina, a bješe snopast, vrljav, kao i svi Krkotići.

— Valjen Isus! — nazva Kenjo. — E! a ti, Ive, zar jopet došâ kući?

— Ja jevo došâ da se s tobom razgovorim.

— Sa mnokrace?

— Jest, da mi kažeš di je stričev kulaš — reče Bakonja, gledajući ga dobro u oči.

Knez i Osinjača skočiše sa stolica. Kenjo ih plaho pogleda i poče mucati.

— Ja, vire mi, ne razumim šta me pitaš! Zar je nestalo konja vra-Brni? Zar ga je niko ukra?

— Ukrali ste ga vi... ti već znaš koji vi — reče Bakonja oštro. — Ne pomaže tu zabašurivati ni trošiti riči u vitar... Sve se zna.

— Ma ko je to slagâ, trista mu krsta i svetâca?!

Tada se knez umiješa i napravi lice kao da sve zna.

— Ne psuj, magarčino, nego kazuj di je konj.

— Dosta je jednu rič reći, pa da osvaneš sutra u slipiću — veli Bakonja. — A tebi će biti najteže, jer ostali kad odleže niko vrime, otići će kući, a tebe će otpraviti u soldate.

Kenjo probljedi.

— U soldate, razumiš li, — nastavi Bakonja — jer je stric najviše na tebe kivan. Ovako je rekâ: »Onoga ću galijota poslati priko mora da će mu svakog jutra oda-dirati po deset batina, i to će trajati deset godina.«

— Tako su baš lani poslali jednoga iz Primorja, te je crka od šiba — veli Kušmelj.

— O, Isuse! O, Divice! O, Jozefe pravedni, šta se još na svitu neće čuti — uzdiše Barica.

— Ma dobro, ali di su svidoci? — pita Kenjo.

— A otkud bi ja zna, i zašto bi mene stric slao po ovom vrimenu kad on ne bi počisto zna ko mu je konja odveja.

— Ma ja, ka velju da...

— Čuj do kraja — prekide ga Bakonja. — Meni se sažali za tobom, pa stado moliti strica: »Nemojte, dujo, dok se ja ne sastanem s Kenjom. Ko zna! Možda se sve to još na lipe svršiti, a može biti da je Krkotić najmanje kriv.« Tada fra-Brne odmeknu i reče: »Ajde pokušajmo i to, neka ga vrag nosi. Ako se pokaje i vrati odma paripa, podaj mu ovi pet talira!«

— Zar još pet talira! — viknu knez.

— O, Isuse, O, Divice! O, Jozefe pravedni! — poče opet Barica.

Bakonja odriješi iz jednog krajička od ubrusa pet krunaša pa ih ponudi Kenju, kome oči sinuše, te čaše da prihvati novac, ali se na vrijeme popravi.

— Valaj, baš ću gledati da doznam, pa da prosočim...

— Ne, nego smista kaži di je konj, ili ću ja odma dati ćaci stričevu knjigu.

— Kakvu knjigu? — zapita knez.

— Stric je ovako zapovidija: »Ako Kenjo ne tine odati, a ti podaj ćaci ovu knjigu neka je odma odnesu u grad u sud, pa onda je lako.« — Bakonja izvadi iz torbice njeko pismo zavijeno novinama.

— Daj amo! — viknu knez. — Odma daj amo tu knjigu!

— Ma šta može biti to? — reče Kenjo s malom dušom.

— Šta može biti? Ovo je leporat u kome se nalazi sve kako je bilo, kako ste konja odveli, kud ste ga proveli, sve, sve, sve, do najmanje sitnice.

— Daj, dite! — viknu opet knez. — Ja ću odma Kenja svezati i odvesti u grad kad već ima leporat. Šta da gubu štedimo... Daj, Barice, konop.

— O, Isuse slatki! Divice prečista! Jozefe pravedni! — kliče Barica ustavši.

— Nemoj, striko, kazaću sve ako će me ćaća i ubiti — jedva izgovori Kenjo, a znoj mu probi kroz čelo.

— Di je konj?! — breknu Bakonja.

— Di je konj?! — ponovi Kušmelj.

— Konja na sridu, gubo od gube — reče i Barica.

— Jeno ga pod Crnim Kukom, u sinici strica Rore.

— Trči, ćaća! — veli Bakonja davši Kenju novce.

— Brzo, moj lipi Jere — doda žena.

— Ajdemo — reče Kušmelj, uzevši kuburu s oružnice, pa istura Kenja pred sobom.

Bakonju spopade takav smijeh da se izvrati nauznak. Kad se Osinjača povrati, Bakonja se još smijao, ali od silnog umora i dremljivosti nije mogao više da govori, no ode na krevet i leže, moleći mater da ga odmah probudi čim se oni povrate.

Barica zapali svijeću pred »Divicom«, kleče i poče govoriti »krunice«. Kad izgovori deset krunica, iziđe pred kuću da vidi idu li, pa opet nastavi moljenje. Tako je trajalo do pred zoru, kad Barica začu konjski topot, te razbudi sina.

Kenjo uđe vodeći za oglav kulaša, koji, sav blatav, pokriven rakancem, zarza videći Bakonju. Za konjem uđe Kušmelj, držeći u ruci nategnutu kuburu.

Bakonja zagrlji konja i stade ga ljubiti i tepati mu.

— Borme, sinko, za dlaku je škapulâ! — veli knez. — Sutra zorom hoćашe ga Krkota odvesti na bosansku granicu. A znaš šta su bili smislili? Da slažu stricu kako si ti izdâ konja drugim nekim lupežima!

— O, Isuse slatki! O, Divice pričista! Srića da je vra-Brne na vrime doznâ sve! — reče Barica.

Bakonja složi ruke na kulašu, pa pogledavši pobjednički oca i majku, reče:

— Moj dobri ćaćo, i moja dobra najo, ništa stric za to ne zna. On i sada ovoga trenutka cigurno misli da mu je konj na drugoj strani.

— Šta veliš?... Kako to? — pitaju roditelji, a na Kenjovu licu pokaza se viši užas no prije.

— Kažem vam: od svega ovoga stric ne zna ni ovišno! (to rekavši zape noktom za zube). Jevo ću vam po redu sve iskazati — dodade Bakonja sjedavši. — Kad prikojuće u jutro dopade Stipan i kaza da prikovođani ukradoše kulaša, ja odma reko u sebika: nisu, borme, »prikovođani« nego Krkotići? Kâ da mi je sam Bog to na uvo prišanuja, tako sam uviren bija da je to njiov posâ, i da im je namira da mene u to upletu. Kad stric i Stipan odoše priko vode, ja sam se puno mučija, pa najposli kažem kuvaru Baleganu svoju sujmu. Dobri Balegan lipo me svitova šta ću činiti... Jeto ti kako je bilo...

Kenjo huknu, pak se odmače u prisjenak.

— O, mudro moje dite, o, lipo moje dite — reče knez zagrlivši sina.

— Blago nama dovika — doda Osinjača otimljući Bakonju iz očina zagrljaja. — Jesam li ti ja uvijek govorila, Jere, da je ovo dite odvojilo mudrošću, da je za njega malo da bude vratar!...

— Dakle, ko je bija s Kenjom? Šta kaže? — zapita Bakonja, gledajući krivca preko ramena.

— Bija mu je ćaća i Rore — veli knez. — A zbilja, ko je dakle napisâ taj leporat?

— Ovo je prosta kartina! — reče Bakonja razvivši list nepisane hartije.

— O, Isuse slatki! Ima li još ko ovakoga diteta!? — uzviknu Barica, pa koliko je bila vesela, natoči čašicu rakije i ponudi Kenju.

A knez se uputi k njemu, viknuvši: »Daj krunaše odma!«

— Šta? Da vratim...

Knez ga ščepa i naredi Barici da izvadi talijere. Pa onda knez obrnu Kenja, pa što najbolje mogaše udari ga nogom gdje bješe najmekši, tako da Kenjo preskoči preko praga. Pošto se sasvim razdani, Bakonja uzjaha na kulaša, a otac pođe pred njim, te se krenuše ka manastiru. Gotovo svi Zubaci i Krkote i Brzokusi bijahu po dvorištima kad otac i sin prodoše, ali se niko ne javi, niti se učini vješt toj svari.

Kušmelj i Kušmeljčić stigoše u ručano doba ka vodi. Dugo su morali čekati vozare. Kad najzad dođoše pred manastir, zatekoše sve fratre pred njim, baš kao i onda kad je Bakonja prvi put došao. Možete zamisliti kako li se svi začudiše. Fra-Brne ode bratu u susret, te mu brzo prišapta:

— Vidim šta je, ali ispričaj drugačije. — Kušmelj izmisli kako je to rabota Milušana, kako se njegov sin tome dosjetio i došao da mu javi, kako je on digao hajku i našao konja čak na granici. Kako je dao dvadeset talijera sodžbine. Ali kad bješe nasamo s Naćvarom, ispriča mu potanko svu istinu, samo prećuta da je oteo od Kenja onih pet krunaša i još izmisli da mu je obećao drugih pet, koje Naćvar odmah dade, pohvalivši Bakonju.

Poslije ručka sin isprati oca do voza. Na rastanku reče Bakonja.

— Čačo, kupićeš mi još ove nedilje dvi priobuke novi dijački aljina, jer ja neću da služim po manastiru u benevrecima i opancima!

— Ma moj sinko, i to je na tebi novo... Pritrpi se za niko vrime!

— Neću valaj, čačo, nego ako mi ne budu aljine do nedilje, ja ću kazati svu istinu stricu, jer najposlinakarce, ja sam zamirita ti deset talira...

Ali se Bakonja ne ponese. No sutradan opet zamijeni najmlađega đaka pred sobom, u nižim rabotama, kao i dotle, te je zvonio budionicu, meo crkvu, raspremao stričeve ćelije, i najviše pomagao Baleganu — ele, bio vrlo vrijedan pustodak, ali samo pustodak.

VI. ĐAKOVANJE I DRUGI DOGAĐAJI

Tek u Novoj godini Bakonja poče učiti knjigu. Bolešljivi đakon Škoranca (pravijem imenom: Inocentije Lovrić, sin jednog obučara iz grada) poče mu pokazivati glagolicu. Po vas dan Bakonja mrmoljaše: az, buki, vjedje, glagoli itd., i mučашe se da nauči pisati one čudne grabulje i škorpije što se zovu glagolica. Takođe nauči »odgovarati« jutrenju i misu. Bakonja imadijaše umiljat i snažan glas, zbog čega veoma omili fra-Tetki, koji, premda bješe najučeniji fratar u V., opet je više to tražio od đaka, no marljivost u nauci.

Evo kako je Bakonja provodio vrijeme prve godine svoga đakovanja.

Pošto bi odzvonio budionicu, očistio obuću stricu i donio mu vode, odastajao jutrenju i pospremio stričeve ćelije, onda bi čekao svoga »Vra« (tako ukratko zvaše fra-Brnu), da se vrati sa doručka.

— Jesi li zatvorija ponistre? — pitaše Vra sa trijema, jer i ljeti bojaše se ući u sobu ako stakla nijesu zatvorena.

— Jesam, duovniče.

— Jesi li istresâ tapiće i prašinu otro?

— Jesam, duovniče.

— Da nisi dovatâ karte na tavulinu, ili orlođe?

— Bože saćuvaj, duovniče!

— Taa-ko!

Svakoga bogovjetnoga jutra Naćvar bi izređao sva ta pitanja, a Bakonja uvijek jednako odgovaraše.

Na stolu Vraovu bješe gomila hartija (većinom Naćvareve pjesmice) a Bakonji bijaše najoštrije zabranjeno da ih ne dotiče, no ih je Vra slagao, čisteći gušćim perom prašinu ispod njih. Zatijem bi se Vra izvalio u naslonjaču,

pa stavio preda se dva špagna, zlatna časovnika. To mu bijaše uživanje da sluša kako klopoću ona dva velika na stjenama i dva mala pred njim. Ako se noću koji ustavi, onda bi se Vra odmah probudio; ako se dva slože u kucanju, onda bi se docnije probudio.

Od strica Bakonja bi otišao ka svome zaštitniku Baleganu da »struni rosu sa srca«, kako kažu naši. Inače, po običaju, dački doručak bijaše komad hljeba. Iz zahvalnosti, Bakonja bi pomogao kuvaru isjeći meso, ili očistiti ribu, ili operušati kokoš itd., pa onda bi se opet vratio ka stricu.

Sad ako Vra nadme obraze i pregnu glavu, Bakonja dohvati sa police jedan tanki odjeljani prutić, pa ga lagano udjene stricu pod košulju i češka ga po plećima. To trajala najmanje polak časa, jer poslije kucanja časovnika to bješe Vrau najveće uživanje, to ga nekako spremaše da uzmgone s nasladom čitati najdublja bogoslovska djela i pisati stihove. A ako Vra odmah ne nadme obraze i ne pregnu glavu, onda Bakonja čeka dok to bude, jer bez toga nijesu se razdvajali jutrom.

Poslije toga izašao bi Bakonja i obrnuo bi drugim laktom trijema, protivnijem pravcem od kujine, te bi zakucuo i ušao kroz jedna vrata između riznice i gvardijanovih soba.

Tu je bila knjižica, a u isto vrijeme i »škula«.

Najprije bi Bakonjin nos osjetio zadah vlage i prašljavijeh knjiga, pa onda bi njegove oči otišle ka velikom Isukrstu na stijeni i na katedru pod njim, gdje bi sjedio jedan fratar. Bakonja bi na vrh prsta otišao da ga poljubi u ruku, pa bi otišao na svoje mjesto, u treću klupu. U prolasku morao se pokloniti đakonima Čimavici i Škoranci, koji sjedijahu na stolicama, između katedre i klupa. Škoranca je vrlo često izostajao zbog bolesti. Najzad bi sio Bakonja, kao što rekoso, u treću klupu, iza trojice svojih drugova: Mačka, Bujasa i Lisa, koje ispitivaše jedan od đakona. — Bakonja bi izvadio svoj bukvar i počeo mrmorati iz njega, ili bi gledao slike oko sebe.

Svud unaokolo bijahu veliki ormani puni knjiga, koje su mahom miši načeli, a povrh knjiga velike slike svetaca,

papa, provincijala itd. na platnu. Bakonji se reklo da su njeke od tih slika od velike vrijednosti, a to bijahu: sveti Frane, suh i bezbrk, drži njeku tičicu na dlanu, a miluje ju drugom rukom; sveti Lovre, mršav, visok, mlad čovjek, drži roštilj na kome su ga krvnici pekli; sveti Jeronim (»naš zemljak«), sijede brade do pasa, grbasta nosa i krupnijih očiju, koje je izbuljio gledajući ljudsku lubanju, te se činjaše da se čudi on njoj a ona njemu; najzad neki koštunjavi i napolak goli svetac, kleči u vazduhu, visoko povrh jedne gomile ljudi, a raširio ruke i zakovrnio očima.

Predavanje obično počinje gvardijan sa đakonima. To je trajalo samo nekoliko minuta. Ako bi Bakonja i stigao na vrijeme da sluša odgovore đakona, to njemu bijaše sasvijem kao turski, toliko je mogao razumjeti. Gvardijana bi zamjenio fra-Duvalo, te ispitivao đake, ili bi naredio Čimavici da ih preslišava. Duvala zamijeni fra-Vrtirep, tada bi Bakonja bar nješto razumijevao, jer se tumačahu »kriposti« bogoslovske i kršćanske, »đila milosti«, dužnosti redovničke, izreke svetijeh otaca itd. Najzad bi Vrtirep izazvao Bakonju da, on po stoti put, piše glagolicu. Ređe bi tražio da Bakonja sriče rečenice koje se nalažahu pod svakim slovom. Ispod »аз« bješe: »а-ки«. Ispod »буки«: »бес-мръ-тъ-нъ«. Ispod »»вѣдѣ«: »вѣ-се-дрѣ-жи-те-лю«.

Vrtirep bi preporučio đakonima i đacima da »pritrvede« maloga Jerkovića, pa bi ih sve predao fra-Tetki, koji je predavao pjevanje.

Tada bi i đakoni sjeli sa đacima, a tada se ističaše Bakonja, iako mu bješe prva godina »skuljenja«.

Tetka bi se prošetao gore-dolje ispred njih, pa bi zamahao prutićem, a na to bi se složili glasovi. Bakonjine su oči sjaktile, prateći svaki pokret prutića, a kad bi se vršak toga prutića k njemu obratio, te on dao maha svome zvonkome glasu, tada bi sinule oči Tetkine.

— Bravo, Jerkoviću! Dede jopeta sam: Kr-ste, u-sliši nas! Kr-šte, po-miluj nas! Ki-i-i-ri-je elejson!...

I tijekom bi se svršilo predavanje.

Srdar se nije miješao u to. On se bavio privredom. Fra-Blitvar je bio zauzet drugim poslom. On je vodio manastirske račune. Načvar je predavao crkvenu povijest, dogmatiku, ermeneutiku i... sve više stvari, ali samo poslije »sijeste«.

Iz skule, opet bi se Bakonja javio svome Vrau da vidi treba li mu što, pa bi otišao da odzvoni časove. Iz crkve bi sa ostalijem drugovima pratio fratre u ručionicu te posluživao.

Poslije ručka, fratri bi otišli na svoju sijestu, a đaci na svoju, u skulu, gdje bi se obično zavrila komendija. Svaki se šalio na svoj račun, a Bakonja prikazivaše sve fratre kako idu, govore, njihove uzrečice i druge osobine. Bakonja je bio pravi glumac.

Poslije sijeste otišao bi da češka strica po listovima od nogu, pa bi zajedno u skulu. Iz škole bi na večernju, sa večernje u konjušnicu da pomogne Stipanu i čistibaši Škelju napojiti konje.

To bješe najmilije doba Bakonjino. Lijepo ga bješe vidjeti onako stasita i okretna kad uzjaše na gola konja, koji se pod njim malko propinje, ili grabi sitnijem kasom, ili igra »zečki«. Stipan proricaše da nikad nije bilo crnorisca binjadžije kao što će biti s vremenom taj mali Jerković. I Srdarina reče više puta: Ovaj Kušmeljić ka da nije od njiove bagre! Ovo će biti junačina — dobar vojnik sv. Frane!

Tako se Bakonji nizao dan za danom u manastiru. S njima rastahu »lipos, kripas, bogoljubnos, milos« (kako je ono govorio stric Čagljina); ali je on slabo napredovao u Bukvaru, čemu nije bio on kriv, niti je kriv bio dobrodušni đakon Lovrić, koji je Bakonju od prvog dana zavolio, ali koji ga je slabo mogao poučavati zbog svoje bolesti. Ako je kome to na duši bilo, bilo je fra-Brni. Ali, opet, i fra-Brne se mogaše opravdati, jer čovjek koji lomi glavu sa djelima Jeronimovim, Tome Akvinskoga i pedeset drugih otaca, taj se ne može baviti sa početnikom.

Uostalom; fra-Brne bješe potpuno zadovoljan sa sinovcem, iako fratar to nije nikad izrično potvrdio. Ali se to moglo suditi po nekim biljezima, ali najviše po tome

što na kraju ljeta reče bratu Kušmelju, koji dođe da raspita:

— Jeto jes magareće krvi, ali jopeta ne mogu se puno tužiti na nj. Vidićemo, vidićemo s vrmenom!

Možete zamisliti kako je to knez iskitio u povratku i kako to odjeknu po Zvrljevu.

Krkotići i Zubaci pucahu od jada, ali pored svega toga, Čagljina, došavši poslom jedared u manastir, tražio je — baš je tražio — da se umili Kušmeljiću. A mudri Kušmeljić odazva se najljubaznije stricu i pozdravi Roru, Rdala, Krkotu, Contronu, Čandrljoku i sve, sve s reda.

Kad prisprije vrijeme berbe, svi se iz manastira razidoše preko vode osim gvardijana, Škorance i Balegana. Bakonja osta četiri nedjelje sa stricem u vinogradima, i svijem seljacima omilje, i njegovo se ime razglasi i dalje od župa sv. Frane.

Pa onda opet nastaje mrtva jesen i nastavi se jednolični život manastirski. Tako hoćeš trajati do proljeća da se, licem na Novu godinu, ne desi nemili događaj, koji je imao čudnijih pošljedica.

Na prvi dan Nove godine uždio sjever, rekbi sve ponese! Rasklimane štice vrhu trijena i nezakačeni kapci na prozorima luparahu na sve strane. Fra-Tetka, jedini ustalac od sve braće, izlazio je noću dva-tri puta iz svoje ćelije te obilazio trijem, bojeći se da vjetar ne ponese otkle žeravak i ne nanese ga na trulinu.

U praskozorje sva četiri zvona oglasiše jutrenju, ali im se zvuk jedva mogaše čuti kroz vjetrenju hupu. Fratri, ogrnuti kabanima, potrčaše trijemom do crkve.

Tri najmlađa duhovnika obukoše se u crkvene haljine i služba otpoče. Bakonja i Mačak, u stiharima, kađahu pred njima. Balegan je vukao konope iza orgulja, a fra-Tetka, kuckajući po zupcima, tapkao je nogama da ih zagrije, vrtio je glavom da mu se vrat ne ukočanja, a kad god mogaše ugrabiti, prinosio je šake ustima da duva u njih. Tako činjahu i svi ostali, a uz to derahu se svi skupa, jer se zbilja čovjek nekog jada ugrije pjevajući. Kad ta derba doprije do najvećeg nesklada, fra-Tetka se najedi,

pa i on poče nemilice udarati po zupcima, te iz cijevi izlijetahu svakojaki glasovi.

Ali kad sunce granu, vjetar poče slabiti, pa, malo-pomalo, utoli sasvim, onda se povrati sklad i u crkvi. Svako se prepade svoje grješne rabote, pa da pokaje, poče svaki umiljato pojati.

Poslije službe fratri odoše u trpezariju. Pod Isukrstovom večerom bješe već poređano osam stolica, te fratri posjedaše, sve po godinama i po starješinstvu. Pošto posrkaše kavu, Balegan otvori vrata. Prvi pristupi đakon Čimavica, te cjeliva gvardijana u ruku, rekavši: »Na zdravlje vam mlado lito. Daj Bože da i' mnogo doživite!« Gvardijan mu dade nekakvu knjižicu crvenijeh korica, pa reče: »Jevo ti, sinko, ovi mali, ali dragocini dar. Ovo je »Cvit kršćanski kriposti« našega učenoga fra-Jerolima Alatovića. Štij ovaj libar, sinko, dan i noć, i lada se po njemu, zarad spasenja duše svoje. Amen!« — Đakon ga ponovo poljubi u ruku, pa to isto učini svakome, ponavljajući istu čestitku. Za njim predoše dačići: Mačak, Bujas, Lis i Bakonja. Svaki primi po pletu od Gvardijana. Za njima Balegan, i on primi dukat. Za kuvarom čestitaše: mlinar Boban, kovač Trtak, konjušar Stipan, pak vozari Beljan i Dundak, a najzad govedar. Fra-Pirija kolendisa, koga više koga manje, prema godinama službovanja. Najzad Balegan rasječe nekoliko jabuka, i pošto ponudi sluzinčad, nali čašicu rakije, pak nazdravi:

— U ime božije, a za dobar početak! U zdravlje našeg pripoštovanog oca gvardijana, i sviju redovnika, koji su ovdje i koji nisu ovdje, i svega puka kršćanskog i njegovog poglavice svetog oca pape! Živili!

— Živili! — zagrajiše mladi.

— A šta je s Lovrićem? Je li mu ko kavu ponija? — zapitaće gvardijan đakona Čimavicu, posred graje.

Čimavica smignu ramenima, pak izađe.

Dundaka nagonjahu drugovi da nazdravi svakome fratru, a uz svaku zdravicu da iskapi po čašicu. On se smije, a sve pogleduje fra-Piriju (kome, uzgred budi rečeno, taj nadimak ne bje zaludu dat). Fratar namignu,

a na to Dundak, u tinji čas sali u se sedam kupica rakije, uz nazdravice.

— Sad neka iščati molitvu! — reče Boban.

— Kakvu molitvu!? — zapita fra-Tetka.

— Ma, dujo, niku rišćansku molitvu! Čućeš je!

Fratri se zgleđaše smijući se, a to posokoli Dundaka, te razmahnu rukama. Napravi se kolo oko njega, on se prekrsti tri puta sa tri prsta »po rišćansku«, metanisa tri puta, šapućući nješto, pa prekrsti ruke na grudima, diže glavu pa poče popijevajući:

— »Zelembaća koze vraća, po duboku, po široku, da napase, da namuze, da nakupi ugnju masla, da namaže žvale i nadimale! Nadimlji se crni vraže, ka no Grci po polici. Oni jesu dobri lovci. Strijeljahu jednu goru i uva-tiše ticu srnadicu. Iz nje vade taloga da namažu takole. Takoli riču, takoli buču, takoli idu šešarskijem putem i nalaze šešarskoje dijete. Dijete u ... opanke kiselilo, prstom, nabadalo, a zubma okruživalo ... Gospodi pomiluj, amin!«

Ponovo zače da klanja i da se krsti.

Usred te graje dopade Čimavica, blijed kao krpa, a kose mu se nakostriješile.

Jedva jedvice izgovori:

— Zlo! — pa gutnu pljuvačku i zavrtil glavom i opet će: — Zlo!

— Zlo, Lovriću? — zapita gvardijan.

— On je pri-mi-nu-ja!

— Šta?

— Da ... umra! ... umra je! ...

Svi potekoše u đakonsku ćeliju, koja se nalazila između Načvareve i Tetkine. Zbilja, jadni Škoranca ukočanjio se, a otvorene mu oči. Na krevetu i na podu dvije lokvice krvi. Kraj njega, na stoliću, nekoliko sklenica ljekarija. Haljine mu pobacane vrh pokrivača. Prema njegovu krevetu, uz duvar, bijaše drugi krevet, na kome spavaše Čimavica.

Pošto se gvardijan razabra malo, zasu grdnjama Čimavicu.

— Gade, gubo, rđo, izmetu, smrdljiva Čimavico, tako li si pazija druga, a? Tako si se brinuja za nj!...

Svi navališe na đakona, ko će bolje. Fra Srdaru ne bi ni to dosta, no ga udari dva-tri puta, a da je mogao od naloge u tijesnoj sobi, čaše ga i nogom napipati.

Fra-Brne nadimlje obraze i drži se za trbuh. Kad god bi vidio što nemilo, čaše ga zaboljeti u kulji.

Svi graju. Balegan otkrio mrtvaca, pa ga kuca prstima, po utonulu želucu, a drugom rukom maha i govori nješto. Dundak stade otvorati sklenice ljekara i svaku mirisaše. Boban digao suhu nogu mrtvog, pa joj mjeri prstima debljinu. Jedini Stipan sastavio ruke na grudi i gleda.

— Ma šta sam ja kriv? Šta sam kriv, za rane Isukrstove? — kuka Čimavica, kad ga jedva dopade red da ga čuju. — Šta sam moga učiniti? Jeto sinoć uvatija ga oganj i kašlja je i znojija se, ka i svaku večer! A to ste znali svi. Baš sinoćke bi mu lakše i razgovarali smo se i smijali. Još reče da će jutroske na matutin ako vitar ujenja. — »Ma isto nemoj me buditi ako se sam ne probudim« — reče mi. A jutroske, posli prvi zvona, ja ga dva puta polako zovnu: »Inocenco! Inocenco!« Pa kad sam vidija da spava (jer sam mislija da spava), ja ga ostavi, jer šta bi drugo činija?...

— Taa-ko! Dakle, on je preminuja još noćaske? — pita fra-Brne.

— Pa to se zna! To se odma vidi! — veli Tetka.

— O Bože! Bože! Pa ovako? Bez ispovisti i bez pričesća!

— Šta ćemo, de? Šta ti je, tu ti je!

— Sad ne pomaže karabulina no da se uredi što triba urediti! — reče fra-Tetka.

— A, šta sam ja kriv? Šta sam mogâ učiniti, za blaženu Divicu? — kuka jednako Čimavica.

— Ma, bolan, ko tebe krivi? Ko kaže da si što kriv? — tješi ga fra-Brne.

Sad svi počеше tješiti đakona.

— Zašto me onda bije? — pita đakon.

— Zašto! Zašto! — veli gvardijan. — Jete tako! Potriba se čoviku iskaliti, a ti si mlađi, a... ajdemo! Ajdemo-te da se svrši što je triba!

Stipan, koji odavno imadaše zub na fra-Srdara, izlazeći, prostrijelja ga očima, pa reče oprho:

— Lako se iskaliti na nejačem i na mlađem, ali nije pravo, a, križa mi...

— A šta, križa ti? — planu žestoko Srdar — šta bi bilo da sam tebe, a? de?...

Razdvojiše ih odmah.

— O, o, o! — poče tiho fra-Blitvar. — Ti, Stipane, kanda gubiš rišpet redovnicima, o! o!

— Ja, vire mi, dujo, malo marim kad ko oće da tabači, pa da je i biskup, razumiš li! A onaj ditić nije kriv, a mene boli kad vidim nepravdu.

Fra-Srdar se zagna na nj, ali ga srećom njegovom ustaviše, jer odista čaše nagrajisati.

Gvardijan s mjesta isplati najam Stipanu i izгна ga. Fra-Brne, hućuci jednako i držeći se za kulju, darova mu pet krunaša zato što mu je dobro pazio kulaša. I tako delija Stipan iznese stope iz manastira.

Pa onda poslaše momka s pismom u grad majstoru Bortulu Lovriću, obučaru, i javiše mu da mu je sin Inocenco nenadno preminuo.

Pa obukoše mrtvaca i preniješe u crkvu, gdje mu na poređe počеше čatati bdjenja.

Bakonja je lio četvorostruke suze i nije se micao od mrtvaca. On jedini u manastiru bješe jako rastužen.

U fratarskoj trepezariji, za objedom, završe se žestoka bogoslovska raspra. Fra-Tetka dokazivaše da se o velikijem godovima ne može, bez nevolje, opojati mrtav svećenik. Fra-Duvalo je protivno tvrdio. Piriya i Naćvar bijahu mišljenja Duvalova, a ostali pristajahu uz Tetku. Svaki se naprezao da se sjeti kakvijeh riječi iz svetijeh knjiga kojima bi mogao potvrditi svoje mišljenje. Vrtirep se opkladio sa Naćvarom da će nješto naći u njekoj knjizi, pa je stoga hodio u manastirsku knjižnicu i izgubio opklad. Najzad osta svak pri svome mišljenju.

Sutradan dođe majstor Lovrić.

Bijaše to čačurak, ali žilav i okretan, dugačkijeh crnijeh brkova i crvena nosa. Mogao je imati oko pedeset godina. On ne pokaza prevelike žalosti. Najbolje ga utješi Dundak, s kojim je do podne osušio oku mučenice.

— Viš! — reče mu Dundak. — On bijaše briljuzak, brate. Ti znaš šta mi u Kotarima zovemo briljuzak? To je, znaš, jaje koje se izleže bez kore. A on je bio tako jaje, pa je pukao od studeni...

— Sakrrr — viknu majstor. — Na koga se uvrkao, sakr!? Ja sam se dvadeset godina lomija po Taliji, po Češkoj, bija sam tri godine u Beču, četiri godine u Moraviji, u Štiriji, u Slovaniji, Salizburgu, Špilibergu, Trentu, Triještu, Veroni, Mantovi, Pjačenicima, pa u Ungariji, svu sam Ungariju obiša ka ovaj dlan, razumišli? Bija sam u vraga doma! Bija sam u papinoj zemlji i tuka se s Francuzima. Drežda sam na polju po noći, kisnuja, odija pišice po deset ura na dan, pa nikada ni da sam se naladija. A on... što ti kažeš... briljuzak dođe na svit bez dua! Zato ga i dado ovdi među ove (dodade šapatom) *site dokonjake*, pa, pa jeto sve jednako, sakrrr...

— Ali, može biti da baš njemu utrneše zubi stoga što si ti i ja nezrila voća? — reče Dundak, kome se, kao i svoj manastirskoj čeljadi, zakačila u pameti pokoja izreka iz Svetog pisma.

Majstora Lovrića, u mladijem godinama, otpravi općima nasilu »u soldatiju«, jer cijela varoš nemade mira od njegova bakočenja. Kad se nakon petnaest godina vrnu doma, oženi se jednom slabunjavom, a već zrelom curom, koja imadaše nješto svoga. U vojsci nauči crevljarski zanat, pa je u gradu prolazio lijepo. On je izrađivao obuću fratrima, stoga mu i primiše sina. To bješe jedini đak kojemu ne bijaše rod nijedan fratar. Žena Lovriću umrije poslije četiri godine, a eto vidjesmo kako sin svršu u dvadeset prvoj godini svoga jadnoga vijeka.

Sahraniše nesrećnog đakona, pak se malo-pomalo poče povraćati stari red u manastiru, ali se, u isto vrijeme, poče osjećati, »žapa«.

Čimavica, pošto je četiri dana ležao gdje i prije, od jednom navali da ga premjeste. On ne htje kazati od

čega se prepao, no kad ga ko zapitaj o tome, on se naburi, a na licu mu se čitahu strašne priče. Toliko bješe dosta da strah obuzme đake. A kad još Čimavica zaiska i dobi dopust da ode doma na njeko vrijeme, onda se strah useli u sve slugu, pa dohvati i fra-Brunu. Zlosrećni Čimavica ne ustavi se ni na tome, nego pisa iz svoje kuće stricu fra Pinjati Čuku, koji u to doba držaše parohiju u O. U pismu se moli da ga stric premjesti u koji drugi manastir, jer da je radiji »svući se«, no se povratiti u... pošto je kuća sjenovita (»mnogo sinovita«). Fra-Pinjata povolji sinovcu, a njegovo pismo pošalje fra-Piriji, dodavši sam kako bi dobro bilo da braća očate bdjenje za pokoj Škorančine duše. Sad prionu strah i fratrima osim Tetke i Srdara. Zaludu se ova dvojica opirahu da se bdjenje ne čati, jer da će se tek nakon toga raspaliti mašta mladeži. Fra-Brne je dokazivao da treba, a uza nj pristajahu još četiri brata. Zapodjede se žestoka bogoslovska parba, te se prizivali sveti oci u pomoć. Ali, kako obično biva u takijem prilikama, nadjačani se većma ražestiše i ostaradoše pri svojoj. Junački fra-Srdarina ne umiješa se preti, no im vikaše: »Ona guba, ona smrdljiva Čimavica, izmislila koješta samo da nađe izvit kako će se proskitati, a vi odma: tum! bum! Odma po sridi svete oce i karabljice! Valaj je dobro učinija što se očistija odavlen, jer da se opet navrati, napipa bi ga nogom di je najpošteniji! Čuk od ćuka, kao što su svi njegovi, a najviše Pinjatina!... A mrtvi Škoranca neka se meni javi ako je kadar.«

Bakonja je pio riječi Srdarove. Bakonju zanošaše sve što je muško i sokolasto, te iako se čudio učenosti ostalih fratara, divio se još više srčanosti Srdarevoj. Ne bojati se mrtvog Škonarce, no ga još čekati!

Drugoga večera pošto stiže pismo Pinjatino, sjeli fratri da večeraju. Bajas za nalonjom poče da čati život svetitelja čiji je dan.

— Mali Jerkoviću! — zovnu Srdarina prekinuvši štioća.

— Šta velite? — odazva se Bakonja, ušav k njima.

— Ajde mi donesi ubrus iz kamare, jevo ti ključ!

Bakonja se obazrije, mignuvši Mačku.

— A kuda ćeš ti? — pita Srdar Mačka.

— Ja ... onaj ...

— Ti, onaj, ostani di si, a ti, Jerkoviću, donesi što sam ti naredija.

»Štioc« nastavi: »blaženi že slišav to ot angela pade nic na zemlju i pokloni se i glagola ...«

U tome se Bakonja povrati, blijed kao krpa, i predade ubrus. Fratri ga svi pogledaše. Bakonja se — u dačkoj trpezariji — stropošta na klupu i poče brisati ledeni znoj sa čela.

— Vidiya si ga, je li? — pitaju Mačak i Lis.

Bakonja zavrti glavom, pa jedva izgovori: »Nisam, ali mi se sve činilo da mi je iza leđa ...«

— Škopiću! — viknu fra-Tetka.

— Šta velite? — odazva se Mačak.

— Ajde mi donesi onu kutiju praška iz moje kamare! Zaboravija sam ga, a triba da ga pijem s vinom!

Mačak nemade kud ni kamo. Vidi zlu igru fratarsku, ali je red slušati. Kad je bio prema školskoj dvorani, stade ga dreka, pak se vrati.

— Šta je? — pitaju ga.

— Ajme meni! Vidiya sam ga ...

— Koga? — zapita Srdar, pa skoči i stade prema njemu.

— Ja ne znam ... fra ... može biti, učinilo mi se ...

Srdar izađe psujući. Za njim potrča Tetka.

Onda Mačak pade na koljena prema Isukrstu.

— Tako mi ovoga raspela, duovnici, bija je on ... On, Škoranca, glavom!

— Učinilo ti se, budalo.

— A, nije, kad vam se kunem! ...

Gvardijan i svi ostali ne htjedoše slušati dalje, nego otidoše.

— On, on — nastavi Mačak đacima. — Naslonija se uza zid, a izdreljija oči na meneka! Ajme meni! Ajme meni! Kako nisam umra na mistu! ...

— E, sad se već nema rašta kriti! — poče Balegan. — Dosad sam krija radi mira domačega, a sad se već nema rašta kriti! I ja sam ga vidiya!

Možete zamisliti kako to tek prenerazi đake.

— Jesam ... Ono što jest, jest, a vi znate da u mene nisu dvi reči! Prikajuče, u oči nedilje, kad ste vi bili na velikom blagoslovu, u prvi suton, ja se naslonija na ovaj prozor, pa gledam kakvo će vrime. Gledam, gledam, dok mi oči poniše put greblja, a tamo, on pomolija glavu priko zida, a izdreljija ovalike oči u meneka. A meni, brate moj, priviše se noge ka dva konca. Oću da izmolim »pozdrav Gospin«, a ne mogu! Kako je moga dopriti glavom do onolike visine? Biće se popeja na grob pokojnog fra-Felicijana Felicijanovića ...

Još im Balegan kaza da se Škoranca javljao Bobanu, Beljanu, Trtku i govedaru, ali da se to krilo radi mira domačega, a sad se već ne može kriti!

Razumije se da su toga istoga večera doznali i fratri, svaki od svoga đaka. Sutradan, poslije blagoslova, okupiše se svi u pokojnikovu sobu, gdje se čatilo veliko bdjenje.

Ali, na veliko čudo svačije, ne pomaže ni bdjenje. Škoranca se poče javljati još češće. Najzad on sam objasni Dundaku zašto nema mira. Dundak sreće Škoranca usred bijela dana, kad je išao od voza k manastiru. Dundak, slobodan, a vješt kako se treba ponašati u takijem prilikama, prekrsti se, izgovori polako »pozdrav Divici«, pak zapita pudalinu: »Dušo kršćanska! Šta želiš od meneka?« — »Želim, da ti se ispovidim!« — »Dušo kršćanska! Ajde ka kome redovniku sporadi toga!« — »Ne, nego baš onome koga prvoga udesim! Tako mi je naređeno za pedipsu što sam to propuštija učiniti uoči smrti. Dakle, slušaj ...« Dundak morade slušati svu ispovijest dokraja, sve krupne i sitne grjebove Škorančine, čak i to kako je krao duvan fra-Duvalu pa ga slao ocu u grad. Zatijem pudalina kaza da se zaludu pojalo bdjenje, jer da neće imati mira ni stanka u grobu dokle on (Škoranca) ne otpjeva misu u manastirskoj crkvi. A to će biti noću. A biće kad se navršli vrijeme koje bi proteklo, i da je živ, do »mlade mise!«

Čim se to razglasi, fra-Brne ne puštaše iskraj sebe Bakonju, te se poče s njim razgovarati koje o čem, pa, najposlije, poče ga zapitkivati o onome što bješe naučio

kao đak. Bakonja sve svoje znanje istrese pred stricem u manje od po ure. Onda se Vra tače duše, pa mu sta kazivati glavnije stvari.

Srdar se ljutio na »izumisli dičurlije«, a najviše na fra-Brnu koji je baš »poditinjija«. Ali kad je morala njegova ljutnja doseći do vrška, onda baš omeča, te ne karaše nikoga.

»Baš nije loše, da se ove budalaštine razglase!« reče on fra-Tetki nasamo. »Naši se ljudi više boje jednoga mrtvoga negoli stotine živi. A bolje po nas ako se prikovodani pripanu, osobito ove godine kako je slabo rodilo!«

Zaista se preko vode razglasi kako se đakon potencio, te se ne čaše niko osloboditi da se noću došunja, pa da bi znao e će blago »privatiti«.

VII. ŠTA SE RADILO U BUKAREVO VRIJEME

Protekoše dvije godine bez ikakvih znatnih događaja u manastiru, pa opet nasta vrijeme puno udesa.

Na dan sv. Frane Saleskoga (29. januara po rimskom), u zoru, proprši malo snijega na ostrvu. Ne pade ga ni koliko poplat da pokrije, ali je i to neobično u onom župnom mjestu gdje je vazda kopnina i gde bajam cvjeta oko Svijećnice. Dan zimskoga sv. Frane nije zapovijedni praznik narodu, ali fratrima jest, te otpojaše veliku misu, a u podne će i đaci imati jedno jelo više. Fratři i đaci taman izašli iz crkve, a kroz velika vrata uđe u avliju visok seljak, u bukovičkoj nošnj. Čudan đavo! Glava mu obla, oči velike i sijere kao u ćuka, desni mu brk dulji od lijevoga, na razdrljenijem grudima čitavo runo zakovrčenijeh dlaka. Na njemu bješe ječerma sa jošte nekolicom ilikâ, a ne može se raspoznati kakve je masti. Kožna mu pašnjača sva načičkana pulama, a u nju zadjenio kuburu i arbiju. Benevreci mu panuli ispod dimnjaka, te mu je trbuh pokriven samo košuljom, a kroza promahe vidi mu se glibavo meso. Na koljenima mu se naduli benevreci, a pod koljenima stegao potkoljenice kožne. Na nogama mu povrh izdrtijeh nazubaka, isprijechane opančine! Koliko je hladno, nije obukao bukovički »aljak« no se ogrnuo njim, a jednu ruku stavio iza oružja.

— Kakav je ovo zavrzan, ako Boga znaš!? — veli Srdar. — Odakle si ti?

— Ja? Je li? — reče kao iz badnja Bukovičanin, gledajući blesasto.

Svi prsnuše u smijeh.

Bukovičanin se useknu sa dva prsta, pa opet pripita: — Ja? Je li ja?

— Ma ti, oklen si? Šta si doša ovdi?

— A jeste li vi vratři?

— Jesmo!

Bukovičanin brzo skide kapu, pa poteče da im ljubi ruke, govoreći:

— Ja, onaj, čuk da vam triba konjušar, pa, onaj, kao rekok da pođem do u manastir, kao velju: mogâ bi ja...

— A odakle si?

— Ja? Je li? Iz Bukovice, iz Zelengrada...

— Ma ti si rišćanin?

— Ja? Je li? Nisam, ni dao Bog, nego sam iz Zelengrada, a u Zelengradu nema rišćana, a nema ik ni u Medviđoj, nema ik u ta dva sela, a sve ostalo, znaš, sve je po Bukovici rišćanluk...

— Pa bi li ti umija timariti konje? — pita Naćvar.

— Ja? Je li? Bik, bogme! Ja...

— A kako te zovu? — pita gvardijan.

— Mene, je li? Zovu me Grgo...

— Čegović?

— Prokasa! Grgo Prokasa, znaš, iz Zelengrada...

— Ne bi nam falilo nego još da ovake životinje uzimljemo u službu! — reče talijanski fra-Duvalo.

— A zašto ne? — reče Srdar. — Šta nama smeta što je suklata. Ovakvi i jesu baš za službu dobri.

I Naćvar i gvardijan mišljahu kao i Srdar. Dokle oni »prkelahu«. Bukovičanin tako blesasto gledaše da su se đaci kidali od smijeha.

— A, bi li smija, kô velju, da prostite, ući u crkvu, kô velju, da mi se Bogu pomoliti? — zapita Grgo.

— Pričekaj, pa ćeš! — odgovori gvardijan, pa obrnu talijanski; — Vidite, ovo mi se sviđa! Prva mu je misa crkva! Što će reći prost, pravi, nepokvareni seljak, kakvima se gubi trag! — Pa onda ga opet zapita:

— Dakle bi ti umija timariti konje?... Bi, veliš!... A koliko bi najma iska za godinu?

— Ja? Je li? Ja, oče, da mi daš opanke, i košulju da mi daš, i ranu da mi daš, a novca, ko velju, koliko ti

vidiš, koliko zamiritam. No, molim ti se da me pustiš u crkvu.

— E, ajde se pomoli Bogu, kâ pavi kršćanin, pa ćemo te okušati za nekoliko dana. E, ajd, ajd!

Fratři odoše na kafu, a đaci odvedoše Grga u crkvu.

On zinu čim prijede preko praga, pak se pruži koliki je dug i širok i poljubi ploču. Đaci se glasno smijahu. Grgo ih zapita gdje je sveti Vrane. Oni ga povedoše pred glavni oltar, gdje se Grgo previjao i busao u grudi što je ikad mogao.

Poslije nekoliko dana Bukovičanin ugodi fratrima. Koliko je bio glup, opet je dosta vješto radio oko konja.

Prozvaše ga *Bukar* radi velike mu glave, i u oči ga tako zvahu, a on se nimalo ne jeđaše. Đacima i slugama služuše za sprdnju. Kad su god mogli, okupi se oko njega, na komedijaj. A najsmješnije bi kad mu kazaše da se Škoranca potencio! Smijući se njegovu pretjeranu strahu, svaki se pomalo oslobodi svoga straha.

Čim bi svršio dnevni posao u konjušnici, spopao bi Bukara ili Boban, ili Trtak, prosto ko ga prije ugrabi.

Hajde sad da vuče mjevove u vignju, da udara velikijem maljem, ili da rastovarava i na plećima nosi vreće uglja što bi vozom došle; da u mlinu zasiplje u koševu; da kupi brašno; da gazi vodu ako se što zakačilo među kašike, ako je ustavu voda ponijela, ili se jaža zatrpala. Kad bijaše pomljelacâ i pokovalacâ ispreko vode, Bukar se nješto pomagao; dali bi ljudi, ko lulu duvana, ko malo mrsa, ili po koji novčić — iako su se na sav mah rugali glupome Bukovičaninu.

Ali kad rijeka naraste, nema pristupa prekovodanima, te mu red bijaše rabotati bez začina. Boban je zapinjao vrške svakoga večera, te prije mitio čobane da mu ih pred zoru vade, a sad je to Bukar činio; ako iznese koji mrenić, dopao bi ga jedan ili dva, ali pastrve ne okusi nikada. A Boban je brao lijep novac od fratra za ribu! A kad Bukara ne trebahu ni mlinar ni kovač, onda ga odista trebahu vozari da vuče splatu, u kojoj oni sjedahu smijući se i pušeci. Pa ga trebahu svakog časa Balegan i đaci, a uveče govedar. A što je za čudo, koliko su mu svi

dosadivali i brećali, on se nikad ne namrdi, niti reće: »Neću! ne mogu!« No je bio zadovoljan; i u ono malo trenutaka kad bi ga pustili da preduši, »pio« je iz svoje lule. »Kamo te, Bukaru!« »Ja? Je li? Evo me, ja! Pušti me, vire ti, da ispijem po lule!« odgovarao je obično.

Jednoga večera zasijala mjesečina kroz omeč, bi rekao proljetnja je noć! Duhovnici popusidjeli malo u staroj mađupnici, pa se razidoše. Maćak, Bujas i Lis uzeli među se Bakonju, pak, sve idući za fratrima, nješto mu šapću. On se kao šćinja; kao hoće li, neće li pristati na nješto. Najzad Lis naburi usta put njega, kao iz prezrenja, a na to mu Bakonja pruži ruku, pak se rukova i sa Maćkom i sa Bujasom, pak preteće strica, te mu otvori ćeliju.

— Taa-ko! Uf! Vatica me razgrejala, pa ću smista zaspati. Dobra noć! Dobra noć svima! — veli fra-Brne.

— Dobra noć! Dobra noć! — zdrave se svi.

Osmora se vrata zatvoriše, pak reze iznutra zazvećaje, pak nastaje tišina.

Kad mjesec odskoći, tada Lis odšćkrinu vrata svoje ćelije, pak na vrh prsta izade na trijem, držeći obuću u ruci. Pak izmilje Maćak, i on bos, i mahnu rukom Lisu i pođe k njemu. Nijesu se ova dvojica još ni sastala, izade Bujas.

— Beštija! Kušmelj od Kušmelja! Ako ne izade, strah me da nas ne prosoći! — šapnu Lis.

— To nije kadar!... To nije kadar!... — veli Maćak. — Prićekajmo ga još malo.

— Ajdemo prid Naćvarevu kamaru, pa ću se ja i nakašljati ako ustriba! — reće Bujas.

I sva trojica, držeći obuću rukama, prodoše trijem naokolo. Ćekali su dosta, ali u njeke šćrgnu mandal, vrata se lagano otvoriše i Bakonja se promoli.

— Ne boj se!... Izlazi!... Ta znaš da Brnu ni lubarde ne bi probudile u prvome snu! — sokole ga drugovi.

— Ajme meni!... — šapnu Bakonja, ali pođe za njima niza stube u avliju.

Bujas i Maćak otrćaše pred podrum, gdje bijahu drvene ljestve, koje oni poniješe i ispraviše uza zid od

groblja što za desetak lakata vezuje crkvu za kujinu. Lis šćede prvi da se popne, ali ga Bujas ustavi.

— A di je ono?... Znaš?... — pak nagnu šćakom put usta da ga podsjeti na piće.

Na to Lis otkasa sam k podrumu, a Bujas istrća kao vjeverica uza ljestve, pak uzjaha na zid i stade se obuvati. Za njim se popne Maćak, pak Bakonja, te sva tri jašćući na zidu ćekahu Lisa, koji se teže uspenra jer nošaše nješto o ramenu obješeno. Sad izvukoše ljestve, pa ih premetnuše na drugu stranu i nasloniše na grob fra-Felicijana Felicianovića. Ćaci se zaustaviše, gledajući njekoliko redova bjelijeh grobova, osvjetljenih mjesećinom, pa onda jedanak sastaviše poglede na najnoviji grob, što je završio treći red.

— Jadni moj, dobri Inocenco! — reće Lis, prekrstivši se. — Bog da te prosti, i ti si više od jednom ovuga slazio!... Izrecimo barem po jednu »Zdravu Mariju« za njegov pokoj!

Drugovi ga, šapćući molitvu, stigoše, pak položiše ljestve vrh Felicianana, pak izadoše iz groblja.

— Sad odanimo najprije! — reće Lis kad bijahu na trćtini prema novoj mađupnici! — A ti, Bakonja, u pamet se. Mi smo jevo, ovako ćinili prije smrti Šćoranćine kad god rijeka naraste, te nema u mlinu prakovodana... Kad smo ono najprije... znam da je bilo one zime kad je Stipan doša...

— Vridni naš Stipan! — reće Bujas i uzdahnu... — Onaj Srdarina! Onaj Srdarina!...

— Ostavi sad jadikovanje! — nastavi Lis.

— Dakle, razumiš li, Bakonja, jevo je peta godina da mi tamo idemo na silo! (Pokaza mu rukom put nove mađupnice, otkud se ćula velika graja.) Niko to od fratora ne sluti, a sluge nas ne smiju odati jer im nije u interesu. Dakle, u pamet se!... Ne velim da bi ti moga izneviriti nas, ali, ka bojim se da Srdar kako ne nanjuši, pa da te ne iskuša. Ti znaš kakav je on...

— Ajde, prođi se predikanja! — prekide Maćak, pa krenu put mađupnice. — Šća da ga tu katekizaš kad sam zna da bi ga Naćvar otirā kad bi doznā!

Bujas udari petom u vrata, koja se otvoriše. Od silne svjetlosti zablještiše đacima oči.

— Dobro ste došli! — viču im iznutra. — Ulazite! Sidajte!

— Baš ste dobro došli posli toliko vrimenta, a još s obzirom — reče Boban, koji iskoči na susret i skide kapu: — Reko li ja da će oni doći s obzirom, a? Vidite li? Pa i Jerković, soko od sokola! Prvi put k nama na posilo, a Jerkoviću? Ama baš lipo, ama baš dobro! Dobro došli! Sidajte!...

Njih četiri sjedoše na kolomat, između Trtka i Bobana. Škeljo, Dundak, Beljan, govedar, posadili se jedan do drugoga, svi na kolomatu, a od silne jare zaklanjahu lice rukama.

— Pa kako, ljudi? Kako se živi, a? — pita Lis.

— Vire mi, nije loše, a jeto, ako Bog podrži, s vama dobro! — odazva se Škeljo, namigujući drugu do sebe.

— Baš dobro i lipo, i bratski, i kako baš treba! — poče sladiti Trtak — Mi smo svi sluge svetoga Vrane. Ono, da rečemo, nismo svi jednaki, jer ni prsti na ruci nisu jednaki; niko je misnik, niko dijak, niko izmečar; ali, jopet, svi smo jedan drugome potribni. Je li tako, braćo?

— Tako je, tako! — zagrajaše svi.

— E, pa u ime toga da ste mi zdravi! — nastavi Trtak. — Za zdravlje ovi vridni dijaka i njiove lipe mladosti. Bog im daj da dožive ono za čim idu!

Sluge poustajaše i skidoše kape.

— A u ovoj prilici treba se sititi još dvaju njiovi drugova, od kojih je jedan u životu, a drugi je u božijem dvoru! — Daklenka, prid dušu i za pokoj pokojnoga Lovrića!

— Amen! — zapojaše svi.

— A za zdravlje Čimavice di god bija!

— Živija!

I svi se obrediše.

— Valaj nam je jadni Škoranica od vajde i mrtav! — reče govedar Lisu. — Promisli, dijače, otkad je njega bog uzeja, pa se jeto, pročulo da se diže, ne smi ti od

tada vraži prikovani amo u krađu! Svi možemo spavati bez brige.

— Kâ onaj koga je Bog blagoslovija i živa i mrtva! — doda Dundak.

Sad se zavrže razgovor o svačem, a najviše o prošlim sijelima. Svi se rado sjećahu Stipana i njegove šale.

— Ma, di vam je Bukar? — zapita Bujas. — Ja ga zalud tražim očima?

— Jenoga tamo u zapečku. On je zaspâ ima i dvi ure. Anu, prikinite govor pa ćete čuti kako rče! — veli Škeljo.

Ućutaše. Zaista Bukar hrkaše kako ne bi dvojica da sastave zajedno.

— Zovnite ga! — reče Lis.

Govedar ga gurnu nogom.

— Diži se!

— Je li ja? — pita Bukar.

— Ti, magarčino, a da ko je drugi u tvojoj koži? Zovu te dijaci.

Grgo se primače k ognjištu razbarušene kose i raspas. Đake spopade smijeh.

— Dajte mu odma da nazdravi! — zapovjedi Lis.

Bukar izreče nješto smeteno, pa nagnu buračom.

— Pij, pij, koliko god moš! — više mu Lis.

Nakon dvadeset gutljaja, Bukar preduši, valjajući očima.

— Još! još! — viču đaci, iako ostalijema to ne bijaše milo.

Grgo opet nagnu: kljuka! kljuka! dokle se nadu kao tenac, pak sjedne nasred poda i poče puniti lulu.

Sad ga svi okupiše, zadijevajući ga na stotinu načina. A on, brblja nješto, brblja, dokle mu poče zapinjati jezik.

U njeke reče mu Boban:

— Ajde, Grgo, obadi naslon i štalu, jer je red da niki od nas to čini, a ti si najmlađi po službi! Ajde!

— Je l' ja, je l'!? — tepa Bukar. — Sve ć'te p'slušati, a-ma-ma sve, sve pri-i-ko dan, ali s'd, na 'vu uru, ja, a-ja!...

— A zašto ne sad?

— A-ja-jak! Da mene Šk-ško, ran-ran-ca... vu... u... u. — Pak odgmiza opet u zapećak, gdje opet zahrka.

— Strašljiv je kâ koza! — veli Boran smijući se.

— Ma ćemo mu opraviti šalu jedne noći! — reče Bujas.

Daci su dugo sjedjeli, pa se istim načinom vratiše u manastir.

Sutradan začudi se fra-Brne što mu sinovac ne donosi vode i žerave u mangalju; zovnu ga, dva-tri puta, pak otide u prednju ćeliju, a kad tamo, Bakonja slatko spava.

— Ta-ako!! — veli Brne, pak brzo dohvati sa police onaj prutić kojim ga je obično sinovac češao po leđima, i njim ga ošinu.

— Ta-ako, magare od magareta! Počēja si se već gospoditi, a!? Da te ja budim, je li?...

Koliko god taj kolač bješe nemio Bakonji, opet mu prva pomisao bi: »blago meni, kad stric ne zna!«.— pak otide po vodu. Ali pošto brzo raspremi kamare i krenu na jutrenju, obuže ga sumnja da koji od fratra nije doznao, ili Balegan, koji mu išaše u susret.

— A šta si to noćas radija, a? — zapita ga kuvar izdaleka.

Bakonji se prekide dah i noge mu počеше klecati.

— Pitam te: zar nisi spavâ noćas kad nisi mogâ ustati ranije, nego da ja zvonim!

— Bo... lija me trbu! — dosjeti se Bakonja.

— A, trbu te bolija! — reče blaže Balegan. — A, moj sinko, zašto ideš onoliko? Zašto si ija onoliko ribu sinoćke? Ajde, brže naredi što triba — reče davši mu ključ od crkve.

Bakonja se nješto pribra, ali mu drhtaše trska u ruci kad je palio svijeće. Muvajući se po crkvi, moljaše se: »Moj lipi sveti Vrane! Oslobodi me ovoga puta, pa jevo ti se za... (čaše da reče: »zaklinjem se«, ali se predomisli), pa jevo ti davam rič da neću više!«

Fratri uđoše. Srdarini bješe red da služi. Kad bi on obrnuo njima pleći, a lice k oltaru, onda je Bakonja gledao svoje drugove, koji čavrljahu molitve, kao obično,

zijekajući; ali kad bi se Srdar okrenuo put njih da ih blagosilje, onda bi Bakonja oborio glavu, jer se bojaše Srdareva oštrog pogleda koji bi mogao prodrijeti do dna duše Bakonjine, te vidjeti veliku tajnu— ako već ne zna za nju.

Pošto duhovnici izadoše, on lagano prenu za njima, pereći uši da uhvati što govore. A kad prolazaše trpezarijom, držao se zida, gotovo da zagrebe ako Srdar sjekne put njega: »A di si bija noćas, a mali Jerkoviću, a? Jer sve mu se činjaše — čim onaj otvori usta da će čuti to kobno pitanje. Ali Srdarina sjede da srće kafu, ne osvrćući se ni na koga. Onda Bakonja odahnu i poče se udvarati Baleganu više no obično, pričajući mu koješta i smijući se. Drugovi ga, mamurni, pogledahu začuđeno, pa odoše. Onda on zamoli Grga da ga izvini kod strica. Zatijem se Bakonja javi fra-Tetki, pitajući ga treba li mu što. Poslije toga oslobodi se čak da ponudi i Srdaru svoju službu.

— Baš mi tribaju mala klišta. Ajde i' donesi iz vijnja! — reče Srdar.

Bakonja svrnu u novu mađupnicu, gdje nađe Bukara sama. Bakonji se učini da koliko je naglo kročio preko praga, da je u Bukara sasvim drukčiji izraz lica negoli obično. Ali to mu se samo trenom priviđe, jer na njegovo pitanje šta se osamio, onaj poče svojim vječitim: »Je li ja, je li!« gledajući glupo. Odatle Bakonja ode ka kovaču, te uze kliješta.

— Danas ti je sinovac vrlo vridan — reče Srdar za objedom.

— Zato što je dobija jutros poparu— odgovori Načvar, pa ispriča što je bilo i dodade lagano: — A sad mi je žâ, jer sam poslin od kuvara doznâ da ga je bolija drob!

To ču Mačak, pak ispriča družini, a na to Bakonja udari u plač. Zaludu su ga drugovi tješili, zaludu ga i Balegan mazio, on jednako — lijaše suze. Docnije u skuli umiri se nješto, ali kad počеше govoriti da će iste večeri na sijelo, on planu:

— Da Bog dà ja nogu slomija ako ću tamo više! Ti si mi kriv, ti si me naveja! — poče koriti Lisa.

— Pa dobro, ne triba da se kuneš, ni da se inadiš! Ne moli te niko, a ne nagoni te niko! — odgovori Lis mirno. — Mi smo toliko godina išli bez tebe, pa se nismo sićali da nam ko vali. A veliš da sam ja kriv! Pravo veliš! Kriv sam, te dosta, što sam te držâ za druga!...

— Nećemo tako! — umiješa se Bujas — nego ćemo da budemo pravi drugovi. Što je tebi teško, to ja razumim, jer je i meni teško bilo s početka. Ti misliš da je veliki gri proveseliti se malo u ovo doba, uz mesojeđe, a u našim godinama. Ja ne velju da baš nije gri; ali je sasvim mali, upravo grišćić, koji se može otpostiti. Te stvari ja bolje znam nego ti, kao što su bolje znali od mene pokojni Škoranca i Čimavica...

— Nije to, nego je on strašljiv! — reče Mačak.

— Ti lažeš! — viknu Bakonja. Nisam ja strašljiv! Nisam ja okle si ti, di su ljudi ka koze!... Jest, kâ koze, jer bi jedan naš tirâ vas pedeset...

Umal' što ne dođe do ruku. Bujas mu objasni:

— Ma ne veli on, Ive, da si strašljiv od stra, nego, znaš, od strica, da ne dozna pa da te istira... A jevo ti se kunemo da do toga dođe, tribalo bi da nas sva četiri istiraju, jer bi mi sva tri klekli na kolina, pa rekli: »Nemojte! jer koliko je on kriv, mi smo deset puta više!« Dakle, orazumi se, bolan, pa idemo večeras!

— Neću, pa neću!

Nećkao se dva dana, a oni ne htjedoše bez njega. To ga dirnu, te trećega pristade, i sva četiri, istijem putem i načinom otidoše na sijelo.

Kako je rijeka jednako nabreknuta bila, sijelo je bilo nekoliko noći zasopka Bakonja se naviknu, te je mogao i ustajati ranije. Koliko se sprva utezao, toliko je sad više navaljivao da se ide.

Tako je trajalo do ustavaka mesojeđa, koje te godine bijahu u polovini marta. Toga dana uveče skupljale bi se i sluge u staroj mađupnici, u manastiru, i slobodno se bješe i đacima proveseliti.

Poslije časova, pred podne, Škeljo, omrčena nosa, dočeka fratre pred crkvom.

— Ovaj je počejja zarana! — veli fra-Tetka.

— Ja sam došâ da vam javim, fra-Brne, da će tribati još danas potkovati Kulaša, jer je obosija u obi pridnje.

— Ta-ako! a ti ajde odma!! Neka se naredi sve što triba, a jevo mene za tobom.

— Ajdemo i mi kad je vako lipo vrime! — reče gvardijan, pak odštetaše svi, i đaci za njima.

Tamo se okupile sluge, svaki omrčen pomalo, a Bukar sav crn kao Arapin; oko vrata mu objesili vijenac luka, a za pas mu tisnuli vatralj.

— Nema tu govora o potkivanju! — veli Načvar. — Pripanuja bi se i đavo, a kamoli ne plašljiv konj!

— Baš ga i triba navikavati! — veli Srdar. — Izvedite vi njega!

Bukar izvede kulaša, koji je pratioca poprijeko gledao. Bakonja ga poče milovati. Škeljo mu podnese zob u rešetu. Tri-četiri momka ga opkoliše, rastegnuše konop kojim će mu stegnuti noge da se prevali — jer je bio uporan, niti je bilo drugoga načina da se potkuje.

Kulaš prinjuši zob, pak poče valjati očima od jednoga do drugoga. Sluge, misleći da je već zgoda, povukoše konop za krajeve, ali konj ugrabi prije, te se prope, odigavši Bukara, pak se, dva-tri put zaosob, baci nogama. Kad mu se opet primakoše, on učesta gađati i poče trčati oko Bukara, koji je čvrsto držao oglav.

— Drži dobro! Drži! — viču mu.

Fra-Brne se primače, a kulaš naperi put njega kopita, i da Bukar ne povuče svom snagom k sebi, razbi konj svome gospodaru kulju. Pa onda pobjesni, te se i fratri i sluge odmakoše.

— Drži, Grgo, drži!

Bukar vuče što igda može, tako da mu je oglav dlane prežuljao, pa najzad potrča uza nj malo.

Konj ote mah i poteče u sav trk.

Onda vidješe čudo.

Vidješe gdje čovjek trči usporedno s konjem!

— Pušti ga! Pušti! — dovikuju svi.

Bukar ne pusti, nego skрати o glav, pa ni stope da zaostane, te se nije moglo znati ko je brži.

— Može li se ovo očima virovati!? — reče, krsteći se, Srdar. — Je li ovo smeteni Bukar? Je li čovik ili pas?

— Brzi su Bukovičani, oca im njihova! — veli Boban — ali je ovo jopet priko mire!

Konj i Bukar prolećeše ispred kuća, pak saviše duž rijeke. Fratри, đaci i sluge prepriječiše između vignja i mađupnice, te stadoše prema vodi.

Sad vidješe drugo čudo.

Kad je konj dopro do njeke vrbe, preplaši se pak poskoči malko na stranu, a u taj mah Bukar mu uplete prste u grivu, pa skoči na nj, polegnu se i potjera u sav trk krajem ostrva, te ga izgubiše s očiju.

— E, ovo je za pripovist! — veli opet Srdar, udarajući se rukom po stegnu. — Da može vaki binjadžija biti ko mu drago a ne smeteni Bukar! E, ovo je za pripovist!

Svi se čudahu. Domalo se vrati Bukar. Sa konja je curio znoj, a konjik ne izgubi onaj vijenac luka oko vrata, ni vatralj iza pasa!

— A viteže! — viču mu drugovi.

— Je li ja? je li? Ja kâ velju...

— Nosi te vrag beštijo! — progovori Načvar, koji jedva dođe k sebi od čuda. — Nagrdi mi konja, beštijo!... Uvedi ga, Škeljo i istari dobro!...

— Je li ja? je li? Ja kâ velju...

— Ma da nisi ti onaj iz Zelengrada što može skočiti iz bačve u bačvu? — pita ga Srdarina.

— Kako to? — reče gvardijan.

— Ma priča mi je fra-Martin Karinjanin da u Zelengradu biše čovik koji je moga uteći najbržem konju, i da je moga trupački skočiti iz bačve u bačvu!... Đavo bi ga zna, kaza mi je i ime, ali sam zaboravija... Znam samo da je bija smeten.

— Da nisi ti taj, Grgo, bolan?... Kaži, jesi li? — pitaju.

— Je li ja? je li? Ja kâ velju...

— Nemate ga rašta pitati — umiješa se Trtak. Nikada vam neće odgovoriti na ono što ga pitate, nego se onda

još više smete... Pustite vi mene!... Slušaj, Grgo!... Ako si kapac skočiti iz bačve, ajde, recimo, i na ledinu, a ne u drugu bačvu, daće ti duovnici pletu?... Oćeš li?...

Grgo se češkaše.

— Daćemo mu i dvi plete! — reče Tetka.

— I tri! — prida njeki.

— I šest!... Šest tvrdi pleta! viknu Srdarina.

— Čuješ! Šest tvrdi pleta! Ajdi! ajd! — pa ga odgurkaše pred mađupnicu, gdje sluge izvaljaše jednu bačvu, otprilike petnaestaču, i uvališe ga u nju.

— Daklenka: op! — viknu Dundak.

Bukar promoli glavu.

— Doli! Doli! — viču svi. — Čučni pa: op!

— Ja bi ništo rekâ! — zatutnji Bukar u bačvi.

— Pa reci! Šta je?

— Ja kâ velju, ako' pribijem gnjate...

— Neka te vrag nosi! — izdera se Srdarina. — Kad si već tu, moraš skakati pa obi noge slomija. Ajde: op!...

Bukar izleće trupački i stade pravo pred njima. — Bravo! — viknu prvi gvardijan plještući rukama. Svi zapljeskaše i dadoše mu odmah novce.

Popodne se i đaci obukoše u maškare, te zajedno sa slugama manitahu sve do prvijeh hladova, a tada se izmiše i preobukoše, te svi podoše u crkvu na oproсну molitvu. Iz crkve, sluge podoše u staru mađupnicu, gdje im Balegan bješe spremio masnu večeru i vina izobila. — Tako je bivalo tri ili četiri puta u godini. — Malo docnije dođoše fratри i đaci, pak sjedoše napose iza prijeklada.

Boban nazdravi gvardijanu.

Bujas, maličak veseo, ponuka Bukara da i on napije.

Bukovičaninu oči zakrvavljene, ljulja se, pa započe zdravicu, bez glave i repa, već kako sam on umijaše.

Fratри se previjahu od smijeha.

Tako je trajalo do ponoći, a tada je red bio da zazvone zvona, znak da počinje veliki post.

Sluge, kolijećući se, podoše i poniješe Bukara, jer nije već znao za sebe.

Balegan ih isprati i zaključa vrata na manastiru, i sve se utiša...

Bakonji bučaše glava kad se probudi. Bješe se počelo prozirati. Nebo se navunilo; od mora duvaše silna bjelujužina. Bakonja, teškovoljan, postaja malo na trijemu, pa kroza vjetrušinu stiže pred crkvu i odzvoni budionicu, dva puta dulje no obično, kao na prvi dan velikoga posta. Odatle otide na česmu, gdje sjede i zakloni lice rukama, govoreći: — Bože i sveti Vrane, oprostite mi moje *nepodopštine!* (Ovu riječ bješe naučio u manastiru.) Dajte mi vrimena da se pokajem, da postanem dobar dijak!... A ako li Vra dozna sve pak me istira, utopiću se, a kući neću, viruj mi, moj lipi sveti Vrane!... A ti znaš ko me naveja da se skitam po noći, da gledam kako se tvoja muka krade! A ja ne bi nikad sam na tu misâ došâ, nikad!... Dakle, smilujte se, Bože i sveti Vrane, menika grešniku!...

Da je u njegovoj vlasti bilo, po svoj prilici ne bi se on toga časa smilovao svojim drugovima, ni slugama (osim Bukara), nego bi ih sve rado u rijeku podavio, a najradije Trtka i Bobana. Predoči mu se i Stipan, nekad mili Stipan, a sad crnji od đavola, jer taj mahniti Kotaranin bješe začetnik svake »nepodopštine«. Pa onda stade misliti o svemu što je doživio i stade ispoređivati ono što je nekad mislio o manastirskoj čeljadi, sa onijem što je sad znao...

Njekoliko kapljica kiše padoše mu na ruke, te se prenu od sanjarije i pogleda put istoka, gdje kroz oblake sunce granu. Pogleda svuda oko sebe, i učini mu se da su brdeljci i stabla i kukovi — i sve stvari što mu bjehu pred očima — nekako kao zamišljene i ozbiljne, kao da sve priroda osjećaše e je nastao časni post, doba kajanja i velikih teških molitava. Bakonja, potresen, prekrsti se i pokloni prema suncu, pa se hitrim korakom vrnu natrag, misleći o lijepim crkvenim službama uz post, zamišljajući sama sebe kad bude velike nedjelje pjevao »muku Gospodinovu«, kao i lani, a proljetnji miris bude dopirao s polja. Prekovođani opet pitaju: je li ono mali Jerković što onako lipo piva?... — Bakonji sve kika rastijaše na tu pomisao, pak se toliko odobrovolji da se izdaleka javi Dundaku, koji goluzdrav bješe izišao pred mađupnicu... »A kako bi bilo da otidem onamo, da i sve poizbudim? To bi bila

prva korist što bi jutros mogao učiniti u manastiru! Baš da odem!« Bakonja ostavi sud, pak otrča pred mađupnicu.

— Kovaču! Mlinaru! Dižite se! Sunce je granulo! Škeljo! Ustaj i probudi Bukara!

Sluge promrmoljiše nješto iznutra. Vraćajući se, Bakonja se živo sjeti jučerašnje trke i skakanja Bukareva. »Nema ti, brate, što Bukovičani!« počeo se razgovarati sam sobom. »Ovaj smetenjak, on je jedan s reda, pa šta je kadar učiniti! A da kakvi su oni koje bi čovik probra!... Skočiti iz bačve, to je primnogo!... A Bukar kaže da njiov kovač može rukama slomiti konjsku potkovicu!... Pa zar nisu ti Bukovčani zmajevi? E, jesu, brate! Ma ću i ja da skočim na konja u trku, pa ma obi noge slomija!«... Bakonja se ustavi kraj suda, pa gleda sebe kako trči uporedo s konjem, pa odjednom đipac na nj. To biva o »proštenju« (o slavi manastirskoj) pred mnoštvom naroda, a svjetina mu pljeska rukama. Zatijem Bakonja naređuje da se izvaljaju dvije velike bačve, svaka viša od čovjeka, pak uđe u jednu, pak iz nje skoči u drugu. Tada se narod čisto pomani, jer se Dalmatinci mnogo zanose takijem radotama!...

Kad se Bakonja sagnuo pod sud, ode mu pogled put konjuške, te vidje da su vrata otvorena. Opet ostavi sud, i zaboravi na strica, pa poteče onamo. U taj mah udari kiša. Bakonja gurnu u vrata i s praga počeo tepati: »Kujas! a di si, moj kujas!« jer mu konj poznavашe glas, te bi mu se uvijek odazvao ržući. Ali mu se kujas ne javi. Bakonja uđe i vidje... ne vidje ni kulaša, ni brnjaša Srdareva, ni dorata Blitvareva, ni vranca Vrtirepova, ni dva najbolja tovarna konja. »A di su?« zapita Bakonja. One dvije mrcine, što grizahu iz jasala, pogledaše ga zlovoljno, pa obrnuše glave od njega, kao da čahu reći: »Nas ne pitaj!« Bakonja, kao bez duše otrča ka mađupnici.

— Di je Bukar? — pita on.

— On se, brate, zagnâ u san, pak mu ostaje jošte dosta dokle dopre do kraja! — veli Dundak, sjedeći na pragu.

Bakonja se izdera da je svima u ušima zazvonilo:

— Nije do šale, zlo vam jutro!... Brzo izađite, nestalo je konja!... Razumite li?... Konjuška je otvorena, a nema konja!

Svi potekoše za njim.

Konja nema, ali brava nije razvrtana.

— Ti si, Škeljo, zaboravija zaključati sinoć— reče kovač.

— Nisam ja, nego je Bukar zaboravija...

— Muči, beštijo! — viknu kovač. — »Bukar je zaboravija!« A nismo li ga ponili sinoć kâ mrtva?... Nego, ja mislim da nije zla. Konji ne bili privezani, a vrata otvorena, pa pošli k vodi. Ajdemote tragom!...

Zemlja je bila vlažna, te se tragovi jasno raspoznavahu, ali među konjskim kopitama bješe i ljudskih stopa. Tragovi idahu k vodi, ali od vode ne bješe ih ni na lijevo ni na desno.

Svi se ukočaniše od čuda.

— Ma šta je ovo? — pita Bakonja.

— Potopili se, na moju dušu! — poče Dundak trljajući crvene oči. — Dojadio život konjima, pa lipo složno i dogovorno rekli: »Ajde da se utopimo!« I što su rekli, to izvršili, kâ što jeto vidite...

— Ti se šališ kad nije do šale!...

Dundak udari u smijeh i povrnu:

— A šta ću drugo kad očete da benetate? Vidite lipo konjski trag, ali vidite i bosa noge prikovođana, a vidite i govede papke...

— Jest, Isusa mi! — reče govedar. — Jevo i volujskog traga!... Ajme meni, biće odveli i krave! — Pak otrča put naslona, ostali za njim. Govedar, čim bi pred vratima, obrnu se k njima i raširi ruke. Dopadoše svi. Vrata razvrnuta. Uljegoše svi zajedno. Krava nema.

— Ajme meni, nema ih! — reče govedar.

Dundak poče: »Daj mi kavu s mlikom!«...

— Nema mlika, šjor!... »A zašto nema mlika?«... — Zato što su prikovođani povelili krave, šjor!... »A zašto su i povelili?« — Za to što nisu imali svoji, šjor!...

Drugovi se malko smijahu, a Bakonja, blijed, prostrijelja ih očima i stade da ih grdi:

— I vi ste sluge svetoga Vrane!... I vi ste pošteni kršćani!...

— Polako, ti mali! — osiječe se na nj mlinar. — Nisi ti još sta da zapovidaš i da brektiš, nego ajde za svojim poslom!...

Zatijem mlinar iskoči, vičući koliko ga grlo služaše:

— A na noge!... A za svetoga Vranu i njegove rane, pokrade se manastir!... Berija! Bee-ri-jaaa! Amo-te, bee-ri-ja!

— U zvona! u zvona! i pucajte! — viče kovač. — Bee-ri-jaaa!

Trojica se objesiše o konope, te zaljuljaše sva četiri zvona; ostali prihvatiše oružje iz mađupnice, te učesta pucnjava kao da se krajina zavrgla.

Kiša jednako padaše.

Svi iskočiše iz manastira. Fra-Brne, bez mantije, ogrnut kabanom. Srdar prvi dopade.

— Šta je?...

Čim razumjede šta je, poteče k vodi, sluge za njim, đaci za slugama, a ostali fratri lagano za njima.

— Niko se utopija! — misli Pirija.

— Ta-a-a-ko! Pa šta-a ćemo mu mi?!

— Ali može biti da je i šta drugo! — veli Tetka.

Kad vidje Srdarina da se tragovi ne razmeću, poteče duž rijeke ka splati. Ostali svi istijem redom za njim. Bakonja sustopice za Srdarom. Kad stigoše ispod rusja, ali nema ni splate ni lađe.

Dundak zavijuka i zavrtla rukom.

— Šta misliš, Dundače? — pita ga Srdar.

— Mislim, da su i' potopili ako su imali vrimena... ili puštili niz vodu.

— A zar ne bi mogli di zapeti?

— Moglo bi to biti, jer voda nije velika.

— To ćemo najprije viditi! — reče Srdar, pa se vrati istijem putem natrag. — Je li sve konje povelio? — zapita Bakonju.

— Ne... ostala su dva tovarna!

— Ajd... sokoliću... ti si najbrži... ajd poteci pa i'... izvedi...

Bakonja odleti. Zaludu ga stric, koji s ostalijem česaše gomilu, ustavljaše.

— Šta je, za Boga? — zapitaše Srdara.

— Kako šta je? — viknu ljutito Srdar. — Zar još ne znate da smo pokradeni!...

U to Bakonja dovede konje.

Srdar okroči boljega, pa ga gonjaše u vodu.

— Udrite ga! — viče Srdar.

— Ne za Boga u vodu! Neka vrag nosi šta je ponija, a čuvaj se ti! — moli gvardijan.

— Udrite kad velju, a za mnom ko oće — viče Srdar.

Bakonja čuši nogom konja, koji zagazi, pak se malo-pomalo oslobodi i zapliva. Voda ga je nosila poprijeko. Srdar je mahao rukama, i obadao ga petama i prepliva.

Prekovođani stigoše i svi jednako zagrajaše, a tako isto manastirska čeljad s druge strane, te zaglušiše jedni druge.

Bakonjin konj dva puta potonu, te malome ostajaše samo glava iznad vode. Diže se velika vika.

— Spaste dite!... Ko je plivač?... Spaste dite!... — vikaše fra-Brne.

Bakonja vrtijaše glavom da ne treba pomoći, pa popusti oglav, a izmače se na sapi.

Srdar i Bakonja krenuše se niz vodu pred seljacima.

— Sad vi svi ajte na skelu da budete u pomoći ako dovezu splav! — naredi gvardijan.

— A di je Bukar? — pita Tetka.

— Jadi ga znali! Kako se sinoć opija, zar još spava! — odgovori njeki.

— E, pa zovite i njega, jer bi on moga valjati koliko vas tri.

Sluge pođoše gdje im bi naredeno, a fratri i đaci put manastira.

— Ajte vi otvorite crkvu, jer nije razlog da jutros ne bude službe! — reče Duvalo đacima.

— Ovo nije moglo biti bez domaće izdaje! Ovo se vidi da je domaći prst! — počeo gvardijan hućući.

— I ja sam to odma pomislja! I ja sam odma posumnja, a znate na koga?

— Na koga?

— Na Stipana, valaj — reče Duvalo.

— Dobra ti je ta! — povikaše svi.

— A šta ti misliš, Brne? — pita ga Vrtirep.

— Ja mislim da mi je vrag odnija dvista talira, jeto ti šta mislim! A šta mi pomaže da se dozna ko je krivac? Konja više ja ne vidim, jer je on dosad na turskoj granici...

— Tako je, vire mi! — prihvati gvardijan. — Četiri sedlanika, računaj po dvista talira s opravom, pak dva tovarna, metni po pedeset, to je devet stotina talira, pa šest krava, metnimo ne više no po dvadeset, to je sto i šezdeset talira. O sad dodaj dva brodića i splata, recimo opet stotinak talira — to ti je oko dvanaest stotina očišćeno jutros na čistu sridu!

— Tako je, bome!... Jeto, tako je! A kamoli da će se prikovođani pripasti od Škorance.

Lis se vrati.

— Ključ je ponija Jerković!

— Jeto ti sad! — veli gvardijan... — Ajde u viganj pa donesi što triba da razvrmemo malo vrata.

Fra-Brne, držeći se za trbuh, zamliječi očima, pak će im:

— Ja, braćo, ne mogu više! Jedva sam i doвле dōpra! Stoji mi vrka u drobu ka kad kupus vri! — i pođe lagano uza stepenice u svoju ćeliju.

Za njim ode i Duvalo.

U tome se Lis vrati sa oruđima, te on, Maćak i Bujas počeoše razvraćati mala vrata.

Fratri se šetahu oko dvorišta.

— Domaća, domaća i domaća izdaja, drukčije ne može biti! — veli Tetka. — Promislite samo ovo: lupeži su mogli znati sve što u nas biva na sinošnje večer; znali su da su sluge u manastiru dokasno, kao svakih godina na taj dan; znali su...

— Nije tribe sve to nabrajati! — prekide ga Vrtirep. — Moglo je biti i bez domaće izdaje, jer koliko je skitača

služilo kod nas, pa posli razmetnulo tragove svuda! Osim toga, godina je gladna, a puk se pokvarija!

— Ja jopet jedno: tu je Stipanova ruka! — veli Blitvar. — Ja sam čuja da je Stipan posli boja kod kaluđera u službi.

— Pa pričekajte da svršim — reče Tetka. — Nemojte me prikidati, a imaćete kad kazati svaki svoju!... Ja ne velju da Stipan nije posrid toga, ali da jest, ili da bi moga biti Petar, a ne biti Pavâ!... Ja sam samo tija reći da lupeži nisu mogli odjaviti životinju na vidnoj noći priko naši župa, između naši kmetova, to nisu nikako mogli učiniti bez ruke pomoći iz kuće! A kad velju »domaća ruka« ne mislim samo ovo naših pet-šest slugu, nego mislim i najbliže prikovođane!... Virujte vi meni da među onima što sad trče za fra-Jakovom niz vodu ima i dosta koji se sad smiju pod brkom... Sto sam vam puta reka: grđi su od rkača!

— Nemoj, bolan, tako! — reče Vrtirep.

— Kako nisu grđi! Rkači bar otvoreno govore: »Udri po Bunjevcu! Ne žali bunjevačko.« Tako bar govore, pa si bar na čisto s njima! A naše rđe, kad spomenu ime sv. Franje, tope se tobože, od bogoljubnosti, a ovamo, kad god što mogu, očapre nam, i kožu bi nam zderali... Od lani bijau se, tobož, pripali od Škorančine ustravice da nas lakše poaraju kad se najmanje hudemo nadali!... A što mi najviše potvrđuje sujmu, da su i sluge u dogovoru s lupežima, to je što su sinočke nagonili Bukara da pije. Bojali su se da bi Bukar moga ustajati po noći! Jer, vidite, kakav je da je, jopet imam najviše vire u njegovaka.

— I ja! — veli Blitvar.

— I ja! — potvrdi Vrtirep.

— Menika je zlo! — reče gvardijan, kome se lice bješe zajaprilo, a vratne žile nabrekle.

— Ma, zbilja, šta je tebika? — pita Tetka. — Ja sam odmalopri...

— Zlo mi je, brate! Bije mi u slipim očima kâ majem, a blišti mi se, i sve kâ da mi mravi gmižu po desnoj nozi i ruci...

— Pa ajde lezi, brate! — veli Tetka.

— Ajde! ajde! — rekoše i ostali.

U taj mah diže se graja iz crkve. Đaci bijahu razvrnuli vrata i ušli.

— Koji je vrag jopet?... Šta to jopet može biti? — rekoše pošavši k crkvi.

Mačak, Bujas i Lis sretoše ih, svaki blijed i uzdrhtao.

— Poaralo crkvu, duovnici.

— Poaralo crkvu.

Fratri s njima potekoše, ali gvardijan zastade, zakoljeća se i pade nauzak kao svijeća.

VIII. UŽAS!

Fratri i đaci stadoše se moliti u sumrak po crkvi, ne smijući se razdvajati.

— Otvori velika vrata! — viknu najzad Vrtirep.

Tada tek vidješe sav užas!

Ni na jednom oltaru ne bješe ništa zlatna ni srebrna, svete trpeze ispremetane i iskaljene, po podu; svijeće, knjige, palme...

Tako se šta moglo vidjeti samo u staro vrijeme, kad su janjičari pustošili!

Vičući od užasa, pođoše svi u gomili pred glavni oltar. Sv. Frani odnijelo s glave zlatnu krunu, a sa grudi mu tri niza dragocjenih zavjeta. Pa kao da to ne bijaše dosta, no mu još provrtilo nožem jedno oko, a ugljenom ogarilo mu nausnicu! Pa odnijelo ispred njega veliko kandilo i tri mala; pa odnijelo ispod njega zlatnu kutiju u kojoj se hrani presveta oštija; pa odnijelo starinsku pričesnu čašu, svu od zlata, prilog bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, koju su fratri nekad otuda donijeli; pa odnijelo šest teških srebrijih svijetnjaka, takode starinskih; pa odnijelo... a šta nije odnijelo što je valjalo!

— E, e, e — poče Tetka.

— E, e, neka sad ko reče da su ovo učinili prikovodani i naše slugе a ne rkaći! — reče Vrtirep.

Uputiše se da pogledaju prvi oltar nadesno, ali u taj mah utrča Balegan sa raširenim rukama, pa se obrnu tričetiri puta u kovitlac, pa poteče ka velikim vratima vičući: »Umra je! Umra je!« pa sta zvoniti, odskačući lakat od zemlje.

Pomisliše da je kuvar naprasno poludio, te pođoše k njemu, ali s malijeh vrata privuče im pažnju pomaganja

fra-Brnina, koji vikaše sa trijema: — Ta izlazite, izlazite, vidite šta je tome!... Ko to leži **kâ mrtav**?

Izađe i Duvalo na trijem, ogrnut rakancem pa viče: »Ko je ubija redovnika? Koji je to poginuja?«

A bješe jadni gvardijan, koji ležaše nauzmak, modra lica.

Svi izgubiše svijest, svi govorahu u jedan mah, motajući se oko njega.

Balegan jednako zvonjaše, vičući nješto.

Najzad, Načvar i Duvalo razumješe da je i crkva poharana, te uđoše u nju, a kad vidješe grdilo oko sebe, pogledaše se u oči, sumnjajući da li je san ili java. Sad ih prenu graja slugu ispred velikih vrata, te potekoše tamo, ali ne mogaše izaći od Balegana koji je odskakao.

— Prikini odma! — viknu Duvalo, a kad ga kuvar ne poslušao, on ga uhvati za uho i odmaknu, pa poče govoriti slugama:

— Kuda ćete vi amokarce?... Ti ajde, a ti stani... ne, nego ajte svi, jedan tamo, a dva ovamo...

— Za likara u grad — dodaje Brne.

— Ama, šta je to jopet? — pita mlinar.

— Kako šta je!? Umra je gvardijan...

— Gvardijan umra!

— Stante svi! — viknu Vrtirep, dotrčavši u taj mah. — Ajte naokolo u manastir! — Pa odgura fratre i kuvara u crkvu, zakračuna vrata iznutra, pa izađe pred njima u dvorište.

Kad slugе uđoše s druge strane, nastala opet metež i vika.

— Dakle, umra gvardijan!?!... A ko veli da je crkvu porobilo? Aj, da vidimo!

— Natrag! — viknu Vrtirep, pa videći da ih ne može ustaviti, istrže pušku iza pasa mlinareva, nategnu je i naperi u gomilu. — Natrag, pasji skote! Niko da se oдавde makâ nije, nego da me svak sluša... Nožić mi daj kogod i vode donesite! Ta ne vidite li da je čovik pri smrti! Brzo, dvojica donesite štramac (dušek) iz njegove kamare. Nožić amo ili britvu!

Vrtirep turi pištolj za svoj konop, pa hitro raspори mantiju gvardijanovu i reznu mu mišice na dva mjesta,

pa ga poprska vodom i naredi da ga prenesu u sobu. Mačka ostavi pred crkvenijem vratima da stražari, a on pred ostalijem otide u manastirsko »škritorje« (pisarnicu), te hitno napisa dva lista.

— Jevo dvi knjige, jedna sudu a druga likaru. Daklen koji može priplivat, pa da nađe dobra konja priko vode, pa da ode u vas trk u grad! Ala-te, momci, jer dajem tri talira jubuke! — reći će novi privremeni starješina.

— Nije to zbog jabuke, nego . . . oću pokušati ako ćete viknuti prikovođanima da mi dadu konja! — reče Dundak.

— Ja bi se najbolje pouzda u Bukara — reče mlinar.

— A, zbilja, di je Bukar? . . . Kamo ga? . . . Brzo po nj! Škeljo otide da ga traži.

Vrtirep i Tetka izadoše sa mlađima pred manastir. Ostali fratri otidoše ka gvardijanu.

Dugo su tražili Bukara.

— A ko zna da nije on baš i učinja sav ovaj pokor! — veli Dundak svlačeći se. Govedar mu vezivaše haljine na jednu motku.

— Tebika je uvijek do sprdnje, pijanico, — reče Tetka.

— A meni je baš za misao šta je sa siromajom!

— Ne treba mu se bojati glavi, duovnici — veli kovač. — Bukar je strašljiv ka koza, pa se pripa, pa se zabi negdi u rakitama, a izmiliće kad ogladni.

Dundak zapliva, držeći jednom rukom motku sa gukom haljina na vrhu. Svi sačekaju dokle on prepliva, dok se obuče i otide u selo. Bliži prekovođani, kako već vidjesmo, pošli bjehu za Srdarom i Bakonjom niz vođu. — Tada Vrtirep naredi preostaloj četvorici sluga da paze neće li oni sa Srdarom dovući splatu, a ako to bude, neka im pomognu, a jedan neka dođe u manastir da mu javi. Pa on i Tetka otidoše ka gvardijanu.

Svi šest fratra ostadoše njeko vrijeme kraj bolesnika, kome se samo po dihanju moglo poznati da je još u životu, pa, ostavivši kod njega đake, oni otidoše u crkvu. — Ispred sv. Jeronima bješe takođe odnijelo sve, ali njega ne bjehu lupeži nagrdili.

— Vidi se da su imali rišpeta, jer je brkat ka kakav njiov kaluđer! — reče Vrtirep.

Na drugom i na trećem oltaru, svete Vićentija Perejra i Roka bijahu bezbožnici isprorešetal. A na četvrtom, gdje bješe naslikan sveti Brnard koji kleči i digao ruke put neba, lupeži mu rastegli brk s uha na uho, tako da se i Vrtirep malo osmijehnu.

— Ma, ubija i' Bog, kako su imali vrimenta da se igraju! — čudi se on.

— Po svoj prilici ušli još s večera. I nije i' bilo malo. Jedni su čistili ovdinak, a drugi čuvali na vozu, dokle smo mi jeglenisali u mađupnici.

— A šta bi bilo da je ko od nas izaša'? — pita Brne.

— E, šta bi bilo! Štedili bi tvoju lipu glavu! — reče Vrtirep . . . — Ma zbilja, mi se ne pitamo kuda su antikrsti ušli kad su oboja vrata bila zatvorena!

— Jevo tragova od opančina — veli Tetka. — Ja odavno to gledam. Jevo i' idu u šakrištiju (riznicu). Ajmo tamokarce.

Riznica se izbočila u groblje, a ulazak je u nju iza glavnog oltara. Svud naokolo bjehu starinske skrinje od orahovine pune crkvenijeh stvari i haljina: skrinje bijahu obijene i ispremetane. Jedini prozorak, na kome su dotle bile jake gvozdene rešetke, sad stajaše razjapljen.

— Daklen, ovuda su ušli!

— Kako su mogli izvrnuti gvožđa!

— Ne vidite kako! — veli fra-Tetka. — Tri-četiri antikrsta svana potkopali ćuskijama pragove, pa i zajedno s pričagama izvalili. I moram priznati da je to vrlo višto, jer se zid s one strane mrvl kâ kruc. Vidi se, vidi da su unapridak sve znali i prošudijali, a to je mogâ učiniti čovik koji je poduže ovdinak boravija.

— Daklen, opet sujma mora pasti na Stipana! — veli Duvalo, propinjući se, te promoli glavu kroz prozor. — A jest, duše mi, sve kako ti kažeš! Jeni rešetke cile-cilcate. a tri se praga drže zajedno a četvrti se razbija na dva komada.

Pošto se svi obrediše, gledajući kroz prozor, vratiše se da pregledaju i ostala tri oltara, koja bjehu poharana i ockvrnjena kao i ostali.

U tome ih zateče podne.

— Šta ćemo sad? — pita Vrtirep... — Oprostite, braćo, ja se ne namećem kâ starišina, ali videći da ste svi izgubili bili glavu više nego ja, ja...

— Ti si se ponašâ kâ pravi čovik! — reče prvi Tetka — i ja ti zafaljujem!

I svi počеше hvaliti Vrtirepa.

— E, daklenka, šta ćemo sadak? Jevo već dvanajst uri. O oficijama i drugim službama ne može biti ni govora. Triba da crkvu zapečatimo doklen ne dođe komišijun iz grada. Pa jeto nema ni splate ni brodova...

— Pa, ajdemo da štogod pojidemo. Nećemo, zar, da sad još crkavamo od gladi — reče Brne i ode prvi.

Drugovi mu zapečatiše vrata, a na prozorak staviše dvije palice na krst, pa ga stigoše u ručaonici, gdje Grga iznese zelja i suhe ribe.

— Daklenka si se ipak pobrinu za ručak, vridni naš Grgo! — veli Blitvar. — Evalaj ti ga!

— A šta će se, duovnici! Božja je volja da čovik mora isti doklenka je živ, pa se ne znam šta dogodilo! Ali, virujte mi, ja sam još izvan sebekare. Ovi strašni događaj uzeće mi najmanje pet godina života! I još je niko ima duše da me poteže za uvo! — Ej, ej...

Duvalo poče jako kašljati.

— Ta-a-ko! — poče fra-Brne. — Pet godina, veliš! Ja bi prista i na deset za meneka. Ja ne znam šta će s menom biti!

— Ne bojim ti se ja glavi, Brne! — reče mu Vrtirep. — Nisi ti primeka srca, iako nisi za' čovik! Nego čuvaj se, da ti... krk!... znaš, da ti ne krkne žila ka' simoraju fra-Vici jutroske.

— Ali ja nisam nikad mnogo pija.

— Nisi pija, ali mlogo se raniš i mlogo ležiš! A sam kažeš da te od nikoga vrimena štiplje za palce od nogu. To može biti podarga, kâ pokojnom fra-Felicijanu.

— O, Bože, sačuvaj i blažena Divice!... Šta govoriš?... Prođimo se šale i zadirkivanja na ovaj crni dan, na koji će sve kršćanstvo procviliti...

Dođe Škeljo.

— Jeto vuku splatu i brodiće! Puni su prikovođana.

— Dobro je i to u volikom zlu! — reče Vrtirep ustajući. — Ajmo, braćo!

— Ma ja ne bi pušta puk amo za danas i sutra! — opazi Tetka.

— A kako ćemo im zabraniti!... U manastir možemo da i' ne puštamo, ali, najposli, neka i' isprid mađupnice!

Desetak prekovodana vucijahu splatu (vesla bjehu popotopili lupeži) punu ljudi, među kojima bjehu Srdar i Bakonja. A brodiće bješe odnijela voda.

— Sve sam čuja i razabrâ, sve... i za crkvu i za gvardijana! — reče Srdar izlazeći s nategom. — Ja ne mogu više! Dobro će biti ako i ja ne platim glavom. Idem odma da legnem. Naredite da mi se donese u kamaru vruće rakije.

Zaista izgledaše čovjek kao da je godinu bolovao!

Za njim se izvere Bakonja, takođe jedva se držeći na nogama. — Stric pođe da ga prati.

— Ta-a-ko! Božjače, nesrićo, gubo, izrode, magare od magareta. Tako, je li? Ti da se junačiš! Ti da se ugledaš na onoga manitova! Šta bi ja još doživija od tebe kad bi te kraj sebeku trpija! Ali je ovo poslednji razgovor među namikarce! Sutra još neka te vrag nosi otkud si i doša, jer taki nisu za redovnike nego za ajduke. Ajde u četu Radekinu, ajde se poajdući i ka kakav rkać, pa araj crkve i manastire.

Ali Bakonja ne hajaše za te riječi, nego uze suhe haljine pa se skloni iza vrata da se preobuče.

Tada Brne otide u kujinu i zamoli kuvara da mu i sinovcu odnese vruće rakije. Ali kad njih dvojica dođoše, Bakonja već spavaše. Fra-Brni ne osta drugo no da legne i on.

U sumračak probudi se Naćvar nješto voljniji.

— Diži se, Ive!... Ustani, moje dite, i donesi vode!... — reče blago.

Bakonja, jako začuđen, pođe. — Činilo mu se da je protekla godina, a ne jedan dan otkad je pošljednji put hodio na česmu; činilo mu se da se on prometnuo u njeko drugo čeljade, i da se sve oko njega skroz izmijenilo — da je manastir mnogo manji, a tako isto i crkva, da je voda oko ostrva široka kao more; a da se oko vode, svud

naokolo, nalaze neki divovi od kojih strepe čak i sveci u crkvi, kojima ni sv. Frane ne može ništa, no im dopušta da mu oko iskopaju!... Obuze ga velika tuga i strah, i vjera mu se pomjeri, te ne znadijaše kome da se moli, pošto ne bješe navikao da se obrće pravce k Bogu; plaćuci gorko, zaželi smrt prijeku, nevidovnu smrt, koja bi ga jednjem mahom makla iskraj zlijeh ljudi, iskraj nejakijeh svetaca koji nijesu kadri ni sebe odbraniti, a kamoli će njega!...

Ali domalo obuzeše ga drukčija osjećanja: ražali mu se nešto na Franu, Jeronima, Vicenca Perejra, Roka, Bernarda, Dominika i Hristifora; vidi ih poništene, pa mu se ražali, pa bi htio da ih utješi, jer mu se toga maha činjaše da je nad njima... Pa onda se prepade od te pomisli, jer mu se vidje da su sveci strašniji onako nakaženi i da su »mogućniji« no što bijahu prije... »Oni su se pritajili, pa čekaju vrime kad se niko već ne bude nada osveti da udare, iznebua, naprokletnike!« sinu mu kroz pamet i krv mu se zaplamti od bjesnila, te zaškrjuta zubima...

Sad vidje sebe u fratarskim mantijama na pomamnom konju, sa golom sabljom u ruci; za njim se slegao sav kršćanluk koliko ga je od mora do Kozjaka i Velebita, sve, brate, po izboru momci, konjici i pješaci. Bakonjin konj kao i da ne staje na zemlju, no kao munja oblijeće tu silnu vojsku, a Bakonja na njemu, držeći u lijevoj ruci krst, u desnoj čirdu, sokoli ljute ratnike, pa pred svima pregazi neki dug most, preko njeke široke vode i stani se u jednu prostranu ravan. Tu najprije uredi vojsku, pa pod šatorom očati svetu misu, kao što nekada činjaše fra-Ivan Kapištran i Šurić don-Stipan, prije nego bi na Turke jurišali (»Pisme« o tijem dvama junacima, »kako ih spivao fra-Kačić«, slušao je Bakonja više puta od Lisa). Zatijem vojvoda Bakonja opet pojaha dora od megdana, i krenu se pred svojim na divove. Idu, idu preko širine, sve tutnji pusto polje pod njima. Kad se bjehu odmakli, sjeti se vojvoda da je i fra-Srdarina među vojnicima, pa ga stade tražiti, a kad ga nađe, izljubi se s njim i s mjesta ga postavi za glavara lijevome krilu, a Vrtirepa metnu na kraj desnoga, a sam pred svima. Pa onda sila pođe zornije; ali nakon pomanjeg razmaka ugledaše visoke planine i

pod njima strašne divove, koji bjehu razvili bojna krila da se jedva mogahu pregledati. Tada malaksa srčanost vojnicima, pa i vojvodi. On stade i ustavi vojsku, pa strašnijem glasom iščati tropar sv. Franu. Kad svrši molitvu, obrnu se k neprijateljima, ali tamo mjesto džinova... šta vidje? Bukovičke golje i raskalašni Kotarani!... Tad se povrati srčanost vojvodi, te viknuv: »Juriš na rkaćine!« pogna konja u sav trk, a svi ostali za njim... A rkaći »pleći daše, i bježati staše!«... Bože mili, što se od njih čini!... Kršćanluk ih siječe, gazi, kuće im i crkve ruši i spaljuje, vješa im kaluđere za gradine!...

Vraćajući se sa česme, Bakonja je morao naknaditi sve propušteno češkanje.

Dockan u noć stiže iz grada »komšijum«. Dođe Škeljo da to javi fra-Brunu, te Bakonja izađe sa stricem pred manastir, gdje već čekahu ostali fratri. Četiri lacmanina odjahaše sa konjâ, pa Dundak za njima.

— Za divno čudo kako ste mogli stići! — reče Vrtirep rukujući se sa najstarijim. I svi se fratri tome čudiše, a pretur poče da se hvali kako su sve u kas došli od grada.

Bakonja prihvati jednu kožnu torbicu koju mu pruži jedan mlad gospodin, riđe brade, suh i živolazan.

— Ko je ovaj jarčić? — zapita Bakonja Dundaka.

— To je likar. Čini mi se da je rkać, jer govori kao i oni.

Gospoda sve »prkelajući« uđoše u manastir.

— A ova baba je pretur! — govoraše Bakonja gledajući sa strane staroga bezbrkoga čaćura.

— A ko je onaj pogureni kulješa?

— Ono je adunta — odgovori Maćak. — Kažu da je puno učen čovik, da umi latinski kâ i fra-Tetka.

Za njima idaše pisar, visok mršav neznatan mladić.

Blitkar odvede »komišijun« u trpezariju, a ljekar s ostalijema otide ka gvardijanu, te mu odmah otvori zažeto oko, koje se sklopi čim maće prste; pa mu zatvori drugo, a ono se samo otvori; pa ga uhvati za bilo, gledajući na svoj časovnik; najzad, namrgodi se i zapita Tetku.

— Je li ovaj čovjek...? — medik nagnu palcem vrhu usana.

— Pa jest, prilično... malo i odviše ako hoćete — odgovori Tetka, razumjevši mimiku.

— Kamo torba? — reče ljekar Bakonji, pa izvadi iz nje nekakvu zašiljenu cijev, kojoj vrh zamoči u vodu, a potegnu k sebi šipku iz cijevi. Čineći to, govoraše nješto talijanski fratrima, koji s velikom mukom obrnuše gvardijana potrbuške i svukoše mu gaće.

Da je ko rekao Bakonji da će se toga crnoga dana još čemu moći začuditi, Bakonja to ne bi vjerovao; ali kad vidje šta ljekar učini, Bakonja se prenerazi.

— Eto, tako ćeš mu, dijete, opet pred zoru učiniti! — reče ljekar Bakonji, davši mu štrcaljku.

— Ja?! — reče Bakonja blijed i sav se uzdrhta. — Ne bi ja to činija ni svome ćaći!

— Mrš, kozaru zvrļjevski! — viknu Vrtirep. — Ti da mi se tu razmećeš, ka da si mi ti neki gospodin a ne naš izmećar! Mrš, s očiju mi!

Naćvar udari Bakonju po glavi.

Poslije večere završe se živ razgovor između fratara i lacmana. Bezbrki suda kanda bješe šaljivac, jer se često svi smijahu. Pristav je malo govorio, ali je svakome potvrđivao glavom. Ljekar, odmah poslije jela, zakurnjavi debelu cigaru, gledajući slike po stjenama. Pisar odista hotijaše da pokaže kako je razmažen, te je sitno jeo i srkutao, a dizaće čašu dvama prstima.

Govor je najprije tekao o poharama; sudija ispriča kako su oplijenjene četiri latinske crkve te zime u njegovoj oblasti. Govorio je o četi Radekinoj koja zimuje po Kotarima i po Primorju, a ljeti se stanuje po bosanskim planinama, i dopire čak do srpske granice. Govoreći o jatacima, sudija nastavi:

— Šve na Radeka! Šve na Radeka, a druga galijota šine kraja na njegovo konto! — veli on. — A di je to Radeka?... Može on arivati tu, tu, tu, na švo mišto? Eto, moj gošpodin, šetiri kolona pandura, što uvijek šeta tamo-vamo po Bukoviša, po Kotare od jedno šelo do drugo, od montanja do montanja, a Radeka nima!

— Nima, borbe — reče Srdar smijući se.

— Nima! A koliko še dinara troši za špijuna koja kaže: »Eto, Radeka tu, na!« A ta išta špijuna Radeka kaže:

»Eto pandura tu, biži!« Je tako, moj gošpodin!... Ja vam kaže: Dalmašija ima pedešet iljadi ajduk!... Tu nima rimedijo (lijeka), nego višala! višala! i višala!...

Premetnuše razgovor na bolesnika.

— Dakle, doture, šta vam se čini o našem gvardijanu?

— E, može ostati, a može i umrijeti.

— Čudne mudrosti — šapnu Bakonja drugovima, koji se bjehu zbili na vratima. — Mudra li je ova jarčina rkaćka zbogom koje sam dobija trisku! O da mi ga je počesati po leđima.

Ljekar ispiri dugačak mlaz dima, pa im poče objašnjavati šta je kaplja.

— Da oće Bog dati da se osvisti te da ga pričestimo — veli Blitvar.

— Bolje bi bilo da i ne dođe k sebi ako već mora umrijeti — reče ljekar.

— Nije to tako, moj doture — doda Brne — male su muke na ovome svitu prima onima što nas čekaju na drugome ako se na vrime ne potkripimo svetim sakramentom pokajanja! Nema mnogo vrimena da je, naprasno, nespreman, umra jedan redovnik, pa, poslinak, nije ima mira u grebu, nego se javljâ čas jednome, čas drugome, svitujući svakoga da u vike bude gotov za poslidnji čas...

— To su bapske — prekide ga ljekar, gotovo ljutito.

— Nisu to bapske — reče pristav, koji je dotle ćtao. — Barem po našoj viri nisu...

Fra-Brne se uhvati za to, te sta prizivati u pomoć Jeronima, Avgustira, Akvinca a najposlije dokazivati kako su nelogične sve one vjere hrišćanske koje ne priznaju »čistilište« (purgatoriju), a ipak se mole za mrtve... »Jeto, doture, bez zamirke, vi rišćani ne virujte da ima čistilišta, a zašto onda plaćate salandare i parastose za mrtve? Recite mi, molim vas, šta im to pomaže? Ko je u paklu, molitve ga ne mogu izvaditi, a ko je u raj, njemuka ne tribaju? Je li tako? E, kad je tako, šta dakle, pomažu molitve za vaše mrtve?

— Ne pomažu, bogme, ni našijem ni vašijem, no su dobrodošle popovima!

Suda se nasmija, a pristav pocrvenje, pa poče pričati kako su svi pravoslavni uopće slabo obaviješteni u stvari-

ma svoje vjere: — i najobrazovaniji su u tome puke neznanice. Ljekar je najprije poricao potrebu toga obavještenja, pa onda čak i potrebu vjerovanja, ali kad pristav prevrši mjeru svojim hvalama latinskoj crkvi, tada i doktor poče hvaliti svoje pravoslavlje da, zaista, bolje ne hoće ni zadarski vladika.

Vrtirep naglo usta, a za njim i »komšijum«, te otidoše u gostinske sobe, a ljekar sa fratrima ka bolesniku.

Bakonja svrati u staru mađupnicu. Ona bješe puna prekovodana. Ljudi nagadahu ko je mogao poharati manastir i kako je to moglo biti. Opće je mišljenje bilo da je to učinila Radekina četa, u kojoj je bilo najmanje trideset druga, razumije se sve »rkaćâ«. Većina ne vjerovala da je Stipan provodio hajduke, nego to je mogao učiniti koji drugi sluga, od onih što su prije Stipana služili, po svoj prilici »kakav pritajani rkaćâ«. A što se tiče Bukara, svi su bili već uvjereni da je poginuo. Biće nesretnik izašao, te se sukobio sa razbojnicima, pa (od straha, a ne da izazove uzbunu) počeo vikati, te ga premlatili i bacili u vodu. Ta je sumnja bila osnovna, jer se i Škeljo u potonju sjetio da je njeko izlazio iz mađupnice, a sve nazočne sluge odricahu da je izlazio koji od njih.

Kuvar prekinu te razgovore, viknuvši s vrata:

— Je li tu koji od dijaka? Neka odma ide u crkvu! I vi, ljudi, izađite da ispratite prisvetoga! (tj. onu zvijezdu u kojoj se drži »oštića«).

— Zar je baš na umoru vra-Vice? — zapita njeki.

— A zar nije ukralo i prisvetoga? — zapita šapćući Bakonja.

— Muči, nesritno dite! — odgovori mu, takođe lagano, Balegan. — Naši ljudi viruju da niko ne može dignuti prisvetoga osim redovnika, zato ne valja da to čuju... Ajte, braćo, ajte!

Ni Bakonja ni seljaci ne bjehu dotle ulazili u poharanu crkvu, te se zaprepastiše videći sav pokor! Crkva je još strašnije izgledala prema zapaljenim voštanicama, koje držahu Bujasa i Lis pred velikim oltarem. Bakonja uđe u šakrištiju, odakle naskoro izađe u stiharu, klepećući zvoncem, znak da će se za njim iznijeti »prisveti«. Seljaci klekoše. Maćak razape svileni šator nad Tetkom, koji iznese

nješto uvijeno zlatotkanom krpom. Za njim išaše Vrtirep, noseći kutijicu svetoga ulja. Za Vrtirepom ostalih pet fratara, pristav i pisar, svaki sa zapaljenom voštanicom. Ka njima se pridruži Balegan sa seljacima, sve po dvojica, pa prodoše mračno dvorište, pa uza stube, pa trijemom, do gvardijanove ćelije, pred kojom svi lajci opet klekoše, a redovnici se zbiše oko kreveta, čateći molitve. Bakonja se prope navrh prsta, ali ne vidje ništa. Dijete se pitaše: »Ama čim će ga pričestiti kad nema prisvetoga, a oštija se ne smije nositi u golijem rukama?« Tek kad se oni razmakoše, Bakonja vidje pomodrelu, besvijesnu glavu gvardijanovu. Tada poče obred miropomazanja koji se, kao što je poznato, kod katolika vrši nad samrtnicama. Fra-Tetka pomaza uljem bolesnikove vjeđe, čelo, slijepe oči, itd., pa ga onda njih sedam blagosloviše i rekoše narodu da se razilazi.

Bakonja je to jedva čekao. Premda je spavao oko četiri časa poslije podne, opet bješe veoma umoran. On otide u ćeliju, te sjede s prutićem u ruci kako će »Vraja« pročešati čim dođe, ali Bakonju savlada san, te zaspao obučen.

Probudi se kad je sunce odskočilo i vidje da je stric već izašao, i to mora da se naglo naredio, jer bješe prosuto vode pod umivaonikom, a utirač biješe na podu. Bakonja brzo otide u gvardijanovu ćeliju, koju zateče raspremljenu — krevet namješten, sve obrisano — baš kao da je fra-Pirija izašao u šetnju. Bakonji se kosa nakostriješi, te poteče ka staroj mađupnici, iz koje kuljaše dim i dopiraše graja, što nikad nije bivalo preko dana. Tu su prekovodani obrtali dva ovna, a Beljan i Škeljo nastojahu oko velikoga kotla u kome je, kanda, vrio kupus. Bakonja otide u gornju kujinu, gdje nađe Balegana i Bujasa u velikom poslu oko ognjišta.

— Šta?... Zar je priminuja gvardijan? — pita ih Bakonja.

— A di si ti, jedno dite? — reče Grgo. — Šta je s tobokare? Ja sve pitam od jutroske: ama di je mali Jerković, kako to da njega nema kad mi je najviše od prije! A znaš li ti da će danas biti na ručku najmanje dvadeset redovnika i provincijal?

— I provincijal!... Ama, daklenka je umra gvardijan?

— Nije, nego će čekati dokle ti ustaneš — veli Bujas. — Umra je taman u jednu uru posli ponoći, a prinili smo ga u crkvu u sedam uri. Bile su već i tri mise. Ja mislim da sad četvrtu divani tvoj stric...

— Kako to? Zar se može divaniti misa u poaranoj crkvi?

— Odiya je Škeljo, priko vode, do najbliže parokije te je doša vra-Tome i donija prisvetoga i sve što triba za jedan oltar, jeto ti — reče kuvar... Ajde, moje dite, popi malo kavice, pa otiđi u crkvu da poljubiš gvardijana u ruku, pa se odma vrati. Ako te fra-Bare (Vrtirep), ili stric, ili koji drugi misnik bude ustavlja, reci im da sam i ja molija neka te pušte, jer menika tribaš, puno mi tribaš, a Ante (Bujas) može otići.

— Zbilja, zar će se danas mrsiti? — zapita Bakonja doručkujući. — Danas, drugi dan korizme!

— Kad su vake prilike, ima se »dišpenšacijun«, reče Bujas s takvim izrazom na licu koji je značio: »Bakonja, ti još i ne razumiješ šta je to dišpenšacijun«.

— A je li komišijun još ovidnak? — nastavi Bakonja.

— Odnija i' vrag zarana. Prije nego što smo primili mrtvo tilo, bili su u crkvi i zapalili sve... Fra-Tetka cini da ima štete oko dvaest iljada talira! Ona babetina pretur i ona koza rkačka likar smijali su se gledajući onakažene svece.

— O, ona rkačina! — reče i škrgutnu zubima Bakonja polazeći u crkvu.

Šest pobočnijeh oltara bijahu zastrti crnijem zavjesama. Nasred crkve ležaše mrtvi gvardijan, na istome »kafalku« koji je služio za Skorancu i mnoge druge prije njega. Iza glave pokojnikove zbilje se do trideset seljačkih ljudi i žena, iz bratstva pokojnog fra-Vice. Bakonja se začudi kako prije stigoše. Na glavnom oltaru sv. Frani bješe zakrpljeno ono probušeno oko, a i brk ispran; pred njim bješe palama i svijeća mnogo više no dotle na tri oltara. Žvalonja je služio misu. Sa strana, osim domaćih, klečalo je još šest-sedam fratara. Njeke od tjih Bakonja je gledao o »proštenju«, ali mu većina bješe nepoznata.

Iz crkve otrča Bakonja u novu mađupnicu, koju takođe bjehu zagušili prekovodani, i gdje se takođe gotovljaše jelo. Pa je bilo stranih ljudi i u mlinu i u vignju. Bakonji bi milo čuvši što jedan govori o njemu.

— Vidite li — veli — ovog dijačića? Ovo je sinovac Načvarev, ali se, Gospe mi, nije na nj uvruga. On je juče priplivâ riku na konju kâ i Srdarina! Šta mislite? Dite, a još mi rekoše da ne umi plivati!

— Pa, poznajemo mi dobro Bakonju! — reče drugi, odista manastirski pronjar.

Bakonja otrča k vozu, ali ugledav Srdarinu na obali, ustavi se. Dundak i Trtak bijahu sa splatom na drugoj strani, gdje se, kanda, sporečkaše sa gostima. Gostiju je bilo mnogo i svi se tiskahu ko će prvi u lađu. Bakonjino oštro oko poznade u gomili oca i stričeve: Rkalinu, Rdala, Roku, Kljaka. S njima bješe i tutuš fratar zvrļjevski (začudo uvijek su manastirci slali za zvrļjevsku parohiju najneznatnijeg fratra; od dvadeset i tri fra-Jerkovića, koji zemanom »biše i duovaše«, jedva da njih trojica duovaše u svome zavičajju). Bakonja se vrati ka svome Baleganu. U povratku sve je mislio o nesrećnom Bukaru, i veoma mu se ražali, te ne htje izlaziti dokle se ručak ne svrši, tako mu je Kušmelj dva puta poručivao po Bujasu...

Bakonja, Bujas, Škeljo i njeko lacmanče iz grada jedva mogahu odoljeti poslužujuć oko fratarskog stola. Lis se nješto uzjogunuo, pa ni da se mrdne iz đačke trpezarije. Mačak je čitao žitije. Bakonjine se oči kradom ustavljahu na *provincijalu*, u začelju. Biješe to gojazni starkelja, sa duplijem podbratkom, koji je i jedući kunjao i kome kao da se na licu čitaše uzvik: »Oh, da znate kako mi je sve ovo dosadno!« Provincijal nije stanovao u gradu, nego u najbližem manastiru, a oдавna bješe u tome visokom činu. Bakonja je čuo da je taj starac na glasu »glagoljaš«.

Tek u polak ručka Bakonja smotri u trpezariji ono što ga je najviše moglo začuditi. I to ne opazi sam, nego (kad bijahu već mirniji posluživanjem) Bujas ga gurnu i zapita:

— Je li da *mu lipo stoje*?

— Šta lipo stoji?... Kome lipo stoji?

— Ma, brate, Mačku fratarske aljine! Zar ne vidiš da se »obuka«! Zar nisi znâ?

— O, Isuse! O, divice! — uzviknu Bakonja gledajući Mačka iz nalonje u novišatoj mantiji sa bijelim kao snijeg konopom. Iz kukulje činjaše se da je Mačku vrat još duži, a ne mačje oči — zbog kojih i dobi nadimak — jaš mačkastije. Bakonja se začudi kako to nije još odmah vidio, pa onda pomisli da su se, eto, u manastiru počeli nizati događaji munjevitom brzinom; sad se dešava u minutama za što je prije trebalo godina! — Ma kako je to? Je li se zađakonija? Kad?...

Na sva pitanja brzo je dobio odgovore.

— Nije se zađakonija još, ali oće sutra pošto se izabere novi gvardijan. Nije sve doučija, ali je potriba manastiru đakona, pošto se Čimavica neće vraćati. Ne bi mu ni to pomoglo, ali je Mačkov ujak, Duvalo, stari prijatelj provincijalov. Pa onda fra-Žvalonja tija je da provincijal zađakoni Lisa, ali to ne može biti, zato je Lis ljut. Zato Žvalonja, odma čim se svrše »ove stvari«, ide na jednu upražnjenu parohiju, a Lis u jedan drugi manastir... Pa ima još jedna novost. Jedan fra-Tetkin brat doveo je sinčića, i ostaće kao đak.

Sve te novosti učiniše dubok utisak na Bakonju, a zbog posljednje posta veseo. Dakle, neće on više biti najmlađi đak u manastiru!... Kako najmlađi, ta on je sad odmah za Bujasom po činu! Dakle, do dvije godine — najdalje do tri — može se zađakoniti, samo neka prione oko knjige!... Hoće, prionuće svojski. Pa lipo je i to što će sad biti dva fratra manje, i što naduti Lis iznosi noge. Ta to je prava blagodat. Bakonja hoćаше poigrati.

I opet ga uhvati mala vrtoglavica od pomisli: kako se sve to dešava prekonoc. A svega toga ne hoćаше biti da rkaći ne poharaše manastir, da fra-Vice, ne umrije naprečas! Bože oprosti, čovjek bi mogao biti čak zahvalan... — A ko, najzad, poznaje tajne božje putove, o kojima nam govori bogoslovska nauka!

Poslije ručka, Vrtirep predloži da pogreb bude odmah, te da se bar veći dio seljaka razide. Na provincijalovu licu, uz izraz: »O, kako mi je sve to dosadno«, pojavi se još kao neki znak pitanja, koji je značio: »Kako? Zar da se ne prilegne poslin blagovanja?« I svi ostali fratri to pomisliše, ali se starac utren predomisli, te reče zijehajući: —

Onaj... na kraj kraja, fra-Bare ima pravo, jer primlogo svitine, pa... noćas... ne bi... bilo... lipo. Pa onda i *druge stvari* da se što prije svrše.

Narediše đacima da smjesta zvone. Mlađi fratri otiđoše da uredе seljake za sprovod. Bakonja vidje oca na trijemu pred mađupnicom i manu mu rukom, te Kušmelj pođe za njim. Kušmelj bi prijatno iznenađen vidjevši koliko je Bakonja narastao za godinu i po otkad se ne vidješe.

— Lipo moje dite — reče on pošto se poljubiše.

— Nemamo kad, ćaća, nego samo malo riči! — I, hoćeci, Bakonja mu ispriča sve izmjene koje će nastati, i svoja nadanja.

— Jedino mi je za misa kakav će mi biti novi gvardijan, a biće cigurno Vrtirep, a on, znaš, ne gleda nas lipim okom, nas Jerkoviće...? A poznaješ li Tetkina brata? Da li je to njegovo dite, taj novi dijak? Jedva čekam da ga vidim...

Bakonja pobježe, jer ču iza sebe glas strica Čagljine.

Opijelo se brzi svrši, pa fratri odniješe gvardijana tri puta oko crkve i uniješe ga u groblje, gdje Naćvar počе »rič«. Bakonja ču samo početak — tj. šta kažu Jeronim, Aguštin i još neki sveti oci o smrti — a kad hoćаше doći ono što bi, možda, i on razumio, tada mu se primače kuvar i prišapta: »Ajdemo, dite moje, jer ne možemo dangubiti. Triba nam očistiti ribu i umisiti kakvo posno tisto!«

Bakonja je strugao mreniće i pastrmke, a glava mu bućаше od vreve misli. Između ostaloga, pitao se: da li je zaista došao taj mali Tetkin, i da li će i Piriya potenčiti.

Balegan mu je samo na ovo drugo pitanje umio tačno odgovoriti: »Piriya se neće povampiriti jer odavno nije puno grišija. Istina da je, sam, večerom u kamari pija malo više, ali jopet: umra je naređen koliko toliko.«

Dokle su oni tako razgovarali, dopiraše na mahove iz groblja stričev glas, pa se začu neki žagor, pa, domalo, zatutnjiše koraci pred malijem crkvenijem vratima. Kuvar i Bakonja otiđoše na prozor. Iz crkve se isuka dugačka povorka fratra i seljaka. Nasta gužvanje i graja. Srdar i Vrtirep idahu od jednoga do drugoga. Oko provincijala okupiše se gvardijanovi brastvenici; oko Mačka — nje-

govi, oko Naćvara— Jerkovići. Sa Tetkom odvoji se jedan lijepo odjeven seljak i uza nj jedan dječko od 12-13 godina. Bakonji srce zaigra, te se bolje nadviri. U tome ga opazi Kušmelj, pa se uputi ka stubama.

— Kuda ćeš ti Jerkoviću? — viknu Vrtirep.

— Pa idem da se pozdravim sa svojim ditetom. Jeto sam zbog njega jedan dan odija, pa se jeto ni vidili nismo. Kako je to!? — I zvrļjevski knez dostajanstveno ode gore.

Bakonja mu strća u susret.

— Ma šta ovo čine vratrine? — reče on ditetu. — Izgone ljude iz kuće sv. Vrane, ljude koji su, otkle dokle, došli na požalovanje!... A, ovo nisu lipe bilige, ovo...

— Nemoj, ćaća, činiti škandalu ako Boga znaš! Nemoj, zbog meneka...

— Ma, ja sam imâ puno razgovora s vamikare, sa Brnom i s tobom! Ja moram ostati!...

— Ne možeš, ćaća, jer onda bi ostali i mnogi drugi, ja sam čuja šta su fratri danas odlučili. Ajde, ćaćo, i pozdravi maju i sve, sve ostale.

Kad se Bakonja povratu ka prozoru, vidje u dvorištu samo provincijala sa pet-šest starijih fratra.

Malo pri večere dovede fra-Tetka u kujinu svoga sinovca i predade ga njegovim drugovima. Bakonja ga srčano zagrlu. Bješe to krasan dječak, zdrav kao jabuka, milokrvna lica, koga zbog njegovih opunačkih obraza krstiše odmah imenom »Butre«.

Večera je prošla istijem načinom kao i ručak. Mačak je opet »štija žitije«, pa sjede s njima. Brne je pogledao sinovca i nadimao obraze. Bakonja se slatko smijao pomišljajući da je to prvi dan otkako je u manastiru a da strica ne češka — ni po leđima ni po listovima. I onda još, to je prva noć kad Bakonja neće noćiti u stričevoj ćeliji, gdje je već Bujas spremio za trojicu gostiju. Bakonja, Bujas i Butre spavaše u trpezariji!

Ali tek sutrašnji dan bi »dan od događaja« kako reče Bakonja.

Poslije jutrenja bio je u trpezariji zbor radi izbora novoga gvardijana. Izbor je bio pismenijem glasanjem. Kad skupiše cedulje i pročitашe, a to »žrebija« pade na fra-Brnu. Uzalud se on tome protivio, navodeći svoju bolest

u palcima, morao se primiti da bude starješina za tri godine.

Poslije toga bila je velika misa, na kojoj zađakoniše Mačka. Bakonja je samo istrčao iz kujine da vidi taj obred, pa se opet vrati. Ali kad domalo dođe Škeljo da javi e se prevoze »kolonaši (panduri koji u ono vrijeme gonjahu hajduke), Bakonja istrča pred manastir, gdje već bijahu iskupljeni svi fratri, đaci i slugе. Oko dvadeset kolonaša dolazahu od voza. Ne zna se koji od koga prikladniji i stasitiji. Na svakome toke, koporan s pucima, za pasom čit kubura i nož; svakome o ramenu jali štuc, jali šešana.

— Pomozi Bog, duovnici! — viknu harambaša, skinuvši kapu na kojoj bješe kićanka što mu je do ramena dosizala.

— Pomoz Bog! — nazivlju jedan za drugim, pak stadoše oko svoga glavara. Trojica ih samo zaredaše da ljube ruke fratrima, vičući: »Valjen Isus!«

— Bog vam pomoga! Vazda bija faljen Isus i Marija! — otpozdravljaju fratri.

— Sidajte, ljudi... Dones rakiju, dite!...

Posjedaše na klupe.

— Nema ti što rišćanin! — veli Bakonja u sebi... Jevo ovdinak tri naša, pa nisu ni nanesi prima ovima!... Pa kako ti se drži rkać, kako oolo gleda, kâ da je mali car!... A ne bi ni jedan nazva »faljen Isus!« niti bi ruku poljubija fratru da mu glavu odsićeš!... Drži svoje, brate!... Ali jopet, Bože mi oprost, miliji su mi nego naši!...

Harambaša počе:

— Čusmo, duovnici, i razabrasmo za sve što se dogodilo. Srdar nas je poslo to toliko da preslušamo slugе. A već radi drugoga čega nema se rašta dangubiti, no nam je red prije popasnije doba na ročište ka gospodinu. Dakle, ovdanak ćemo pred vama ispitati slugе.

To nije dugo trajalo.

— Da je ovdinak Bukar, on bi sigurno bolje ispričâ! — veli Dundak.

— On bi sad počеja: »Je li ja? Je li?... — doda Beljan.

Mlađi udariše u smijeh, sjećajući se zavrzana.

— A ko bješe taj... kako ga zovete... Bukar? — pita harambaša.

— Smetenjak jedan što je u nas služija ni pune četiri nedelje; pa ga nestalo od prikojuće! — odgovori Načvar.

— A odakle bješe i čegović?

— Bija iz Zelengrada i zva se Grgo Prokasa...

Harambaša i drugovi mu pogledaše jednog okoštog pandura, koji zavrti glavom.

— Ja sam, duovnici, iz Zelengrada, ali u nas nema toga prezimena...

Manastirci se zagledaše.

— A kažite mi kakav bješe na oči taj čoek? — pita harambaša.

— Bija je visok, suv, velike glave, očiju siri.

Harambaša skoči kao oparen i nastavi:

— Jedan mu brk bješe dulji od drugoga, je li?... Bješe još runjavije grudi, a tankije nogu, je li?

— Jest! — izreče Srdarina, blijed kao krpa.

— Todorina, na moju dušu! Todorina!... Niko drugi do Todorina glavom! — viče harambaša, pljeskajući dlanom o stegno.

— On!... On!... On!... viču panduri.

— Kakav Todorina?... Koji Todorina?... Šta je taj Todorina?...

— Todorina Drakčević iz G... Najveći ajinin što ga je ikad zemlja dala!... Desna ruka Radekina... O, brate, čudna srca!... On se prepodobiti da je smeten, i doći da služi!... — Ajmo-te, momci, ajmo-te živo, jer nemamo već rašta gubiti vrijeme! — reče glavar.

— Zar Bukar!!! — Neka zamisli ko može kako je to otkriće prenerazilo svaku duhatu dušu u kući sv. Frane.

»Bukar! pripređni ajinin... Bukar, desna ruka Radekina!!! Bukar, koji nas je za nos vukâ misec dana!!!«

— E, e, o je sam rkać kadar učiniti! reče Bakonja, i onda se sjeti kako je jednom zatekao Bukara, usamljena, s drukčijim izrazom na licu... Ja, kad se dobro promislím, ja bi skinija kapu prid Bukarom!... Srce je to, pamet je to, lukavstvo je to, ubija ga Bog.

Nije moguće opisati »karabulinu«, koja zavlada ušljed toga otkrića. Svi izgubiše svijest.

Novoga gvardijana odmah zabolje trbuh, a Duvala spopade sipnja, te obojica legoše. Provincijal, Žvalonja, Lis i svi ostali gotovo pobjegoše, Srdarina je škrgutao zubma, tražeći koga će izbiti, te se najzad iskalio riječima na novome đakonu, a šakama na Škelju.

Bakonja se prvi razabra. On odvede Butru u crkvu, pokaza mu za koji će konop vući svake zore, pa mu svečano predade metlu, rekavši:

— Jeto, sad već znaš sve svoju dužnosti. Bićemo prijatelji, ali me ti moraš štovati kâ svoga starijega. Zapamti još ovo: čuja si da me zovu Bakonjom, ali me te ne smiš tako zvati. Ja sam dijak Jerković?

IX. MNOGE RAZLIČNOSTI

Nasta velika tišina, kao što biva poslije velikih potresa. Brne je desetak dana sastavljao cirkular namijenjen svijem manastirima i sabornim crkvama, u kome bjehu potanko ispričane nesreće što zadesiše dom sv. Frane, te se dirljivim riječima moljaše za bratsku pomoć. To dugačko pismo trebaše razaslati u nekijeh dvjesta prijepisa, te su svi osim Vrtirepa pisali po cio dan. Bakonja nauči naizust sav cirkular, od riječi do riječi.

Bezdušnom Todorini moralo se štucati, toliko je njegovo ime bilo spominjato u manastiru, po župama, na sudskim hartijama i svuda gdje je cirkular dopro; morao je ako ništa drugo, ružne snove snijevati toliko je, sa sviju strana, kletava bilo upravljeno na njegovu veliku glavu. Osim kletava, bješe određena i ucjena od 300 talijera na pomenutu glavu, jer se pouzdano znalo da se Bukar nalazi u planini s Radekinom četom. Što se tiče zlatnijeh i srebrnijeh stvari, sumnjalo se da one prodoše preko ruku nekoga trgovčica u obližnjoj varošici. Sud je premetao kuću toga čovjeka i njega vrgao u tamnicu za njeko vrijeme, ali ga, najzad, morade pustiti.

I tako, malo-pomalo, za dva mjeseca iščezne nadanje da će se išta od pokradenijeh stvari moći povratiti.

A i odziv na cirkular bješe vrlo slab. Ponajviše stizahu mali novčani priloz, praćeni dugačkim pismenim sažaljenjem, ili crkvene stvari koje bijahu naodmet šiljaocima. Doduše, opoštene se postrizenci manastirski, koji se nalažahu po parohijama. Njih sedam porevenaše se, te kupiše četiri tovne krave (»da bude mlika, šjor!«) i dva tovarna konja. Samo fra-Pinjata Čuk, stric Čimavičin, ne prista u revenu, no još posla pismo puno grdnje novome

gvardijanu, kriveći braću da ne paze kako valja imovinu sv. Frane.

To je sve mnogo utjecalo na fra-Brnu i to, valjda, pomože da mu se čudna bolest raširi iz palca u stopala. Onaj mladi ljekar iz varošice propisa mu njeke kapljice, ali nasamo pred Tetkom i Duvalom zavrti glavom.

Zaista, to bješe neka čudna bolest! Po čitavu nedjelju ni traga od bolova, pa onda dan-dva ni da stane na noge. Fra-Brne se brzo uvjeri da mu kapljice nimalo ne pomažu, a da mu dobro čini gladovanje. To mu je bilo zagonetno i to ga jedāše, te će jednom Tetki:

— Koga đavla ima posla ica sa stopama, ne razumim! Jeto razumim da kad je štumak pun da je onda teži i da je oslabilim nogama teža cila težina tila! To jest, ali sam prova i ovo: kad, recimo, ne večeram, pa mi je sutradan bolje, ja ondak uzmem dvi teške katrige (stolice) i nosim i, ako češ, po ure, a ne *ćutim* da se težina odziva u zglobovima! Daklen, vidiš da je stvar nerazumljiva!

A njemu će Tetka:

— Moj dragi Brne, od dobra ica jača je krv, pa je jača i bolest. Zato tebika osobito udi spavanje posli ručka. Ti ne smiš ni trena spavati posli podne, ka šta ti je likar reka.

— Ne valja mi isti, ne valja da spavam posli ručka, kâ šta sam navikâ ima trideset godina, onda šta će mi život! — veli Načvar ljutito. Pa onda će blaže: — A kako bi bilo, Dume brate, da ja živim kâ i do sadak, a da češće mećem pijavice da se krv razridi, a?

— A-ja — reče Dume. — Prije svega, siti se oni zlatni riči skule šalernitanske inglaškomie kralju: »Somnum fuge meridianum«¹.

— Nemoj mi, brate, spominjati tu svoju skulu! — prekide ga Brne. — Nemoj dalje!

Ne prođe mnogo, a fra-Brne posta mračan i nemaran prema svemu. Za divno čudo, to se desilo u jeku ljeta, kad ne samo što ne osjećaše nikakvijeh bolova nego kad bješe uvjeren da je potpuno ozdravio, te se već ne umjeravaše u jelu. I postade nastran. Prekide svoje jutrenje šetnje do

¹ Izbjegavaj popodneвно spavanje.

mađupnice i sjedenje u hladovini pred kapijom, pa poče tražiti samoću. Po čitave časove sjedaše na trijemu, pred svojom ćelijom, gledajući ukočeno u kakvu stvarčicu u dvorištu, kokoši ili mačke, pa čak i dim koji se izvijaše iz kujine. Čim bi se uputio k njemu kogod, on bi šmugnuo i zatvorio se iznutra. Bješe li to koji mladi, koji je naročito došao da primi njeko upustvo, Brne mu, u najkraće, kaže što ima iza vrata. Ponjekad je to činio bez ikakva očita uzroka tj. ne bježeći ni od koga. O ručku i večeri govoraše samo koliko je najpotrebnije, ali mu svaka riječ biješe na svome mjestu, te govor nimalo ne pokazivaše da mu se pamet pomjerila. Štaviše, kad ga jednom Vrtirep zapita: »Šta je, oče Brne? Da nije... onako šta... da nije kakav crvić u pameti?« Brne mirno odgovori: »Moja je pamet, fala Bogu, zdrava, a ja se ne moram ispovidati šta mi je!« U drugoj prilici odgovori Tetki: »Ja se nalazim, brate Dume, u onome stanju o kome govori... ne znam sad da li Aguštin, ili Akvinski... ele, u onome stanju kad čovik čuti da ima samo kožu, a iznutra ka da je pun praznine, ka da nema ni kostiju, ni mesa, ni krvi, nego ka da je pun samo arije«...

— Ja to ne razumim, niti se spominjem da je to reka koji sveti otac — reče Tetka zabrinut. — Nemoj, brate Brne, mećati take misli u glavu.

— Ja ti kažem da je to reka niki otac, a ja ne mećem nikakve misli u glavu.

Više nijesu o tome govorili. Brne nastavi svoj novi način života, koji je samo Bakonja znao u potankostima. Pošto je stric danju spavao po dva-tri časa, a noću gotovo nimalo, to bi tek s večera počele muke Bakonjine. Vra bi najprije zadugo slušao klopotanje i kucanje časovnika, pa bi legao potrbuške, a Bakonja ga moraše češkoliti po listovima, po leđima i biskati po glavi, što bi tako dugo trajalo da bi Bakonja sam prestao, a to ne bi prošlo bez riječi. Zatijem bi Vra pokušao da zaspi, ali bi, najdalje do jednoga časa, ustao i počeo hodati po sobama, hućući i bobonjeći. Bakonja se učini kao da spava, ali ga Vra probudi i zapitkuje za ovo, za ono, što je bilo preko dana, pa bi ga grdio, pa bi klekao i počeo se moliti Bogu, te i njega nagonio da to čini. Jednom mu naredi da izgovori onaj

cirkular, što bješe naučio naizust. Poslije to tražaše svake noći redovno. Ele, vidi Bakonja da se Vra podjetio; i zabrinu se veoma Bakonja, ali o tome što se noću radilo ne reče nikome ni riječi.

I manastirci se malo-pomalo, navikoše na nastranosti novog gvardijana, ali njegova nemarnost prema uobičajenom redu i prema općim poslovima kao da prijeđe na sve njih, upravo kao da ih zarazi, te sve pođe sunovrat.

Butre bi, istina, svjesno odzvonio budionicu i pospremio što treba u crkvi, ali bi se jutrenje (Bože oprosti!) pregrizla; poslije doručka, fratri bi odmah u razmet, bez zбора i dogovora; Balegan već ne nadgledaše šta se radi u mađupnici, a i u svojoj kujini oslanjaše se suviše na Bakonju; ispred »časova«, novi đakon i tri đaka posjedili bi u skuli, gdje učitelj češće ne dođi no dođi — ali je Bakonja pohlepno čitao, upravo gutao sve što bi mu do ruku došlo, te je začuđavao drugove i fra-Tetku svojim vanrednim pamćenjem, sjem toga on je s ljubavlju poučavao maloga Butru, a zato je Bakonji Tetka počeo predavati latinski u višoj mjeri; podnevni časovi trajali bi njekoliko trenutaka, pa bi fratri ručali ćutke i brzo, kao da će na vojsku, pa bi svaki otišao u svoju ćeliju, samo bi Srdarina uzjahao na svoga novoga vranca, pa pošao sa Škeljom preko vode...

Poslije podne, đaci bi se opet skupili u »skultetinu« da leškare do večernjih zvona; večernja bi se brzo svršila, kao za opkladu; večera je uvijek bila loše zgotovljena, jer u općoj čami i šjor-Grgo poče tražiti utjehe u čašici — »što jest grih, ali jopet nije takav da se ne može otkajati«, kao što on reče Bakonji, govoreći o pokojnom Piriji.

Vidjeli smo kako je bivalo noću u glavnoj ćeliji, ali ni u drugima ne bješe redovno stanje.

Tetka, čim bi se zatvorio, zapali lulu, pa hodaj gore i dolje kroza dvije sobe. Puši čovjek, bobonji nešto u sebi, pije vodu, pljučka, hoda i hoda, dokle ne padne mrtav sustao. Izjutra, kad bi Butrica rastvorio prozore, kuljao bi dim kroza njih kao iz dimanjaka. Brne ga jednom blago savjetova: »Nemoj tako, Dume brate, jer ćeš i ti propasti prije vremena — ti koji znaš napamet sva poučenja šalernitanske skule!«... A Tetka će njemu tužno: »Ne brini se

za moje zdravlje, Brne brate! Oprosti šta ću ti reći, ali ima priči, mlogo priči stvari za koje bi valjalo da se bri- neš!»

Bujas je čitao stricu Blitvaru dokle bi ga uspavao. Či- tao je što mu drago, i napreskok, i naopačke, samo da se toroće — kao što njeki mlinari ne mogu zaspati ako im se vitao ne obrće.

Novi đakon Mačak imadaše težega posla sa ujakom Duvalom, koji je, dva časa poslije večere, za dugo »kise- lio« noge u mlakoj vodi sa mekinjama, pa onda mu se- strić »na prezuru« davaše njeke kapljice što utoljuju za- duhu, i njeka zrnca što ublažuju bolove u želucu — jer sip- ljivi Duvalo jedāše večerom više no Naćvar, te ga, gotovo svake noći, hvataše raćac.

Inokosni Vrtirep nije s večere ni ulazio u sobu, no bi šetao trijemom, pijujući rakiju i mezeteći je bijelim lukom, kao što čine hajduci. Kad bi se razestio, onda bi promije- nio šetalište, onda bi hodao ispred gvardijanove ćelije, udarajući jako petama. To je Brnu mnogo uznemiravalo, ali ne smjede opomenuti pakosnoga Vrtirepa.

Drugi inokošnjak, Srdarina, jeglenisao je sa Škeljom. Nije dosta što se do mraka ne razdvajahu, što se »klačahu po kmetovi ka obaćetni pasi« (kako jednom reče Vrtirep), nego su i po noći pijanćili u ćeliji. Pošto je Srdar bio dobra srca, opomenu ga jedared Naćvar da je njegovo ponašanje protiv »regula«. A na to će Srdarina oprho: »A ko se već ovdinak drži regula, Brne bolan!? Zar da se ja ustavim na brigu kad je sve pošlo sunovrat? A, najpo- slinak, ako ti je krivo šta se držim sa slugom, onda daj mi Bakonju da me razgovara!»...

Najzad, u velikoj trpezariji goraše svijeća po svu noć, te se moglo nagađati da i Balegan bdije.

Ele, u manastiru, i danju i noću, sve iđaše sunovrat.

Sluge su pak radile što ih bješe volja. Trtak i Boban, kad bi ugrabili, po vas dan zapinjahu vrške, i radi toga se zavađahu sa Dundakom i Beljanom, koji su tvrdili da imaju preće pravo na ribanje — ili bi Dundak i Beljan ura- nili te ugrabili bolja mjesta, puštajući protivnike da se vaj- kaju. Ali odmah s večera nestalo bi svake gložnje, no bi svi, i kovač i mlinar, govedar i oba vozara, bratski posje-

dali iza mađupnice, prema vodi, te bi »krvlju Isukrstovom« blažili tugu za poharanom crkvom. S početka se ču- đahu šta se događa u manastiru noću.

— Koji je đavā vratrima na jedan ma, sad kad bi baš bilo vrime da se razaberu! — veli Boban. — Brate, kā da su svi povilenili — pripovida Škeljo! — Ma šta to mo- že biti?

— Ja mislim da im se prikazuje vra-Pirija! — reče Dundak.

— Muči, beštijo, da je to istina, zar se ne bi i tebika javija ka i pokojni Škoranca? — reći će Trtak, namiguju- ċi kovaću.

— A ko zna bi li, brate? On je bija veći gospodin od djakona, pa, može biti, neće da se druži sa izmećarima! — reče govedar.

— Ama koji je đava Naćvarini? Šta je njemukare?

— A sugranija se čovik malika — reče ozbiljni Be- ljan, predušujući od pića. — Posli onakoga pokora nije čuda da uvati nika ustravica duševna čovika. A vra-Brne je jopet duševan.

— Lipa mi njegova duševnost kad odire ljude kama- tom. Ja znam da po svima našim župama nema prijuba imućnijega čovika koji mu ne duguje, niko po sto, niko i po dvista i trista talira, sa četnajst posto! — veli Dundak.

Beljan se naljuti.

— To je istina, to mi znamo, ali šta kažeš za Duva- linu, za Blitvara, za vra-Ćuka i mloge ostale koji pozajm- ljuju i po dvadeset posto? Pa, je li znaš vra-Brne ikada ko- ga poruba, ka šta oni čine? I, najposlinak, šta je namika od toga, nego reci ti meni: Je li vra-Brne duševan nami? Kinji li nas on, ka šta je činija maniti Vrtirep ono dana kad je bija starišina?

— To je istina! — rekoše svi. — Bog da živi vra-Brnu!

— Znala bi nam duša ~~da je onaj~~ manitac ostā za gvar- dijana — nastavi Beljan. — On bi sad bija ustalac i vridan ka mravak, bolan... Čovik bi moga pomisliti da je to niko čudo, jer svi znamo kako je Vrtirep proveja mladost, svi znamo da je bisnija, da je bija razdarušene ruke, da su mu ženetine sve pojile, da je danaske jedan od najsiro- mašniji vratara. E, sad se zar takā duše, pa bi tekā za sv.

Vranu? Bi kâ moj pokojni ćaća! On bi prikaziva račune tamoka da oni šalju a sebika bi napunija kesu, jer čovik vidi kako je pod starost bez jaspri!

— To je znâ i provincijal i svi ostali, zato ga i ne izabraše — veli kovač. — Ne bojte se da će on ikad biti starišina. Ako Načvar otegne (šta ne daj Bog!), onda bi ga zaminija jali Tetka, jali vra-Tome sa parokije.

Tako su se sluge razgovarale na sijelu. Kao što se vidi, nijesu imale šta zavidjeti Škelju. Baš kad jednom bješe govor o njemu, reći će govedar:

— Ja se sve bojim da nas jarčina ne prošpija!

— Ko da nas prošpija! — viknu Dundak. — Zar požmirep Škeljo, koji je strašljiviji od ijedne koze, na koga ja pljujem, jer ja ne bi činija šta on čini...

— A šta čini? — pita govedar.

— Ruvijan, jeto šta! Zašta ide sa Srdarinom svakoga dana priko vode! — Dundak zapjeva poskočki:

Tijo, lako, kmetice,
Tijo, lako Jelice,
Srdareva dušice,
Naša jedra kmetice...

— Muč! — viknu mlinar.

— Zašta »muč«? Koga da se bojim?

— Bukara! — šapnu neki.

— Vi se još sprdate sa Todorinom! — reče Dundak — ali Gospe mi i Gospina mi sina, ja ga ne bi ni spominja! Ja sam ga kinjija i magarčija manje nego ijedan od vas, pa jopet se bojim da skupo ne platim, a teliš vi! Šta mislite da se Todorina neće svetiti?

— Muč! Muč! — zaokupiše ga svi, jer svi pretrnuše. Njeki se i obazrije, baš kao da bi Bukar mogao bahnuti iza leđa. A taj njihov strah posokoli Dundaka, koji nastavi:

— Oće se Todorina svetiti, tako mi svetoga Vrane, kome je on oko iskopâ!... Todorina, ja, Todorina, bolan, koga mi prozvasmo Bukarom, koji je svakoga trenutka govoriya: »Ko, je li ja, je li?« M' ajde šta nas privari, nas neuke, ali kako je moga vući za nos redovnike! E, šta ti je rišćanin... Vidite, ja nikada ne kažem »rkač«, nego lipo

rišćanin, jer, najposlinak, dvi su zdile, a jedan je bog, a oni su naša braća!

— To nije bratski od tebe — poče Boban medeno (baš kao da ga Bukar slušaše). — Mi jesmo kâ malo jeglenisali s njim, kâ šalili se misleći da je bedujast, ali mu nismo ni zla želili, ni činili, bože sačuvaj! Niti ja mrzim Bukara.

Prekovođani se odbiše od crkve, ali su neki često dolazili u gvardijanovu ćeliju, a odlazili smučeni. Kad bi se pak koji pojavio, Brne bi poslao nekud sinovca.

Tako se nizao dan za danom, bez velike izmjene. Fra-Brni se ne povraćahu bolovi, iako mu noge bjehu otečene, iako noću ne mogaše spavati. Jedan put kad on sinovcu naredi da izdeklamuje cirkular, mali će, češkajući se po glavi:

— Ako smim, šjor, ja ću ništa drugo izdivaniti napamet.

— Tako. A šta to? — zapita Vra prilično začuđen.

— Pa znam puno stvari. Znam i žitije svetoga Grigorije.

— Tako! Zar cilo silcato?

— Cilo cilcato, samo ako me ne prikinete u riči — veli Bakonja, pa, i ne čekajući dalje, zažmuri, prekrsti ruke i poče: — Blaženi Grigorij postavljen bist patrijark svetej crkvi rimstey, a prižde patrijarš' stva crnoriz'c bi v manastiri svetago apostola Andriji...« — Tako je govorio popijevajući valjda polak časa, predušujući samo kad bi se zamorio. Brne ga pohvali i poče tražiti nješto među svojim rukopisima, a Bakonja posokoljen ispriča još nekoliko odlomaka iz žitija, pa izređa oko dvadeset kratkih latinskih rečenica, koje je prevodio na »naški« i koje ovako izlažahu: »Duša je neumrla tilo. Je umrlo janje ide. Tica leti stol je. Okrugao a kuća...«

— Dobro! Dobro! — prekide ga Vra, pružajući mu jedan požutjeli listić, a Bakonja samo što preleti očima po njemu, reče:

— Ja odavno znam tu pismicu napamet. Nju me naučija vra-Zakarija.

— Nemoj izgovarati »vra«, stotinu sam ti puta to reka!... Nisi ti bolan, više težak!... A je li ti kaza fra-Zakarija ko je spiva tu pismicu, a?

— Ja znam da je vaša, i da i' ima puno vaši: a stric Čagljina umi neka, ali i' izvrće...

— Dobro, dobro, de da čujem tu, kad je već znaš! Bakonja opet zažmuri, prekrsti ruke i započe:

O Isuse, slatki, mili,
Od mene se ne odili!
Duša moja nije živa,
Ako tebe ne uživa!
Ti si rados u žalosti,
Ti si sunce u tavnosti... —
Poslušajte redovnici,
Svete crkve odvitnici...

— Stan! Vidiš li da ne znaš! Ta poslidnja dva verša, to su od »Muke Gospodinove«. Ali svejedno! Sad slušaj. Ja ću ti proštiti jednu moju novu pismu o nesrićnom događaju koji nas je zadesija, pa ćeš je ti naučiti napamet! — I Brne poče svoje najnovije sačinjenje, koje je bilo u njekovilo stotina stihova, i koje se počinjaše:

»Svemogući na nas srdžbu pušti
I sotoni slobodu dopušti
Da on uđe u zvanog Bukara,
Koji dođe da manastir ara...«

A svršava se:

»Teško tebi Todorino kleti
kad oćutiš kako s' Frane sveti!«

Tijem načinom Bakonja ponovo napredovaše u stričevoj milosti, ali ga đavo natenta da ispriča fra-Tetki te njihove večernje zabave. Tetki se htjede da otpravi jednu šalu Brni, te ispisa njekoliko latinskih stihova, koje Bakonja brzo nauči.

— Ako zapovidate, šjor, znam ništa novo.

— Tako! — veli Naćvar sjedajući u široku naslonjaču iza stola. — De, da čujem ako je šta lipo!

Bakonja obori oči, dignu kažiprst, i poče sjecajući njima:

»Si vis incolumen, si vis te réddere sanum,
Curas tolle graves; irasci crede profanum,
Parce mere, coenato parum: non sit tibi vanum
Surgere post epulas: somnum fuge meridianum...«

Već čim je Brne čuo prve riječi, izbulji oči pa se lagano diže i primače ka Bakonji, te ga tako žestoko ćuši da mu se glava obrnu ka ramenu.

— Magare od magareta! — reče zagušeno fratar. — Ti, da smiš... da se usudiš!

— Šta sam vam skrivija? — zapita Bakonja izmićući se. — Jesu li to kakve ružne riči? To je fra-Dume...

— To je baš ono zašto ćeš mi platiti — nastavi stric u bjesnilu i spopade vrč, a Bakonja iskoči u trijem i pobježe desno da se ne sukobi sa Vrtirepom, koji se, kao obično, šetao ispred svojih vrata, i koji poče vikati:

— Kuda ćeš ti, Jerkoviću? Stani! Šta ćeš u ovo doba u kužini?

— Imam posla! — reče Bakonja ne ustavljajući se, pa se pope u trpezariju.

Tetka, Srdar, Blitvar i Duvalo izadoše iz ćelije. Vrtirep sta grditi Bakonju i htjede poteći za njim, ali ga ustaviše. Pa onda Tetka i Srdar otidoše ka gvardijanu, koga zatekoše gotovo bez svijesti.

Balegan se, kao obično, šetao po dugačkoj trpezariji, pa skloni sud s vinom i otvori, a kad vidje Bakonjino blijedno lice, ustuknu prestrašen.

— Šta se dogodilo? Da nije što stricu? Da nije umra?

— Za meneka je umra — odgovori Bakonja strovalivši se na klupu. — Ja s njim ne mogu više. Bolje bi mi bilo da skočim u vodu.

Prije no što kuvar doznade istinu, dođe Srdarina i odmah poče ljubazno:

— Ajde, Ive, ajd vrati se, moje dite!... Stric je stric, pa ako te i pokara, to je za tvoje dobro!

— Lipo mi je to dobro kad mi dava triske ni za šta i magarči me svake druge riči! Meni je došlo, fra Jakove, da štogod učinim od sebeka. Jevo četiri godine otkad ga virno služim i uz njega muke mučim! Šta sam mu ja kriv? Jesam li ja kriv šta ne može da spava po cilu noć, šta su mu noge otečene. Ne, ne mogu više, nego idem u koji drugi manastir, pa ako me ne prime, a ja ću tražiti službe. Mogu biti konjušar, ako ne ništa drugo.

— Kakvo bižanje! Kakav konjušar! Šta sve bulazniš! — reče Srdar, vodeći ga. — Nisi ti za to rođen, nego da budeš misnik i da drugima zapovidiš... Dobra noć, Gr-go!... Ajdemo, ajdemo!

Kad su bili na dnu stuba, Srdan ga uhvati za ramena i poče šapatom:

— Ludo dite, kako ne pomišljaš samo na jednu stvar, kako ne vidiš da ti je stric kratka vika, da ti, danas-sutra, može svanuti... Razumiš li šta oću da kažem?

— A zar sve njegovo ne pripada manastiru? — zapita Bakonja.

— E, baš si dite! — reče Srdarina ugodno dirnut, videći da je Bakonja ipak nepokvaren. — E, baš si dite! — ponovi on, tapšući ga po obrazu... Ja ne mislim da poaraš strica, Bože sačuvaj! nego on će ti sam prurčiti jaspri kâ svojoj krvi, kâ šta svi čine! I njemu je pokojni fra-Vice prida nikoliko stotina talira, i meni je moj ujac ništa ostavija, i tako svi rade. Daklen, Ive, u pamet se! Sićaj se one: »Ko se dima ne nadimi, taj se vratre ne nagrija! Trpi i budi pokoran još za nikoliko, pa će ti dobro biti. A sad ajmo, jer smo se ionako puno zadržali!

Pošto prijeđoše dvorište, kad su bili u dnu drugih stuba. Bakonja stade.

— Ja bi vas molija, fra-Jakove, da mi privedete nike latinske verše!

— Kakve latinske verše! — reče Srdar u čudu. — Šta ti sada pada na um?...

— Ma, jeto, nike... Ja neću imati mira cile noći ako i' ne razumim!... Ja vas molim, puno vas za to molim, fra-Japove. A nema i' mlogo...

— Dobro, de da čujem — prekide ga Srdar jednako u čudu, pa skupi obrve i zinu, jer bješe slab latinista. Bakonja jasno izgovori dva stiha, ali u polovini trećeg zape. Za nekoliko trenutaka Srdar stojaše nepomičan, zakovnutijem očima, pa odjednom udari u takav grohotan smijeh da se odjek morao razlijevati čak do mađupnice.

— Ha-ha-ha-ha, parce mero... coenato parum... curas tolle graves... — ponavljaše Srdar među nastupima silnoga smijeha.

Fra-Tetka strča niz stube.

— Dosta, za muku Isukrstovu, fra-Jakove! Šta činiš? Oćeš li da ubiješ čovika?... A ti (obrnuv se Bakonji), zar moraš sve pripovidati?

— Ja nisam ništa kazâ — odgovori Bakonja namrčen. — Ja oću da razumim one pogrdne riči zbog koji...

— Muči, muči, tiše govori! — veli Tetka, jer mu se učini da škrinuše Brnina vrata... — Ajmo, odma gorka.. Nisu to pogrdne riči! Nisam ja taki čovik!

— Ja oću da i' razumim! — ponovi uporni Bakonja.

— Pa dobro, jevo da ti i' privedem — poče Tetka penjući se. »Ako ćeš da budeš zdrav, ako ćeš da ozdraviš, odbaci velike brige, ne ljuti se!« Vidiš da su to lipe riči! Pa onda još kaže: »Ne pij vina puno; malo večeraj; ustani posli ića; ne spavaj poslin podne«...

— Ma šta je sva ta tandara-mandara, fra-Dume, tako ti Isukrsta? — pita Srdar. — Oli sam ja poludija, oli nije čisto s vamikare!

Dume brzo dodade nešto talijanski. »Ajde, dite!« I on uvede Bakonju u ćeliju. Vra je jećao na krevetu. Tetka se malo zadržala, pa ih ostavi.

Tada Brne poče sva naricanja:

— Proklet bija dan u koji sam se rodija! kâ šta je rekâ pravedni Job. Proklet čovik koji viruje čoviku! kâ šta je jopet rekâ Job. Tešto onomu koji dobra čini! kâ šta kaže puk. Dakle, do toga se došlo da vas manastir uzbuniš ako te ja pokaram!?! Dakle, tako mi odvrćaš za moja dobroćinstva! Dakle, tako si mi zafalan šta sam te od ušiju otrijebija, šta sam nastojâ da te čovikom učinim... A, Jureta, Jureta, ti si dida Jureta, bolan onaj što je pokarâ sve

Zvrljevo i sva sela naokolo, što je trunuja u tavanici pet godina... A Jureta, noge mi pokori. Jureta zašuškaj me dobro iza leđa, a po trbuhu me pokrij rakancem, nesritno dite, a sutra ćeš dobiti što je preostalo.

I kud će đavo da nanese Kušmelja baš sutradan!

Sjedi fra-Brne poslije doručka na trijemu, zlovoljniji nego obično, kad mu bahnu knez Kušmelj sa torbicom o ramenu i s tojagom u ruci, pa razvuče usne sa kraja trijema.

— Valjan Isus, vra-Brne! Zdrav uranija!

— Otkuda ti u ovo doba? — pita fratar naduvajući obraze.

— Ja pošla još sinoćke. Ka, velju, lipa ladovita noć, a po danu vrućina...

— Dobro, dobra, pa zašta si doša, a?

Kušmelj se snebi zbog taka dočeka.

— Bogmekarce da viđu tebeka i ono dite. Barica je ništa ružno snivala...

— Ta-ako? Jeto si mene vidiija, a vidi i dite, pa onda ajde otkud si i doša! — I Brne uđe u ćeliju, pa se zatvori.

Knezu zatreptaše brčine. Zaokruži glavom da li ko vidje tu bruku. Srećom ne bješe nikoga. On namjesti usta na ključanicu, ogradi usta šakama i poče:

— Moj lipi vra-Brne, ti si ništa idak, a ja nisam zna, nego prosti...

— Nosi te vrag! — prekide ga iznutra Brne. — Odma da si otiša ako ne želiš da mi više nikad prid oči ne izađeš. Odlazi!

— Oću, oću, kad veliš! Oću, odma, nama, s ovi isti stopa!! Zar ja tebe da ne poslušam, a! S Bogom!

Kušmelj otide drugijem laktom trijema, pa naišavši na otvorenu trpezariju, prođe kroza nju i kroz malu dačku, pa s kujinskih vrata nazva: »Vajen Isus, o, šjor-Grgo! Zdrav uranija?«

Balegan, koji strugaše ribu, nanišani jednijem okom na nezvanog gosta, pa odgovori suho:

— Vazda bija valjen Isus i Marija!... Ajde, brate, dolika gvardijanu.

Tada kneza ostavi strpljivost.

— Ma nisam došâ, brate da prosim, nego sam došâ da vidim svoje dite!... Di mi je dite?

— Ajde, brate, kod gvardijana! — ponovi Grgo i obrnu mu pleća.

Kušmelja štipnu nješto za srce, jer pomisli da se Bakonji što desi, pa poteče natrag, obide opet sav trijem, zaviri u crkvu, ali ne vidjevši nigdje žive duše, viknu koliko je ikad mogao iz dvorišta:

— Ooo, Ive, Jer-ko-vi-ću-uuu!

Odmah se vrata pootvaraše na ćelijama.

— Šta je?... Ko to više tako?... Šta se ti dereš, ej? — zapita Vrtirep.

— Nosi te vrag, magarčino jedna! — veli Brne. — Šta reveš? Odlazi, magarčino!

— Baš vam fala, gvardijane, šta nazvaste brata pravim imenom! — reče Vrtirep. Srdarina pođe k njemu sav nakostriješen. Tetka se uputi da razdvoji Vrtirepa i Srdara. Naćvar, Blitvar i Duvalo opet se zatvoriše. Bakonja, škrgućući zubma, strča i izvede oca iz dvorišta.

— Valija si još, ti da podjariš smutnju! Zašta mi, bolan, nisi poručija po kom sluzi?...

— Ma, prije svega, kaži ti meni šta se jopet ovdikan dogodilo? Šta je stricu? Šta je svim vratrinama? A šta je i tebi, nesritni sinko? Jeto si iskopnija, kanda si godinu dana bolova!

— Zlo je, ćaća! Nije se dogodilo ništa, šta bi očima mogâ viditi, ali je zlo veliko. Od nikog vrimenta sve je pošlo sunovrat. Niko nikoga ne gleda lipim okom, nego bi jedno drugoga otrovalo. Da Bog sačuva! Meni je došlo da bižim!

— Ne luduj, nesritno dite! — reče mudri knez, obzićući se. — Sad kad baš triba da otvoriš oči, a ti... Sve ću ti iskazati. Ajdemo dalje! Ajdemo dalje!

Bjehu došli u šumarak, blizu voza, te sjedoše u hlad.

— Dakle, ima ništa nova i kod vas kad veliš da ćeš mi sve kazati? Da nije šta zlo?

Knez zavrti glavom i huknu.

— Nije zla, vala Bogu i Divici, nego... Ali, da ide-mo redom! Dakle, jevo zašto sam doša. Znaš li ti da stric

škada sve dugove, sve, sve što i' ima u puku? Znaš li ti to? — pita Kušmelj gledajući dobro u oči sina.

— Ne znam! — reče Bakonja nemarno. — Pa šta onda?

— Kako: pa šta onda? — nastavi knez — Znaš li da će do Male Gospojine zgrnuti silne jaspere u ćeliju? Jer do toga roka traži i glavno i dobit od svakoga. Jeto, samo u našem selu dužni su mu Piždrići do dvista talira. Vajkaju se ljudi: šta će? Ali, pukli, crkli, moraju mu vratiti jaspere, jer je zapritija da će s kartama naprid, pa jeto im onda i sudski trošak za prid! Tako je isto zapritija i ostalima. Sad, zašto to čini? Čuti li, može biti, da će brzo umriti? Baš je i Barica ništa ružna snila...

— Ostavi se, ćaća, križa ti, snova, nego ajde pravo na ono šta si tija reći!

— Pa jeto šta: ove će jeseni biti blago kod strica, pa... ovaj... ako bi to palo u druge ruke...

— Ćaća! — viknu Bakonja i sav preblijeđe.

Knezu opet zatreptaše brčine, pogleda sina začuden, pa nastavi:

— Ja kažem: otvori dobro oči da vidiš kuda će stric s jasprama, jer ne virujem da će i' držati kod sebe. — Pa opet razvuče usne i dodade šapćući; — A ti si pomislija da te nagovaram, kâ da i'...

Bakonja okrete glavu.

— Gospe mi, dala bi se i o tome rič progovoriti...

— Nemoj više nijedne, nego ajde kući! — veli Bakonja ustajući.

— Ma stani, nesritno dite, zar me se i ti odričeš? Zar se ni s tobom ne mogu našaliti? Kako je to: »ajde kući, ajde otkuda si došla!« Ka da će vas čovik očima opliniti! I vi, najposlin, nemate dirita da tirate odovlen, ovo je komunsko, ovo su naši stari podigli.

— Ma koji: vi: — pita Bakonja.

— Svi s reda? Prvi Naćvar, koji mi ne privati ni Isusa; pa onaj Balegan, koji me otira iz kužine; pa eto i ti sad, ti moje rođeno dite... Lipo ću obradovati Baricu i sestru Krivu, koja se udaje...

— Šta? Udaje se Antica! Za koga? Pa šta to odma ne kažeš — reče Bakonja, sjedajući ponovo.

— Jeto sa srićom isprosija je onaj stariji Jurićev...

— Je li Šimeta? Šimeta Oškopica? — prekide ga Bakonja. — Pa, vire mi, dobar i lip mladić. Baš se radujem!

— Žalosna mi lipota, žalosno mi radovanje kad je nemam čim opremiti! Triba mi najmanje dvadeset talira gotovi, osim domaćega troška. Stoga sam, bolan, i doša! Nada sam se: daće mi Brne. Sad ne znam šta da radim! Ja ću se jopeta navratiti poslin podne; te!... ako bude bolje volje kad se ispava!... Žalokanj ti sam što nisam poslušao Baricu! Ona me odma slala prije nego je Jurić da zlato! »Ajde«, kaže, »odma k Ivi! Red je da Ive zna prije nego se zlato primi! On je sad dijak, dakle najpritezniји od nas, pa je red da on prvi reče: pristajem!« Jeto, moj Ive, moje dite, kakvu ti novost donosim!

Bakonja se zamisli. Kako se brzo sve mijenja u svijetu! Udaje se Krivica za Oškopicu, koji je, istina, stariји od njega sedam-osam godina, ali koga je on, više od jednom, kamenicama tjerao! Iz toga će braka naskoro izmijeti mali Jurić koji će njega zvati »ujcom« i ljubiti mu konop kad dođe u Zvrljevo! I maja je htjela da se on pita pristaje li da se Kriva dâ za Oškopicu! Sirota, dobra majka! To, istina, nije učinjeno, ali tek to pokazuju da ga ona ne gleda kao dijete, da nije više za »triske«. Pa onda naskoro će se udati i Galica, i oženiti Čmanjak, i dorasti Škembo... i sav sitni zvrljevski naraštaj brzo će omatoriti, a stariји u grobove leći! Pa se Bakonji ražali videći maju sijedu, pogurenu, krezubu, i on duboko uzdahnu...

— Daklenka, kad veliš da mu se najavim!? — pita otac.

To trže Bakonju iz snijevanja.

— A? Stricu da se najaviš?... Nikako! I ne misli o tome! On već misli da si otišâ! Bože sačuvaj da te jopet vidi! Pomamija bi se!

— Ma, da šta ću ja, sinko? Meni triba dvadeset talira, pa mi sad oči štrkle, a od kutnjega čega ne mogu i' izvaditi... Šta da ti dalje govorim kad sam znaš!

— Ja ti ne mogu pomoći! — reče Bakonja sjetno. — Pritrpi se za nekoliko dana, pa ću gledati da iskučim stricu pet-šest talira, pa ću ja da ti i' donesem.

— Aja! Aja! Aja! — reče knez, vrteći glavom. — Niti mi je dosta pe-šest talira, niti želim da sad dolaziš u Zvr-ljevo, jer kako su sugranula vratrina, moga bi te i ne primiti natrag...

— Ma šta ti, dakle, mogu ja? — reče najzad Bakonja ustajući. Pa onda nadu obraza i nastavi: — Jeto, zamoliću fra-Jakova da mi uzajmi pet talira, pa ću i' ja poslin tražiti od strica da i' čoviku vratim!

— E, to te sami Bog prosvitlija i naučija! — viknu knez ustajući. — E, zlatno moje dite... ali ne pet, nego dvajest, Ive, kruno moja...

Bakonja odmahnu rukom i otide.

Poslije ručka, kad Brne zaspa, Bakonja se svrnu u konjušku da pregleda Srdareva vranca, pa brzo otide u šumarak, gdje začu krupno smijanje. Bakonja se ustavi i poznađe glasove Bobana i Dundaka kojima je Kušmelj nešto smiješno pričao. Kad on dođe, sluge odmah otidoše, a otac načini tužno lice.

— Na, jevo ti pet talira i... nemoj, molim te, da išta govoriš, nemoj trošiti riči zaludu! — dodade, vidjevši da se Kušmelj mrgodi i da hoće nešto da zausti... — Ti si iska dvajest, znajući da to donosi pet. To se već razumi! Sad, daklenka, možeš ići, i pozdravi maju i Anticu i Mariju i Jozicu i Roka, pa i stričeve... Zbilja, šta oni rade?

— A, moje dite, kako me vriđaš, pa onda zabašuriš! — veli knez, stavljajući srebrnjake u kesicu. — Ja da ištem dvajest da iskućim pet! Ej, ej, moj Ive, ne mogu te povaliti za tu rič! Mlogo si primija od vrtarina u malo vrimenta! Ali, jopet, nadam se u Boga i svetoga Vranu da ćeš s vrmenom biti milostivijega srca prima svojima... A pitaš za stričeve! Šta rade? Šta i nesriće jedne! Šundi je izašla živina na listu od desne noge. Ne može makac sobom. Neće ti dugo! Rorina brblja kao uvijek, i pije kad ima, kad vištačina Controna zaradi ličeći dicu kojoj je pritrunita. Rdalo se zavadija sa vra-Zakarijom zbog Ane... Kljako je bija u pržunu dva miseca zbog jednog bravčeta. Sad najviše privaća Žmirko Rorin. Kenjo je otiša nigdi u svit. Kažu da služi u nikoj krčmi. Ona naša ne govori ni sa Bakricom, ni sa Žlandrom... Kuda ćeš ti?

— Idem da provodam konja fra-Jakovljeva. S Bogom. ćačo! Pozdravi sve i ajde zarana!

— Ne mogu, dite ja sam umoran. Ovdje ću konačiti. Ustavija me kovač na večeru. Gospe mi, pošteniji je kovač od... Ajde, ajde, ne boj se, neće me vratrine viditi. Ja ću spavati ovdikan do noći.

Bakonja se preveze s vrancom pa kosom zaokoli selo, u kome nije bio poslije pohare. Kad stiže ka jednoj stazi koja iz prijeka vođaše ka kraju sela, vranac htjede da svrne i Bakonja vidje, iza jedne međe, puštenicu Jelicu koja svojom jedrom mišicom bješe zaklonila oči od sunca. Bakonja obode konja na protivnu stranu i naiđe na nekolicu momčadi koji leškahu u hladu kod ovaca. Svi se ljubazno pozdraviše s njim, pa jedan zapita da se Srdar nije razbolio, pa poručio što u selo, a na to se Bakonja zacrvenje i pođe dalje. Ali podalje sreće se sa jednom djevojkom njegovih godina, koja vođaše dva konja na pojila. Oboje se zbuniše. Ona stade dokle on prođe, a on ustavi vranca.

— Ta tiraj, dijače — reče cura, sva zažarena i smijući se, ali ga ne pogleda.

— Molim te, Jelo, ovaj... kako bi moga da se vratim k vozu a da se ne vratim istim putom? — pita Bakonja, gledajući preko nje.

— A mogâ bi naokolo, ali je daleko, a nije daleko na dobru konju! — i otide.

— S Bogom! — viknu Bakonja za njom i poteče u sav trk, pa se u trku obazrije, te vidje da se i ona okrenula.

Ta Jela, kći jednoga imućnoga seljaka, bješe poviša od Bakonje, tanka u pasu, a širokih grudi, crne kože, malena čela i blagih plavijih očiju. Bakonja se s njom poznade u berbi, ali su malo govorili, no se često krađom pogledali. Pa kad su jednom prstenjkali, Jela ga je nemilice tukla uvijenim rupcem po dlanu, tako nemilo da su se njemu suze zavrtjele, a svi se ostali smijahu. Pa poslije ču kako joj drugarice pripijevaju »dijaka Bakonjicu«, zbog čega ih je ona izgrdila. Sad se Bakonja sjeti svega toga i sam sebe prekori što nije bio slobodniji pred njom i zareče se da će je šalom osloviti, onako kako čine drugi momci, čim je opet udesi. Od te zamišljene šale isuka se čitav roman u mašti Bakonjinoj, te već ništa nije vidio do voza.

Poslije večere Vra i on ne progovoriše jedne riječi, no je Vra ležao potbuške mnogo duže nego obično, a Baknja ga češkao.

U to doba knez je jeglenisao sa slugama iza mađupnice. Govorilo se o Bukaru. Svi su se čudili njegovu lukavstvu. Dundak, već prilično nakresen, viknu:

— Zaludu, brate, nema ti meštre nad rkačkog lupeža, osobito planinskog rkaća!

To kanda zagolica Kušmeljev ponos, te će:

— Ima, brate, i kršćanski lupeža, još kako višti, samo šta nisu bezdušni. Neće, recimo, da diraju crkve, ali ostalo, da rečemo...

— Ma, nema i' višti ka što su njiovi! — opet će Dundak, čisto ljuteći se što kršćani toliko zaostaju.

Tada knez poče pričati šta je radio u mladosti sa čuvenim stricem Juretom; kako su »privaćali« stoku po okolini; kako su jednom odjavili plug volova iz dvorišta, pa su, pored sve potjere i pucnjave, spasli sebe i sklonili volove; kako su jednom dočekali ličke kiridžije u njekoj gori, te im uzeli novac, i ako je Ličana bilo mnogo više i svi oružani...

— Jer je pokojni stric Jureta, Bog da mu dušu prosti, moga svakoga trenu minjati glas, te bi se ti zakleja da čuješ puno ljudi... Daklenka, mi zapali iza drva, pa pokojni viknu: »Stoj!« pa ondak: »Stani! stoj! stan!...« i sve tako, ka da deset ljudi viču jedan iza drugoga, a svakoga puta nategne pušku, te sve čuješ: »škljoc! škljoc!« I ondak im reče dunbokim glasom, nanoseći na rišćansku: »Brzo vadite novce i ostavljajte na cestu, jer će sad, lje, planuti petnajes pušaka, vjere mi! Svaki neka ostavi polovinu od onoga što ima!«... »Malo je, arambašo!« viknuh ja. »Malo je, malo je, malo je...« jopet će Jureta, minjajući glas, pa odjednom zatutnji ka ono prije: »Dosta je! Što reko, ne poreko, jer u Jovana Kutlače nijesu dvije riječi, đeco! Ded, putnici, ne premišljajte mnogo, jali ću ja puštati društvu na volju«. A Ličani se zagledaše, pa svaki izvadi kesu i ostavi po ništa — našli smo oko dvajest talira.

— Ja, to je, borme, majstorski bilo! — reče kovač.

— Majstorski, bora mi! — potvrdiše Beljan i Trtak... — A Kutlača je onda ajdukova?

— Kutlača je onda žarija i palija — reče knez u zanosu, prihvaćajući ponudenu mu bukaru, pa nastavi:

— Ali ja sam i sâm ništa učinija, čega se ne bi postidija ni vaš Bukar! A čisto mi ne biste virovali da vam to stanem pripovidati!

— Ja ti, jevo, kažem u brk da... — prekide ga Dundak — da se Ličani... tako... Aja! Ličani nisu Boduli. Aja! Gospe mi!

— Muči, beštijo, zašto bi čovik lagâ? — veli mlinar. — Oni jesu slobodni, ali iz guste gore, a onako višto...

Svi začavrljaše. Dundak prišapta nješto govedaru, koji se izvratu nauznak od smijeha. Kad se povratu tišina, Kušmelj, kome takođe bješe jezik otežao, poče:

— Virujte, braćo, ove mi svete krvi Isusove, nikome to nisam kaziva ima dvadeset godina, ali vidu da sam među prijateljima, a, jopet, to je davno bilo.

— Je li to šta si sam učinija bez strica? — zapita mlinar. — De, to nam pripovidaj!

— To! To! — rekoše svi i Dundak.

— Idem ja iz grada. Bilo je lito, a predveče. Od silne vrućine jedva se moglo disati, a prašina cestom da te zadržavi. Prida mnom nikoga, za menom nikoga. Kad sam bija dvi-tri milje od grada, a to pri dnu jednoga briga soldati se muštraju — poligaju, pa potrče, a sve pucajući. Tu sam postaja malo, pa pođem dalje i vidim na jedno-dva puškometa čovika da tira natovarena konja menika na susret. Kolika je vrućina, a on začalmija glavu. Vidim: gornji čovik! Tira u grad šenicu. Gledam dobro iza njega nadaleko — nema žive duše. Tada mi pade na um šta ne bi ni đavolu, polegušim se, pa potrčem pravo k njemu i ustavim se bez duva... »Kuda ćeš, jadniče? Biž, dokle si na vrime!«... »Što je to, što?« pita gornjak, već priplašen. »Buna, brate!« reko vukući ga za ruku. »Biži, dok si na vrime! Soldati ubijaju koga god sritu. Ne čuješ li puške! Jeto se primiču. Sa mnom je bilo još sedam ljudi iz moga sela, i svi su izginuli. Ja jedva izmaka. »Biži!« Ja svrnem s ceste i prilegnem ispod jedne međe, a moj gornjak dade nogama maove na drugu stranu. Konj ostade nasrid ceste. Tada ja

brzo dotrčem, pririžem kolan, obalim tovar, uzjašem na gola konja pa: ajdede! ajdedec! pravo cestom. Čujem gornjaka di se dere, pa 'nda: »zi-ju«, prožvižda mi kraj uva zrno iz puške, ali ja uteko zdrav i poslin prodam konja na sajmu u K.

Svi ga obasuše hvalama. Dundak reče:

— E, Gospe mi i Gospina mi sina, jesi veliki vrag! Ja ću ti, jevo, u brk reći šta sam dosad mislija o tebi. Ja sam čuja da govore: »Kušmelj, brat Naćvarev, to ti je beštija i sprdnja ciloga Zvrljeva!« Anu, sad recite: ima li mu para! I, u tvoje zdravlje!

A knez će skromno:

— Za mloge se veli da nemaju pameti zato šta se oni pritvaraju, bolan, kâ jeto i Bukar.

I opet se povede riječ o Bukaru. Diviše mu se, uznosiše ga mimo ljude.

x x x

Bakonja opet poče zabavljati strica, govoreći naizust njegovu dugačku pjesmu, koju je Vra na mahove ispravljao. To je trajalo nekijh desetak noći, i Naćvar postajaše sve voljniji. Najzad, jednoga svečanika iznenadi on braću poslije ručka. Razgovarao je ljubazno, pa izvadi iz mantije rukopisni svezak.

— Ako ćete mi pokloniti malo pomnije da vam proštijem jedan nov spiv — reče ne dižući očiju. — Daklenka čujte: Zafalna pisma Gospodinu, koji nas je izbavija od velika zla kad je bija poaran manastir«.

— Pa kako nas je oslobodija kad je sve pokradeno i umra fra-Vice? — reče Duvalo.

— Da čujemo! — reče Tetka, pretječući Vrtirepa. — Najposli, zar ne bi bilo veće zlo da su zapalili manastir i nas pobili!?!... Štj, fra-Brne!

Brne poče:

»Kad gospodin oće da pedipše
I u gnivu da nas za gri kara,
Nikom šalje ružne, nikome lipše,
Jednog boles, drugog munja para...«

— Početak mi se ne sviđa! — reče Blitvar.

»Svemogući na nas sržbu pušti
Poslavši nam zvanoga Bukara,
Jer sotoni slobodu dopušti
Da g' dovede da manastir ara...«

— Pa to je onda svemogući kriv: Bože mi oprost! — viknu Vrtirep. — Ko je tu koga doveja u manastir? Ne valja to zrno boba!

Brne se uzdrhta.

— Kako ti možeš suditi kad i ne znaš šta je pisma?

— Ne valja zrno boba, ni ta niti ijedna tvoja pisma! To kažu i pametniji od meneka, samo što ti neće u oči da reku. Jeto i fra-Dume...

— Šta ja? Šta sam ja rekâ? Kad sam ja to rekâ? — poče Tetka. — Nemoj ti zavađati...

— Jesi čuja, Bare! — viknu Srdarina, gužvajući pokoljenik. — Ja sam ti već rekâ da ćeš sa mnom imati posla ako budeš prilazija granice!

Svi zagrajaše. Duvalo i Blitvar stadoše uz Vrtirepa »koji najposli ima dirati da kaže šta misli«.

— Neka sluša do kraja, pa neka onda govori! — reče Tetka.

— Neću da slušam do kraja, — viknu Vrtirep — nego odma s početka oću da se to prikine, a vi koji ćete da slušate njegove pisme, ajte u njegovu kamaru, a ovo je refertorijo!... Pa onda ima i druga. Sve se obija o Bukaru, ali se ja ne bih zakleja da on nije imâ drugova i u Zvrljevu.

— Šta govoriš? — viknu Srdar.

Fra-Brne je blijedio i crvenio se.

— Nemoj, bolan, pritiravati — veli Tetka.

— Kad se sitim da je jedan lupež ija s namikar za istim stolom, da je ukrâ konja bratu posli nekoliko dana nego šta je doveja sina na naše jasje...

Bakonja zaškrjuta zubima i pognu se kao lav kad se sprema da skoči na svoj plijen, ali srećom na vrijeme to vidje Srdar, te ga odvuče u kujinu.

Među fratrima nasto vrdanje i graja. Tetka ih utiša, pa poče blago:

— Nemoj tako, bolan! Mi svi znamo kako je bilo! Konja su ukrali rođaci a ne brat, pa se mali Ive sitio da je to njiov posa, te je otiša u Zvrležvo, te on i otac našli konja i doveli. A šta su bacili krivicu na druge, to bi bolan i svaki od nas učinija. I, najposli, znaš šta ću ti reći? Neka svak turi ruku u svoju škaršelu, pa će naći u njoj mrvica! Ti me razumiš dobro! Ti imaš braće i rodaka, pa se može pitati: jesu li svi čisti?

— Ja to ne znam — preuze Vrtirep — ali sad čujte ovu. Taj knez Kušmelj bio je tu skorice ovdinak. To znate; ali ne znate, može biti, da je noćio u mađupnici i da se opija, pa pripovida svoje junaštvo. — I Vrtirep počeo od riječi do riječi da pripovijeda kao i Kušmelj. Kad doprije do onoga kako je Kušmelj ukrao natovarena konja gornjaku, Blitvar i Duvalo počeo se smijati. Međutim vrati se i Srdar, te uhvati gvardijana ispod ruke.

— Ta-ako?... Je li to taako, fra-Bare? Ja to nisam zaslužija od vas! Bog mi je svidok i moja savist da ja to nisam zaslužija. A lako bi vam se mogao osvetiti, i sad ovdje ričima, i drugim načinom, samo kad bi tija. Ali ja to neću, jer držim da se Bog služi s vamikarce da me kuša i da me pedipše. Daklenka, neka bude njegova volja! Ali nas dvojica ne možemo više zajedno. Daklen, ili tražite sami primeštaj, ili ću vas ja tužiti, a za to vam dajem tri dana na promišljenje.

Otada Naćvar ne izlažaše iz ćelije, nego mu Bakonja donošaše jelo, a Tetka i Srdar pohađahu ga. S dana u dan Brne je postajao mračniji. I prođe petnaest dana od velike zavade, i Vrtirep otide da zamijeni na cijelu jesen nekoga bolesnoga paroha, a Naćvar nikako da se razabere i da izađe. Zaludu su ga svjetovali Tetka i Srdar i dokazivali mu da će se razboljeti, Brne jednu te jednu: »Ja iz kamare ne mogu, jer mi se čini da bi se odma raspâ čim bi izašâ na veliku ariju.« Tako im je s početka odgovarao, pa prestade i da govori. Tetka je morao javiti događaj provicijalu, od koga stigoše dva pisma: jedno bješe dišpenšacijun fra-Brni da može štiti časove u svojoj ćeliji, samo da se pričešćuje što češće, dokle ga bolest ne mine; drugo bješe naredba fra-Tetki da se odmah primi gvardijanskih dužnosti.

X. KAKO PJEVALICA LIJEČI

Fra-Tetka živo uspostavi red među mladima. Kovač i mlinar prionuše na rad, te prekovodani počeo dolaziti. Vozarima svanu što se ta dvojica moradoše otkaniti ribanja. Govedar je bolje pazio stoku, a Škeljo konje. Baleganu se uze ključ od pivnice. Đakon i đaci počeo redovnije pohađati skulu. Duvalo morade uzeti na se da bilježi račune, a Blitvar da služi u crkvi. Srdar je ipak u svemu bio desna ruka Tetkina, iako je često odlazio preko vode.

Bakonji je bilo lakše, pošto je stric malo što od njega iziskivao. Izjutra bi Vra jedva se nakanio da ustane i da prijeđe u prednju ćeliju na doručak. Dotle bi Bakonja uredio i provjetrio stričevu ložnicu, gdje bi se fratar opet povratio i sjedio kraj prozora, čitajući i razmišljajući po cio dan. Ali je Bakonja mnogo žalio strica, te bi kudikamo radiji bio da mu je i teže, samo da ne vidi nesrećnoga strica u onakvome stanju.

Tako ih zateče i berba. Preko vode otidoše Tetka, Srdar, Maćak, Bujas i Butre, a ostadoše u manastiru Naćvar, Duvalo Blitvar, kuvar i Bakonja, a od slugu samo vozari, jer o berbi zatvorahu se mlin i viganj. Za četiri ili pet nedjelja, koliko je berba trajala, u manastiru je bilo kao u grobnici. Bakonja prionu uz knjigu, te se za to vremena više načita nego za dvije prošle godine.

Međutim razglasi se ne samo među prekovodanima nego i u Zvrležvu i dalje da je gvardijan Jerković izludio. »Metnuja je u glavu — vele — da je sav od cakla, pa se boji da izađe iz kamare, jer bi, misli, odma prsnuja u komadiće«. Tako se govorilo. Taj glas zaprepasti Kušmelja, a, zbog drugih razloga, i dužnike Brnine. Kušmelj dođe do voza, ali ga Dundak ne htjede prevesti, no ga

otpravi ka novome gvardijanu u kmetove, koji umiri Kušmelja.

— Ja sam govoriya sa likarom — veli Tetka — i likar je priporučija da ga zasad ostavimo na miru, a posliće se viditi. Ja te ne mogu puštiti k njemu, jer znam da bi ga to jače uznemirilo. A ti dođi o sv. Frani.

U povratku sa berbe, Tetka i Srdar nađoše Brnu gojnijeg i mračnijeg nego što ga ostaviše. Na prozorima bijahu najdeblje knjige, a pored njega na divanu ogrtači. Na njihove zamjerke kako mu je u sobi zagušljivo, on ih plašljivo pogleda, kao bojeći se da ne bi nenadno otvorili prozore, pa prebaci razgovor na ljetinu, pa spomenu sinovca i preporuči ga Tetki, pa je raspitivao za đakona, Bujasa i Butru, pa obeća da će im i dalje predavati samo neka dolaze k njemu. Onda im pročita svoju ostavku na gvardijanstvo — pismo jezgrovito i dobro smišljeno, tako da ni fra-Tetka ne znađaše šta bi prigovorio, iako bi to želio, nego obeća da će ostavku istoga dana i poslati. Brne im onda kaza dvije-tri tamne izreke nekoga svetoga oca, i kaza im kako ih on tumači.

Dokle je on govorio, ona se dvojica pogledahu. Kad ode za knjigu sa tamnijem izrekama, Tetka reče drugu:

— Vidiš li da su sve njegove misli zdrave osim jedne, koju ne iskazuje, a koja mu je povr svijuju!

Na rastanku reče mu Srdar:

— Jeto, brate Brne, ti bi nam moga biti meštar u svemu, a zavrtija si u glavu da bi prsnuja ka vodeni mijur čim bi izaša na ariju! Kako se to može razumiti?

Brne ih opet pogleda nepovjerljivo, pa ih zamoli da ga ostave.

— Triba ga spasti dokle je vrime! — reče Tetka, pošto izadoše. — Ali šta da se radi? Likarima ne viruje, a neće poslušati ničije savite, ničije, ni papine kad bi mumu i' da.

— Kako bi bilo da učinimo neku šalu? — reče Srdar. — Recimo da se od čega pripane, pa da iskoči iz kamare?

— I ja sam o tome razmišlja, ali se bojim da mu ne pane kaplja. Ta ti znaš kako je strašljiv... Nego,

jopet, o tome se da razgovarati. Videćemo poslin, imamo kad!

Bakonja dočeka drugove, što se kaže, kao ozebao sunce. Osobito ga razgovori mali Butre, koji mu je potanko ispričao sve što se govorilo i radilo preko vode. Bakonji je laskalo što su ga prekovodani često spominjali i što su za njega raspitivale ženske, a najviše crnopurasta Jelka. Zanimalo ga je i što je slušao o Srdaru, koga bi svakoga dana poslije podne nestalo iskraj poslenika — a već ne samo što svak znađaše kud bi se dio nego bi se u to doba pjevale pjesme »o Jedroj Jelici, našoj lipoj kmetici!«... .

Još nedelju dana trajaše vrdanje po manastiru, jer su prekovodani donosili kljuk i kukuruze pa se povrati red kakav bješe zaveo Tetka prije berbe.

Kad Bakonja prvi put povede Mačka i Bujasa ka stricu, ta dvojica ne bijahu mirna srca. Đakon, oborene glave i gotovo drščući, izreče ispred vrata: »Molitvama sveti otaca naši, gospodine Isukrste, pomiluj nas!« »Amen!« odgovori odmah Brne, pa s izrazom velike dosade na licu dodade: »Zatvorite vrata! — Zašto odma ne zatvorite? Odite naprid ako očete, i sidite!« Ali, malo-pomalo, posta ljubazniji i tako se zagrija u govoru da su se oni čudili. Najzad, zamoren, nadu obraze i leže potrbuš, te ga sinovac poče češkati, a oni izadoše.

Bakonja je nestrpljivo očekivao da dozna mišljenje svojih starijih drugova o stricu, te otrča za njima i zateče ih pred skulom. Oni baš govorahu o Brni. Đakon se obrati Bakonji:

— Meni se čini da sam načisto šta je s njim! Njegova je pamet ka i prije šta je bila, dakle, drugo ne može biti nego niki zavit.

— I ja sadak to mislim! — veli Bujas.

— Kakav zavit? — zapita Bakonja.

— Lipo! Čovik se zavitova da neće izlaziti iz kamare za niko vrime, ili, najposlin, i do smrti. Zar se ne sičaš da ima taki primira u žitijama? To je pokora ka' i druga, može biti i teža od drugi; a ne bi bila pokora kad bi on to kaza'. Ko ti zna kakav gri oće da otkaje! Istina je,

ne ide u crkvu, ali je za to dobija dišpenšacijun i zato se moli u kamari dvostruko više. Pa i šta je s lecijunima prionija oko nas, i to potvrđuje da je u pokori — zar je njemu lako onoliko smišljati i govoriti? A i to što kupi drugove, ja mislim da će učiniti niku zadužbinu.

— Može biti da će kupiti nove kandelare svetome Frani! — veli Bujas.

Bakonju veoma iznenadiše ta nagadanja. To podjari njegovu bujnu maštu, te se sjeti mnogih sitnica iz skorajšnjeg stričeva života, koje kao da potvrđivahu tu postavku. Najzad, pošto mu milije bješe vjerovati da je stric izabrao nastranu pokoru, nego da je šenuo pameću, povjerova on prvo. Ali kad đakon spomenu zašto stric kupi dugove, onda se sjeti Srdarevijeh savjeta i očinih nagovijesti, te se prvo namršti, pak se nasmija.

To đačko tumačenje Brnine nastranosti primiše i sluge, te preko njih raspostrije se i među kmetiće. A kako fratri nijesu to pobijali, i kako Brne nastavi da savjesno predaje đacima najteži dio bogoslovske nauke i kako se glasno moljaše Bogu u svojoj ćeliji, tako da se ispred manastira moglo čuti, to osta kao istina. Doduše, Balegan bi, u podne i u večer, odvajajući obilate obroke za fra-Brunu, malko posumnjao u istinitost te pokore, ali ga Mačak uvjeri da se taj »grišćić« može naknaditi bogoslovskim »kripostima« . . .

Te godine avgust bješe veoma kišljiv. Svako se zlo pojača. Brne je malo ustajao, tako isto i Duvalo. Balegan sta jednoga dana s velikom bukom iskati od Tetke da mu poveća obroke vina, što Tetka i učini. Srdar posta nemiran što nije mogao odlaziti preko vode, te je češće odlazio u novu mađupnicu. Blitvar počeo zakašnjavati u crkvu. Tetka je opet noću hodao po sobi i pušio.

Jedne noći Brne i Bakonja legoše dockan kao i obično. Tek što Vra zakunja, osjeti da se časovnik na desnoj stijeni ustavio. U isti mah ugali se kandioce na drugoj strani i drugi časovnik presta kucati. Naćvaru se prekide dihanje od straha, te se jedva ispravi na krevetu i jedva prikupi paru da vikne sinovca. Bakonja se ne probudi. Tada Brne dohvati čizmu s poda i baci se njom u vrata, pa riknu kao da ga kogod kolje. Bakonja skoči, pa misleći

da su lupeži kod strica, istrča na trijem i počeo vikati. Svi fratri i đaci dotrčaše.

— Šta je? — pita Srdar.

— Ne znam. Može biti da je veliko zlo.

Kad svi udoše za Srdarom i zapališe svijeću, a to Brne dahće i zažmurio. Srdar, neopažen, pokrenu jedan časovnik, a Tetka drugi. Brne se osvijesti, pa im ispriča šta je bilo. Oni ga uvjeravahu da je to snio, a da se kandilo ugasio kad otvoriše vrata. Tetka posla sve, pa osta s njim dokle ovaj ne zaspa.

Drugi pokušaj Tetkin i Srdarev ispade smiješan. Bilo je početkom septembra. Kiša je bila prestala, nastala pohladna jesen. Tetka i Srdar sjedahu kod Brne do kasno u noć. On im je, kao obično, opet tumačio njeku nejasnu misao iz jedne bogoslovske knjige, i baš raširio ruke, a digao obrve pred najtežom izrekom, kad s polja, ispred prozora, sinu munja. Nebo je bilo vedro bez mjeseca. Tetka i Srdar se zgledaše, a Brne izbulji oči u njih. Do trena opet proletje plamen u protivnom pravcu, ali se jasno vidje njeka mračna pruga koja je za plamenom izašla. Onda dvojica ustadoše, ali se u taj mah plamen ustavi pred prozorom, te i Brne vidje da je to zapaljena guka na dugačkoj traci. Srdar naglo otvori prozor i odgurnu trsku, grdeći, pa udari u smijeh. Ni Tetka se ne može uzdržati od smijeha. Brne, videći da se prozor otvara, brzo leže i pokori glavu rakancem.

Iako stvar bješe suviše očevidna, opet Srdar vješto zabašuri izmislivši kako je vidio da se u pukotini ulegla njeka tičurina, pa je naredio slugama da je tijekom načinom istjeraju. Uistinu, njih dvojica bjehu nagovorili Dundaka da mahne nekoliko puta zapaljenom krpom kad oni budu izašli, što je valjalo da on dozna po nekome znaku, neće li Brne iskočiti, ali se Dundak opio, pa ne sačeka i još mu zape trska za granje od briješta pod prozorom. Kad se Brni riječ povrati, on se strašno naljuti na Srdara što je prozor otvarao, pa zovnu Bakonju da ga trlja vunenom krpom . . .

Njekoliko dana prije Male Gospojine javi se prvi dužnik Brnin. Bješe to njeki imućni seljak iz parohije fra-

-Tomine. On izbroji dvjesta talijera, što glavnoga, što dobiti, uze priznanicu, pa se vrati s Bakonjom vozu. Po stričevoj naredbi, Bakonji je valjalo paziti da se seljak ne sastaje s kojim od slugu. Bakonja osjeti kao neki prelom u sebi, kao da mu snaga pridolazi, kao da stupa u neki novi život. Kad se povrati u stričevu šobu, oči mu i nehotice prionuše za gvozdeni kovčežić koji je jednijem bokom virio ispod kreveta. Poslije, kad đakon i Bujas dođoše na obično predavanje, i njihovi pogledi (valjda povodeći se za Bakonjinim) prilijepeše se za kovčeg.

Otada, svakoga dana poslije jutrenja, Bakonja išaše na voz da dočekuje dužnike, pa bi ih dopratio k stricu, pa ispratio, a za to bi dobio »jabuku«. Kovčeg se punio, ali posta nevidljiv radoznalijem očima. Govoreći o tome s drugovima, Bakonja je prilično smanjivao primljene svote, a kad je dug bio gotovo utjeran, on je pred njima prćio usne, kao tobož nadao se neće biti više.

Početkom novembra u manastiru se činjah velike pripreme za dan svetoga Frane jesenskoga, kad se stjecaaše narod i postrizenici. Te godine je još imao da bude izbor novoga gvardijana, jer Tetka samo zamjenjivaše Brnu, a ovaj bješe razriješen. Već uoči pomenutoga dana dođe osam fratara, među kojima bješe Vrtirep, Žvalonja i Pinjata. Tetka nagovori Vrtirepa da se izmiri s Naćvarom, na što Vrtirep odmah i pristade — po svojoj prilici zato što mu je brat bio dužnik Naćvaru, a duga ne platio. Izmirenje je bilo svečano i javno. Vrtirep otide sa Tetkom i onom sedmoricom što s njim dođoše u sobu Brninu, pa ušavši prvi, reče raširiv ruke: — »Brate u Isukrstu! Prosti mi moje uvride!«... »Bog neka ti prosti ka i ja«, odgovori Brne poljubivši se s njim, pa i sa svijem ostalijem.

Sutradan osvanu krasan jesenji dan, a već oko prve mise dođe mnogo najbližih prekovodana. Nasta obični me-tež. Većina fratara sjedaše po ispovijednicima. Ljudi i žene, podijeljeni na gomilice, čekahu reda — jer je prva dužnost na dan »proštenja« odsto-jati jednu misu, pa se ispovjediti, i na drugoj se misi pričestiti. Ta prva najezda oproštenika naredi se s Bogom, pa otide ka Tetki u trpe-

zariji da piše priloge, načinivši mjesta drugoj najezdi u crkvi. Tetka ih primi ljubazno, zapisa svačije i najmanje priloge, a Balegan i Mačak časte po rakijom, pa onda ljudi i žene otidoše, neki na trijem, neki u dvorište, te posjedaše i počeše jesti. Zatijem prvijem kolom oprošte-nika naiđe drugo u trpezariju, pa i tu ugrabiše mjesta u manastiru — jer svi žele da se odmore u njegovijem zidinama. Bakonja je stražio iza vrata prednje stričeve ćelije. Stric mu sjedaše na divanu, strecajući od svakog koraka koji bi zatutnjio trijemom, jer se bojaše pohoda.

— Ko je to proša'? Koji su to prošli?... — pitaše Vra svakoga trenutka, a Bakonja lagano odškrine, zviri pa kazuje stricu. Njekoliko puta promoli glavu napolje i više da se i dalje čuje:

— Fra-Brne je bolesan. Ne može vas primiti. Ne može ni divaniti.

— Da nije koji od dužnika? — pita stric. — Da nije koji spominja za dugove, a?

Bakonja odmahne glavom, s izrazom na licu koji je značio: — »Ja to znam! Već bi ja dužnika nanjušija i da se ne javi! Međutijem, kako je narod navirao (a već za rana bješe ga mnogo više no drugih godina), Bakonji je mašta kipjela. Sjećao se živo prošlijeh proštenja: prvoga, kad je bio pustodak, kad se ono proslavio našavši stričeva kulaša; drugoga, pred smrt Škorančinu, kad su se ljudi čudili kako on odmeće i odskače ne samo vršnjacima nego i starijima; trećega, kad je pred veće jahao na doratu i vodio još tri sedlanika na pojište, pa kad ugleda Zvrjljevljane, a on sitno poigraj, tako da je maji (onda je bila došla maja sa Krivicom i Galicom) srce igralo; četvrtoga, kad je već bio ozbiljniji, te se nije ačio junaštvom i hitrinom, no je strijeljao očima crnpurastu Jelku, s kojom se bio već poznao... Bakonja duboko uzdahnu. On nije sad žalio za kojekakvijem sitnicama, ali je tek žalio za slobodom te zavidio Bujasu i Butri, koji, istina, imaju mnogo posla po crkvi, ali tek u tišmi nalaze promjene, a njemu se noge ukočanjše stražćci za vrata. Pa onda to ga je i ponižavalo. Kakva je to uloga, njemu, đaku pete godine, da krišom gleda ko prolazi!... Odjednom otvori šire vrata, te promoli i trup.

— Šta je? Ko je? — pita Brne.

— A, ništa, ništa — reče on ne obzirući se. — Mi-slija sam da je jedan dužnik, ali nije, privarija sam se! — I zagušujući uzdah, zatvori vrata. Bješe prošla Srda-rova »jedra Jelica« sa materom, a za njom, poslije jedne gomilice, druga Jelka sa nekijem djevojkama. Bakonji se tek sad mašta izoglati. On zažmuri i zvekećući talije-rima, koje je imao u špagu, zanese se na krilima snova. Bakonja vidje sebe u mantijama, na dobru konju, koji pod njim podigrava kroz njeko lijepo selo. Ispred kuća kud on prolazi ustaju žene da mu se klanjaju. Muški su na raboti, po polju. Neka ga baba đavolasto pogleda i dade mu prstima znak kuda će okrenuti, a on odleti na stranu, pa će u šumu, ili u njeki zaklon, gdje ga čeka Jelka. Ona je već udata, dabome, u njegovoj parohiji. Pa onda se sleknu i zamisli svoju parohijsku kuću. Tu je konjušar i kuvar, ali ima više vrata. Od jednijeh on sam ima ključ, a nosi uvijek uza se i ključić od stričeva kovčežića... Stric je umro, Bog da ga prosti, već po-odavno, a on je novi fra-Brne, Jerković XXV...

— Zar si ti, magarčino, zaspao? — viknu stric. — Ko je to ispred vrata?

Bakonja se trgnu, te kad povuče vrata sebi, udariše ga u čelo, a u isti mah začu se više glasova.

— A, dite moje, tu li si? — veli Kušmelj.

— Ive moj! — viknu Krivica odjevena kao nevjesta.

— Valjen Isus, dijače! — nazivaju Čagljina, Rdalo, Rora, Kljako, Controna, Žlandra...

— Jevo puno naši! — reče Bakonja prestravljen i, prije nego što je mogao primiti stričevu naredbu, Zvriljev-ljani ga otiskoše, pa s neopisanom grajom sjatiše se oko fra-Brne, te mu ljube ruke i konop. Brne jedva dođe do riječi, te viknu.

— Zatvori vrata, đavo te odnija!... Šta vi... Zar se tako ulazi, zar oćete da me ovako nemoćna zagnja-vite... A, Isuse, uvek li mi neprilike činite, uvikarice...

— Diko naša, — poče Kušmelj — kad je Bog dâ da si takve glave! Bogu vala, milostivom bogu i Divici, a mi mislili... a mi čuli...

— Nisam ja ništa virova od svega šta sam čuja — dodade Čagljina, zvjerajući očima po sobi. — Jeto, zdrav si...

Svi začavrljaše, tako da Brne zatisnu uši rukama. Bakonja se jedva oslobodi iz sestrina zagrljaja, pa tek vidje da mu je i zet s njima. Ovaj opet htjede da mu se o vrat objesi, ali mu se Bakonja izmače, pa otkloni podalje oca i sve ostale, koji jednako grajahu. — Priki-nite malo, pa ćete govoriti redom ako imate šta! — viknu Bakonja. — Zar ne vidite da je fra-Brne nemoćan? Nje-muka škodi i najmanji nemir. Sidi, ćaća, tamoka, i ti striče... Svi se izmaknite, tako!

— Ta-ako! — reče najzad Brne. — Podaj im, dite, rakije, pa... jeto, pa šta ste to bili čuli?

— Da Bog sačuva! — reče Čagljina. — Ti znaš da svako govorenje nema uvice svoje mišljenje, da je boles di nije ludos, a baš može biti i mudros di je zatvo-renje...

— Da Bog sačuva i od tvoga govora! — prekide ga Bakonja ljutito. — Šta sve drobiš, a...

— E, dijače, sinovče, nisi ni ti svu mudros pokusa žlicom! — odazva se Čagalj. — Ja bi reka...

Opet svi zagrajaše. Bakonja nešto prišapta ocu, na što ovaj ustade, pozdravi se s bratom i pođe. Svi se krenuše.

U taj mah njeko zakuca na vratima. Bakonja otvori, pa rukom skloni svoje na stranu, jer se pomoli fra-Tetka. Za njim htje ući njeki omalen brkat seljak, dugačka sple-tena perčina, koji mu sastrag dopiraše do pasa. Taj čo-vjek bijaše lijepo odjeven, ali po kroju haljina, kao i zle uspomene Bukar; za pasom je imao veliki nož. Ta nošnja odmah Bakonji napomenu Bukara. Ridi brci, sitne sijere oči, spljošteni nos, davahu mu lisičji izraz. Pa onda i sva snaga bješe mu čudnovato skrojena. Trup mu bješe kratak prema nogama, a jedna mu se noga savila kao gudalo, ali nije hromao. Ele, bješe jedan od onijeh ljudi koga kad vidiš na sajmu, među hiljadama, ili sretnoš na putu, ne možeš zaboraviti.

Svima Jerkovićima prionuše oči na čudnovatog čo-vjeka.

— Ko je ovo? Poznaješ li ga? — zapita Bakonja Kušmelja, otisnuvši nepoznatog.

— Ne znam! — veli knez, tiskajući se napolje. — Ako iako možeš, izadi. Ja ću se odvojiti od naših beštija, pa ću te čekati di ti rečeš.

— Čekaj me posli ručka iza mađupnice — prošapta Bakonja. — Ajte s Bogom! S Bogom! Pošli s Bogom! — veli svojim. I Tetka zastade dokle ne izadoše Jerkovići, pa mahnu rukom na stranca da pričeka pred vratima.

— Koja dobra, Dume? — pita Brne, čudeći se što on dođe u to doba, a znajući da nema vremena napretek.

— O, brate, puk navra, ka nikad dosad! — veli Tetka duvajući... — Dobro je dobro! Ima sami veliki misa dosad blizu stotinu (tj. plaćenih velikih misa). A pomisli, teke je deset uri! Još će puk doći!

— E, Bože pomози i sveti Frane! — prihvati Brne. — Sidi, Dume brate, ako imaš malo vrimena. Sidi, odmori se!

— Ne mogu! — reče Dume. — Nemam ni trenutka vrimena. Prid refertorijom čeka me prva vojska. Svi smo u velikome poslu. Da je još deset misnika, svi bi imali pune ruke posla, dakle, možeš misliti je li velika priša kad sam ja k tebi sadak doša...

— Ma to baš ne razumim! Šta to može biti?

— Nije ništa, i jest velika stvar, kako uzmeš — reče Tetka smijući se. — Doša je jedan seljak izdaleka čak iz ti' strana ispod Velebita. Bogat čovik. Možeš zamisliti, zapisuje dvadeset misa! Daklenka, kaže: »Nisam se još ispovidija, ali želim da se ispovidim!« »Pa ajde brate!« reko ja i pomisli da nije čiste pameti kad dolazi iz crkve, a nije se naredija. »Ajde, brate, u crkvu, pa čekaj reda ka i drugi kršćani, kad dobiješ proštenje, dođi ako ćeš štogod da priložiš.« »Ma ja oću da se ispovidim kod onoga bolesnoga vratara, kod vra-Brne, a njega nije u crkvi...«

— Neću ni da čujem o tome! — viknu Brne ustajući. — Ja sam nemoćan, ja ne mogu...

— Ma stani, brate. Ti ne znaš kakva bi se škandala mogla izleći iz toga — reče Tetka namršten. — Stani, da čuješ dokraja! Seljak nastavi» »Po duši — veli — ja

ne poznajem vra-Brnu, nikad ga nisam vidija, ali sam usnija da se kod njega ispovidim. Ništo mi dođe u snu i reče mi lipo i razgovitno: ajde u manastir... pa se ispovidi vra-Brni. Zapamti dobro da se zove vra-Brne, i još ćeš ga poznati po tome što ga noge bole. Tako mi ono reče u snu. I jevo ja potegao dva dana hoda. Sad, ako je taj vra-Brne još duvat, ako samo može usnama micati, neka me pripušti da skinem s duše veliko brime, a, bora mi, i on sa svoje, jer se ja drugome ne mogu ispoviditi, a imam šta li! Imam šta li!«... Tako veli taj seljak i još dalje razveza, ka što oni čine. Sad, brate Brne, da tu nije bilo puka...

— Dakle, bilo je tu svita!

— Bilo je puno refertorije, a on još više, — a čučeš kako skiči kad govori — i ljudi se počеше krtiti i rekoše mu: »Blago tebika kad si usnija!« Ti sad vidiš kakva bi se škandala izlegla kad bi ti odbija! Zato sam, brate, i doša! Ti znaš da bi se reklo: jeto čovik posega dva dana oda...

— Ta već razumim! — prekide ga Brne uznemiren. — A osim toga, i jest čudno da je tako sanja!... ako nije šenuja.

— Ma nije, brate, nego zdrav i pametan čovik. Doja je na svom konju i još vodi momka uz se. Ja ga mislim zadržati i na ručak i na večeru. Jedno što je bogat, kako se vidi, a drugo što je iz oni krajeva odakle dosad nije niko dolazija. Zato, brate Brne, triba da ga svojski privatimo zbogom mlogo razloga, a najviše...

— Pa zovi ga! Di je? Ive, daj stolu! Metni ovdje katrigu, odi pod raspelo!... Oću, Dume brate! Zovni ga — govoraše Brne na predušak, obrćući se na jednome mjestu.

Slušajući te razgovore, Bakonja češće otvaraše vrata i gledaše bogatog seljaka, koji stojaše na trijemu obore-nijeh očiju i veoma zamišljen, tako zamišljen da se ni obzirao nije na gužvu svijeta koja se oko njega motala. Osobito ga žene radoznalo posmatrahu. Svakoga trenutka mogahu se čuti ovake opaske: »Ovo je onaj što je doša ispod Velebita da se ispovidi vra-Jerkoviću!... Kažu doša mu na san!... Dakle, vra-Brne je moguć kod Boga kad

mu on šalje ljude na ispovist!... A šta niki kažu da je taj vratar poludija!?!«... Kad stric zaiska štolu, Bakonja mahnu rukom strancu. U isti mah Tetka se uputi k vratima, vičući:

— Odi, Pivalica, odi!

— Valjen Isus, duovniče! — reče, upravo viknu, taj Pivalica ušavši. Glas mu bješe kao u jareta, te ko bi ga slušao a ne gledao, mogao bi pomisliti da njeko dijete podražava jarića. Bakonju poduši smijeh i obrnu glavu.

— Jevo, ovo je fra-Brne kome ćeš se ispoviditi — poka-za mu Tetka, pa izađe s Bakonjom. Tetka rastjera svijet sa trijema, pa se ustavi sa đakom ispred svoje ćelije.

Pivalica prekloni glavu i poljubi Naćvara u ruku.

— Tako! A odakle ono ti biše, a? A kako je bilo? Sniva si? — pita ga fratar, pošto sjede i stavi štolu.

Pivalica, jednako oborene glave i obrćući kapu među prstima, ponovi ono što je pričao Tetka.

— Ajde klekni, kršćanine dobri! — reče mu najzad Brne.

Vidiš, ja sam nemoćan i imam oslobođenje od svoji starišina da ne radim njedne redovničke dužnosti, ali kad je ovaki slučaj, za tvoju ljubav oću... Od', od' bliže, bliže, da ne moram puno glasno govoriti.

Pivalica baci kapu na stolicu, izvuče jatagan pa ga stavi vrhu kape, pa kleknu i sklopi ruke.

— Daklen, kršćanine, kad si se ispovidija poslidnji put? — poče ispovjednik.

— Ima uprav dvanajst godina — odgovori Pivalica, uzdahnuvši.

— Šta, naopako?... Ta-ako!... A zašta se nisi ispovida za toliko vrimena?

— Zato što mi je sotona obuzeja dušu — reče Pivalica spuštajući glavu sve niže. — Ja sam ti, oče, najveći grišnik na svitu... Ja sam sav ogreznuja u krvi... Ja sam zaslužija ne višala, nego da me živa peku...

Pivalica začuta. Brne vidje kako mu se ramena malko tresu i ču kako mu cvokoću zubi. Brne se zgrozi, te jedva reče:

— Ti si, dakle, baš veliki grišnik! Tome se nisam nada. E, pa kaži sve što imaš.

— Prije dvanajest godina ubija sam jednoga čovika. Ubija sam ga iz puške nasrid puta, između grada i našega sela. To je bilo u zoru. Niko nije vidija. I danas se misli da ga je niko drugi ubija...

Pivalica ispriča to napretrg, pa zastade, kao očekujući šta će na to ispovjednik, koji dihaše kao ciganski mijeh. Pošto je čeknuo nekoliko trenutaka, nastavi istijem glasom, a tresući se jače.

— Iste godine, posli niki pet misici može biti, čuva sam svoj vinograd. Jedno seosko dite prođe onuda. Ja ga udarim velikim kamenom u slipo oko. Dite pane mrtvo. Ja ga odnesem do bunara, nedaleko od vinograda, i bacim ga u nj. Ni to se nije doznalo da sam ja učinija...

— Ma zašta si ubija čovika? Zašta si ubija dite? — pita Brne, jedva došav k sebi.

Ali Pivalica kanda ne ču to, no nastavi kao u nekoj groznici, govoreći brzo:

— Pa 'nda sam bija svu drugu godinu bolešljiv. Pija sam puno, opija se svaki dan. Zapalija sam komšiji sino i zakla mu dva vola. Jopet sam ubija čovika iz jedne pećine povr sela. Pa više nisam zla činija za dvi godine, ali sam jopet ubija vratra...

— Ta jesi li ti pri sebi čoviče! — viknu Brne sav drkćući i izmače se.

— Kamo srića da nisam! — reče Pivalica primičući se na koljenima. — Čuj dalje. Najposlinak sam svoju ženu obisija o trišnju pred kućom, pa reka da se sama obisila.

— Ma zašta si činija ta krvava dila? Ne kažeš mi.

— Zašta? — ponovi! Pivalica, spustivši ruke niza se, — Zašta?

— Da, zašta? Šta ti je učinija oni čovik, ono dite, oni drugi čovik, fratar i tvoja žena?

— Ništa. Pri Bogu, nisam ni poznavava one ljude. Niko mi ništa od nji nije bio kriv.

— Ma kako to? — pita Brne s malom dušom.

— Jeto tako. Žedan sam krvi. Dođe mi ništa, pa bi onoga trena ubija svakoga ko mi se namene. Zato svake noći zaključavam dicu u jedan prigradak, pa obisim ključ visoko o jednu čuklju...

— Ma šta ti dođe? Kako ti dođe?

— Ne znam. Uđe mi sotona u krv — uvati me protezavica, valjam očima, škrgućem zubima, a ruka mi sama traži nož ili pušku. Najslade mi je zaklati... Ali, daj oče, svituj, pomoz... ja sam grišnik, ali ali...

— Šta je... št! — dreknu Brne klisivši sa stolice, jer Pivalica silno škrgutnu zubima i izvratila očima, a ruka mu pođe k jataganu. Dokle se Pivalica okrenuo, Brne je već bio na trijemu. Tetka mu poteče u susret.

— Šta je, Brne brate? Šta se dogodilo, ako Boga znaš?

— B-b-b, oče da me ubije!

— Ko oče da te ubije — pita Tetka tobož preplašen i uze ga pod ruku. — Ta nije zar?

— B-b-b, bižmo!

— Ma od koga da bižimo? Ta evo nema nikoga za tobom! A onaj je Pivalica zar osta u kamari. Je li se ispovida?

Brne, izvan sebe, okrete se, a to Pivalica ide k njima, razvukao usne, te mu sinuše pljosni zubi, i veli:

— Eto vam ga zdrava zdravcata! Jesam li vam ja reko da će on iskočiti a da ga ni prstom ne dotaknem! Eto neka reče. A ne zamjerite, vra-Brne, šala je od Boga, teliš kad je čovjeku na dobro!

— Šta?... Šta je to? — počeo Brne.

— To je da si ti izaša iz kamare, a i ne znaš da si izaša! — reče Tetka veselo. — Jevo te u koridoru zdrava i čitava, a nisi prsnuja ka mijur. Ajdemo u moju kamaru, jer jevo svit dolazi, Ajde, Brne! Ajde, *Pjevalica* s nama na rakiju. Ajde ti, Ive, zatvori stričevu kamaru... Daklenka (nastavi, pošto zatvori vrata, te preteče preneraženoga Brnu, koji hoćase da nješto zausti), ovo ti je čuveni narodni likar Pjevalica iz B. Ja sam odavna sluša za nj i da je višt likar, i da je veliki domišljan. Ja sam poručija po njega i sve mu ispriповida šta je s tobom. Kakav je domišljan, jeto, možeš sam da sudiš, a kakav je inače likar, to ćeš viditi posli. A sad, brate, sazuj bičve da ti obađe noge. Dede mu ti, Pjevalica, svuci.

Brne pusti da čine s njim što hoće. On ih je samo gledao. Pjevalica mu opipa listove i stopala. On je to či-

nio tako nježno, tako laganom rukom, da je Brnu samo golicalo. Pjevalica najposlije zazvižda i odmahnu rukom.

— Za nekoliko nedelja nestaće svega ovoga samo da priviješ što ti ja dam i da odaš!

— Ma, dakle, ti si rišćanin? — progovori najzad Brne. U tome se vrati Bakonja, koji se ne mogaše iščuditi.

Fra-Tetka okrete talijanski. Zadugo je govorio razmahujući rukama. Brne se više i više vedrio, dokle mu, u potonju, ne zaigra osmijak oko usana.

U trijemu nastala tutnjava i graja. Tetka izađe.

— Ma je li istina, oče, da je vra-Brne ozdravija u jedan ma? Da je Bog učinija s njime čudo kad je ispovida onoga čovika? — pitaju seljaci.

— Jest, braćo! Bog uvijek čini čudesa nad dobrim ljudima. Evo našega fra-Brne zdrava. Sad će s namikarce u crkvu. Ajdemo, brate Brne.

Nije mu bilo drugo, no pođe. Tetka ga uze ispod jedne ruke, a Bakonja ispod druge. Pjevalica za njima, a seljaci pošljednji. U dvorištu pridruži se velika gomila, te svi udoše.

Fratrici koji su mislili videći fra-Brnu, ukočiše se pred oltarom; a oni koji su ispovijedali promoliše glave iz ispovjednicâ. Svak povjerava da se njeko čudo desilo.

Brne se dugo i toplo molio, pa izađe istijem načinom, samo što još pristaše Kušmelj i Rdalo da ga drže s leđa. Tetka uđe sam s Pjevalicom i s Brnom. Pjevalica izvadi iz fišeklije nekakvu žutu smolu i predade je Brni, poučivši ga kako će s večeri njom namazati dva lista repuha, pa ih privijati na listove. Poslije toga, primivši jabuku, po nagovoru Tetkinu, on otide odmah.

Brne nije izlazio, niti je puštao koga k sebi na veliku žalost Kušmeljovu, ali sutradan, prvi je bio na nogama i hodao je po trijemu.

A riječ ode od usta do usta po velikom dijelu kršćanstva, kakvo je čudo Bog učinio sa vra-Brnom »kad je ispovida jednoga velikoga grišnika«.

A rkaći pod Velebitom pričahu kako njihov Pjevalica izliječi vra-Brnu!

XI. DVIJE SILE KOJIMA PODLIJEŽU LJUDI

Ljeto je. Zora je. Bakonja spava u prednjoj stričevoj sobi kao i uvijek. Noge mu presišu dušek, koji mu je toliko godina dugačak bio, a kako leži nauznak, dušek malo što nije uzak pod njegovijem širokijem leđima. Na podu, kraj glave, nalazi se fjoretinska mjedena lampa sa četiri noska, rasklopljena knjiga posuta pepelom, duvana u hartiji, zemljana lulica sa kratkim kamišem i ogledalce. Po dalje su razbacane haljine. Na Bakonjinim bijelim i rumenim obrazima, osjenjenijem prvom dlakom, ogleda se mladicko zdravlje; oku usana lebdi mu osmijak, a kako je pružio snažnu bijelu mišicu, prilika je da snijeva e mu na njoj počiva vršnjakinja . . .

Budionica zazvoni. Iz stare navike Bakonja se prenu i prekrsti, ali ne skoči kao nekad, no leška dokle ne izumre posljednje zujanje zvona, i zamišlja veselog Butricu kako poskakuje držeći se za konop. Najzad sjedne; proteže se i s ponosom omjera svoje jake udove, pa dohvativši ogledalce i gladeći se po bradi, pomišlja na crnomanjastu Jelku . . . Prije događaja s Pjevalicom, Bakonja bješe svega dva-tri puta Bujasovom brijačicom, ošurio »maovinu« s lica; ali od kad mu buknu česta dlaka, stric mu pokloni britvu, a otkad mu Jelka reče da joj se prsti ježe kad ga pomiluje, Bakonja se počeo brijati svakoga drugoga jutra. Dakle, taj dodir ruke sa prvijem znacima muževnosti napominjaše mu Jelku.

Zadugo, čim bi Bakonja otvorio oči jutrom, milina bi mu ispunila grudi i on bi pohito ka prozoru da otpravi prvi pozdrav njojzi preko vode, znajući pouzdano da i ona o njemu misli čim se probudi. Nije rijetko bivalo da on, kroza zimnju kišu, kroz proljetnju maglu, ugleda u daljini kao neki mali kameni kip, a on je znao da su očice toga

kipa uprte ka manastiru, da uzdasi lete k »milom Bakonjici«, da se ruke savijaju grleći njegovu priliku, te bi se i Bakonji suze zavrtjele i, prožet onijem milijem osjećanjem, sve što radaše, radaše kao u bunilu. Poslije podne, kao što sunce rasprši maglu, tako bi on snagom svoje volje razvedrio svoju glavu, te znadaše da šmigne neopažen preko vode. Za to je, osim pomoći vjernoga Dundaka, trebalo dosta hitrosti i pregaoštva, ali to titranje sa svojom sigurnošću (jer, bez svake sumnje, kad bi se doznalo, bio bi s mjesta istjeran) imadaše osobitu čar za Bakonju. Kad bi svoje zlato prekorio što jutrom zebe i kisne, ona bi mu umjela odgovoriti samo suzama radosti i jačim privijanjem na svoje grudi, kao da mu hoćaše reći: »Ta vidiš li da te moja jaka želja i privuče i provede nepovrijeđena kroza pogibli!« Tu je misao Bakonja čitao na licu Jelkinu i vjerovao da je tako. Osim toga, oboje morahu vjerovati da neki naročiti svetac štiti njihovu tajnu kad ona osta skrivena od matere (Jelka nemađaše ni oca ni braće, no dvije mlađe sestre), od susjedi i pastira. Najzad, Srdarina, koji se jednako »klančao po kmetovi ka obaćetan pas«, zateče ih na osami, ali se učini nevješt. Bakonja, nemirna srca, vrati se k vozu, gdje zateče namrštena Srdara. Ovaj mu pođe u susret takijem načinom kao da će ga ščepati za gušu, a kad Bakonja ustuknu, Srdar udari u grohotan smijeh i zagrlji ga govoreći: »Ej, ludo dite, zar da se fra-Jakov za takve stvari ljuti! I misliš li ti zbilja da ja za to nisam odavna zna? Ta znali smo mi odavna . . . i ja i Jelica. Još smo se čudili vašoj neopreznosti. Jelica me više puta nagovarala da ti ponudim da se s tvojom Jelkom kod nje sastaješ, da ćeš biti siguran ka u svojoj kući.« »Ža mi je — veli — one lude dice, jer će najposlin zaglaviti!« Ja je nisam tija poslušati znajući da je zabranjeno voće mlogo slađe kad se do njega kroz trnje dokradeš, ali već videći da ste izgubili svaku bojazan, ja sam vas otimize zateka. Sad kako znaš!« — Od tada nesta svake opasnosti. Bakonja je na novom konju novoga gvardijana gotovo svakoga dana uza Srdara išao preko vode i odmarali se kod Jelice. Fra-Tetka je drage volje pristao da mu Bakonja ukroćuje zazorljivog mladog »bilca«, koga bješe kupio od nekog dužnika fra-Brnina . . .

Tako je nekad bivalo, a sad?

Sad, nakon deset mjeseca poslije prvoga prisnog, zanosnog sastanka, Bakonja, kao god što se iz puke navike brijao svakoga drugog jutra, tako je iz puke navike gledao preko vode, tresući uzgred duvanski pepeo. Nestanak svijju preprijetka, znatne promjene u Jelkinim crtama, dodir sa Srdarevom Jelicom, Srdareva pričanja iz svoje prošlosti, pouke koje se iz njih mogahu crpsti i, osobito, vidjelo u kom Srdar prikazivaše ženski svijet, sve je to, malo-pomalo, utjecalo na Bakonju i činilo da vehne svježina njegove ljubavi prema Jelki. Doduše, Bakonja se ljutio na sebe zato što postupno osjećao kako iščezavaju draži pri djevojci, koja mu se iz velike ljubavi sasvijem predala, koja ga je jednako ljubila do ludila, ali nije mogao rатовati sa svojim srcem, niti se mogao pretvarati. Sve što je mogao, to je da je sažaljeva, i on je iskreno sažaljevao. Da nije toga bilo, on hoćaoš poodavno s njom raskrstiti; a da se skoro ne desi prilika koja razbudi njegov ponos, on bi bio učinio tih dana. Tu je priliku stvorio Bujas. On je znao za drugarevu tajnu, a poznao valjda i preobrt u njemu, te počeo oblijetati oko Jelke, koja se požali Bakonji, a Bakonja podnese šake u oči Bujasu. Sad Bakonja, gledajući s prozora, zaželje što je od staroga druga načinio novoga neprijatelja i što se na neki način vezao da i dalje provodi ljubav s Jelkom. Ali namah opet mu se ražali, jer se sjeti da mu je Dundak pričao kako je očajnica tri dana zasopke dolazila na voz i tamo dugo čekala...

Bakonja, namršten, sta raspremati sobu. Jedna neugodna misao izazva drugu. Doista mu Bujas zamješta zamke! A onaj gadni Maćak, otkad nestrpljivo očekuje da se zafratri i da dobije parohiju, postao je takav pritvorica da se čovjeku ne mili pogledati na njega! Pošto, pak, u posljednje vrijeme obojica zavidahu Bakonji, prirodno je da su se potajno združili, te rade protiv njega!... Ali šta mu, najposlije mogu?... E, da vidiš, mogu! Ako su se »izuli« Vrtirepu (koga, za nesreću Bakonjinu, ne trpe ni kao pomoćnika na parohiji), pa Vrtirep uzme konce u svoje ruke, kako je prepreden, moglo bi se lako desiti da Bakonja padne u zamku. Pa i njihovi fratri, Duvalo i Blitvar, pristali

bi rado u hajku na Bakonju... — Iz tih crnijih misli trže ga kucanje na vratima iz trijema. Bakonja otvori i, sukobivši se sa vedrijem licem maloga Butre, razvedri se i sam.

— Dobro jutro, Ive! Jevo čizme i jevo topla voda, a ladnu ću doniti odma! — reče dijete, proseći očima ljepu riječ od Bakonje.

— Dobro, moj Butrice, dobro! — prihvati Bakonja, tapšući maloga po gojnom obrazu, na što on odleti kao strijela, a on diže svoje čizme da vidi jesu li dobro očišćene, pa ih stavi iza sebe, pa unese vjedricu tople vode, pa spremi duvan i lušu u svoj kovčeg, pa sta uređivati knjige u polici, koje je sinoć razmetnuo, tražeći što za čitanje.

Već je godina otkada ga Butre poslužuje. On u svome srcu nije razdvajao svoga učitelja Bakonju od strica. Bakonja mu bješe ideal. Što Bakonja reče, to je sveto, što se protiv Bakonje reče, to mu Butre odmah javio, zato se Bakonja smiri ne čuvši ništa novo. I on je djetetu vraćao milo za drago i bio mu od koristi, učeci ga svakoga dana, čim se učvrsti u milosti Tetkinoj.

Kad Butre donese hladnu vodu, Bakonja mu dade čvočicu u nos, pa unese vjedricu u stričevu sobu, hvaleći Isusa. Brne reče stenjući:

— Ti si jopet pušija, nesritniče! Jeto sav vonjaš na duvan, a noćaske sam opazija...

— Nisam — odgovori Bakonja otvarajući prozore. Nisam pušija, nego sam sinoćke sidija kod fra-Dume, pa je on pušija, a meni se upija dim u odiću... Ako zapovidate, voda je tu!

— Tako! — reče Brne sjedajući s nategom. Bješe dosta posijedio i izmijenio se za tih deset mjeseci. Obrazi mu splasli, podvoljak se spustio više no prije, na šiji mu se koža nabrala, te se činjaše kao da su mu šklopci izašli.

— Tako! — ponovi on, spuštajući lagano niz krevet naduvene noge, koje Bakonja odvi i oprao, pa ih namaza žutom mašću Pjevaličinom, obloži ih listovima svježega repuha, uvi ih povojčićima, stopala mu zavi krpama, nazu mu prostrane svitne cipele i pomože mu da sjedne u naslonjaču. Sve to Bakonja uradi brzo i vješto kao kakav

bolničar, pa se vrati u svoju sobu da se spremi i otide na jutrenju.

Da ispričamo ukratko kako je fra-Brne proživio tih deset mjeseci, otkad ga Pjevalica istjera iz sobe.

— Prvo što treba spomenuti, to je da je priložio crkvi pedeset talijera a ne dvjesta ili trista, kao što su se svi u manastiru nadali. Pošto su toliko isto priložili Blitvar, Duvalo, Žvalonja, fra-Tome i Zakarija iz Zvrleja, a novi gvardijan dvadeset i pet talijera više, to i Brne poslije pridade da se izjednači s Tetkom.

Sto se, pak, tiče liječenja Pjevaličinijem načinom, fra-Brne uvede ovaki red u svome životu. Jutrom, pošto bi mu sinovac sve učinio kao ono sad, Brne bi izašao tačno u osam časova, pa bi jednakijem, odmjenijem korakom otišao do kraja hodnika, pa se vratio do drugoga kraja, tako, gore dolje, četiri puta, pa bi se vratio u sobu, sio na najnižu stolicu, a noge digao na krevet. Tako bi se odmarao i čitao dokle strjelica na časovniku ne pokaže tačno deveti čas. Tada bi opet izašao na trijem i prošao ga gore i dolje osam puta, pa bi se vratio da se odmara, kao i prije. U početku desetoga časa »učenija bi dvanajes šetnja«, kako on to zvaše, i popio bi polak čašice rakije sa lincurom: u početku jedanaestoga učinio bi šesnaest šetnja i ispio drugu polovinu grkače, pa bi otišao na molitve u crkvu, gdje bi presjedio, a odatle na ručak. Poslije podne, tačno u dva, počeo bi opet sa četiri šetnje, pa sve tako tjerao dalje, dodajući po četiri. Đaci bi došli na predavanje poslije drugoga izlaska, a tada Bakonja moraše paziti da ne prijeđe vrijeme. Tako bi fra-Brne iščepukao dužinu trijema trideset i šest puta dnevno i ispio dvije čašice rakije sa lincurom. Po njegovu mjerenju i računanju, uložio bi vremena na kretanje: 107 minuta i kročio 4.253 puta.

I Brne se osjećao svakoga dana bolje za koliko trajaše suha hladnoća do pred Božić (Pjevaličinu mast bješe potrošio dvije nedjelje prije, a privijao je repuh). Ali oko Božića udari kiša, te Brni najprije počeo vrtjeti u gležnjima, pa se bolovi rasprostriješe u svaku žlicu od stopala, pa mu obuze žar listove, pa mu počeo sijevati u koljenima, pa... leže logom i ne mogaše kopornuti no-

gama i ne mogaše zaspati. U strašnijem mukama, Brne predavaše đavolu Pjevalicu i narodnu medicinu, Tetku i salernsku školu, grđaše Bakonju i sav njegov magareći soj, Balegana i njegovo gotovljenje i sve na svijetu, dokle mu bolovi ne oduzeše riječ. Tada mu se prepadoše za život, te poslaše po mladoga ljekara iz varošice. Rkać dođe po najvećem pljusku, prepisa što i prije i ostavi zrnca, preporučio mu da se umjeri u jelu, pa, uzevši za putninu i prijedgled dvadeset talijera, otiđe i ne odmorivši se ljudski. Brni je bilo najgore sutradan pošto uze zrnca. Pa onda, kad se nebo malo razvedri, bolovi odminuše, a kad se natušti, bolovi ojačaše. U toj trzavici, Brne naumi da ide u »grad« čim se bude mogao držati konja, svakako da ide u »grad« gdje ima iskusnijeh ljekara naodmet. I počeo sračunavati koliko će trošiti za sebe i Bakonju, dnevno, mjesečno, itd. Bakonja ne znađaše što da želi. S jedne strane, plijenjaše ga pomisao da ode u grad, ako će i za kratko vrijeme, s druge opet bojaše se da stric ne umre tamo, pa šta bi on sam među lacmanima, i šta bi poslije bilo s njim. Ali čim se stric pridiže, prvi mu je posao bio da pošlje čovjeka pod Velebit, ka Pjevalici. Seljak se vrati s drugom gukom masti i s porukom od vidara da Brne ipak hoda i da pije surutku što više može. Brne počeo tako činiti. Preuze prvašnje šetnje istijem redom, samo što bi iza svake popio po čašu surutke, te bi se do noći naduo kao tenac. To mu pokvari želudac, te je već slabije mogao jesti, a u tome mu je bio neki boljitak. I tako ga eto zatekosmo.

Kad Bakonja uđe u crkvu, bješe protekla trećina jutrenja. Svi se pogledi stekoše na nj, jer, ne dalje nego juče, gvardijan ga bješe oštro prekorio zbog toga zakašnjanja. Oči Mačkove, Duvalove i Vrtirepove bijahu pune jeda. Bakonja zažmuri, zatrese malo ramenima i počeo najprije istiha slagati uz opće pjevanje, pa jače i jače popusti mah svome silnome glasu, i još sta njim izvijati i treperiti kao što davno ne bješe, tako da Butre od miline zinu i ukočanji se kao kip. I svi ostali manje-više, podlegoše čaru, a Tetkino se lice postupno vedrilo dok ne primi izraz zanosa.

Kad izadoše iz crkve, Vrtirep, videći da Tetka ne govori ništa, reče oporo:

— Ti, Jerkoviću, ostaćeš danas bez ručka!

Svi se zглеdaše. Bakonja se uzdrhta.

— Jes razumija šta sam naredija?

— Pa razumi se da je razumija! — prihvati Srdar i hitro namignu Bakonji, jer kad se ticaše kazne za nemarnost prema crkvi, onda je bilo škakljivo miješati se.

Fratri pođoše. Mačak, gledajući preda se, dodade savijem zbiljski:

— Uzmi, brate Ive, skrušeno tu malo pedipsu!

Bujasa spopade smijeh i uhvati Bakonju za ruku. Nije se mogao povratiti od smijeha, no stade prema njemu, pa ga gurkaše nazad, bojeći se da Bakonja ne kidaše na Mačka, tako je bio razjaren.

— E, jes guba! — reče najzad Bujas... Sad vidu kakva je guba! Nemoj se, Ive, žestiti da ne učiniš kakvu ludoriju! Ajdemo k Baleganu kroz mala vrata!

U tolikoj gorčini, Bakonji slatko pade to neočekivano ponašanje Bujasovo, te mu prijateljski stište ruku i čutke otidoše u kujinu gdje zatekoše preplašenoga Butru kako priča Baleganu strašni događaj. — Muči ti, mali! — reče mu Bakonja. — Ajde u skulu!... Daj mi, Grgo kafu za strica!

— Sidi ti i pij svoju, a ja ću odniti stricu! — povrnu kuvar, pa ljevajući đacima, zatoroka: — Sve su to budalaštine i pizma i pritvorstvo mladoga đakona koji oće da se napričac posveti zar, šta li? I s menom je sad taki. Ne gleda me u oči i govori mi pripokorno, ka da će se ispoviditi u meneka. Šta je to, pitam vas ja? Jesu li to š kale priko zida ob noć, pa priko greblja ka slugama po svu noć, kad je...

— Šta to govoriš, Grgo? — prekide ga Bujas u čudu. I Bakonja streknu i diže glavu.

— Govorim šta znam, ali ne da odam, ni za prikor, nego da se zna da nisam poditinija i da se zna da držim jedno oko otvoreno po noći u vike, i onda kadak je Bukar služija... Ja ću viknu fra-Jakovu ovako...

Oba skočiše te, otjeravši Butru, stadoše preklinjati Grga da ne govori dalje. Ali ih Grgo ne slušaše, no ljutito brbljaše dalje, miješajući svakojake misli. Najčešće je tvrdio da nije »poditinija« i tada bi se gotovo razgoropadio. Đaci se zгledahu. Već je prošlo polak godine otkad se stari sluga podjetio, te bјehu navikli slušati njegove razgovore bez glave i repa, ali je dotle uvijek tiho govorio. Biće, dakle, da je baš toga jutra čuo gdje neko kaže tu riječ kad ga je ona toliko pekla, a uz to ga naljutio postupak Vrtirepov, jer je Grgo milovao Bakonju uvijek jednako. Đaci se začudiše gdje on zna njihove tajne od toliko godina, a nikada da im što nagovijesti o tome, ni u šali. Oni se sam prepadoše od pošljedica. Bakonja sklopi ruke i načini žalosno lice. To privuče pažnju Baleganovu, te učuta.

— Striko moj! — poče Bakonja plačnijem glasom, na što se Bujas, razumjevši majstoriju Bakonjinu, okrete k zidu da sakrije smijeh. — Striko moj! Jesi li i ti zar moj krvnik? Oćeš li i ti da me turiš u provaliju? Oćeš li da me zakolješ bez noža?

— Ja!? — veli zaprepašćeni Balegan. — Ja tebe, dite moje?

— Pa ti, striko! Šta spominješ š kale i prilazjenje priko zida kad znaš da sam i ja bija u tome grišnom poslu? Dosta je da to čuje fra-Brne, pa onda svršeno je sa mnom zauvike! — I Bakonja pokri lice rukama, a Bujas izade, tobož i on pogružen.

— Ja da moje dite unesrećim? O, o, o! Jezik mi se slipija ako ja o tome više spomenem! O, o, o! Bog da i Divica...

Bakonji već nije drugo što trebalo, no ponese kafu stricu. Idući, pomišljaše koliko li je samo mijena podnijelo njegovo srce otkad je ustao za nepuna dva časa, kako se morao savladivati, on, kome je u krvi bilo da uradi što namisli!

Stric ga dočeka grdnjama što je zakasnio s doručkom. Bakonja mu mirno i gotovo s nekom nasladom ispriča šta je bilo, pa se najedi i izvadi iz kovčega lulu i duvan.

— Tako! Šta je to? Šta...

— Evo šta je. Slagâ sam vam da nisam pušija, ali neću više — reče i razbi lulu o prag, a duvan prosu kroz prozor, pa sta raspremati stričevu sobu.

Brne je u strahu posmatrao sinovca. Na njegovu blijedom licu treperaše svaka žilica, njegovi snažni i gipki udovi bijahu tako pokorni njegovoj volji da to strica neugodno dirnu, te, ne znajući zašto, sjeti se svojih predaka: fra-Jurice, o kome se pjesme pjevaju, i još slavnijega strica Jurete.

Bakonja uze rukopisna predavanja i jednu knjigu, otide u učionicu, pa sta šetati.

Te godine bijahu stalni učitelj gvardijan, Duvalo i Vrtirep. Predavanje, kad ga je bilo, teklo je istijem redom i načinom kao što je opisano u glavi šestoj. Bakonja stiže Bujasa u nauci, te ih izjednačiše, a kako je on, pored svega ašikovanja i jeglenisanja sa Srdarem, mnogo čitao, to je svojim pitanjima često dovodio u zabunu i učenoga fra-Duma. Onu, pak, dvojicu slabo je cijenio, a nije to ni krio, te ga najviše zato i pomrziše. Mačak odavno nije dolazio na predavanje, jedino je išao ka fra-Brni dokle je on primao. Već su tri mjeseca otkad svakoga dana nestrpljivo očekuje poziv da otide da se zafratri, te već i ne izlazi iz stričeve sobe osim u crkvu i u trpezariju. Butre je, pak, dolazio kasnije, kao ono nekad Bakonja.

Bujas uđe.

— Nema skule! — veli on. — Imaju niki sastanak. Eno i' svijuju u gvardijanovoj kamari... Pa kako svrši sa Grgom?

Bakonja sjede i nalakti se. Oči su mu sjaktile. Na lijevoj strani čela utonula mu brazdica, u koju se Bujas zagleda.

— Šta ti je sad? Je li ti za što smo se pomirili?

— Neću više atmo — reče lagano Bakonja, dišući uzbuđeno. — Dajem ti rič da neću više priko vode!

— E! — učini Bujas i diže visoko obrve.

Bakonji se odmah lice zažari i oči pomutiše, te Bujas vidje da ga obuze stid, kajanje, srdžba i mnošto drugih nejasnijeh osjećanja, i on se krenu da izađe.

— Stani! — reče Bakonja. — Ti ne znaš kako mi je! Ja to nisam reka da... Ja te cinim ka prijatelja, pa zato

oću da ti ovo kažem. Meni je za nesritne divojke. Ako ja budem i dalje iša, ona se neće udati, a bilo je prilike i dosad da se uda... Razumiš li?

Bujas potvrdi glavom, slegnu ramenima i izađe.

Tada Bakonja briznu u plač, u silni plač. Učini mu se da mu suze izviru iz dubine srca, a ne osjećaše da mu biva lakše. Tako mu nikad nije bilo. Što je najčudnovatije, osjećaše da nije kriv, ali da je pravo što zbog toga trpi, da bi bilo pravo i da mnogo više podnese. On pokuša da razmišlja o toj pojavi, ali odmah udari na bogoslovske prečage o grijehu i kajanju, koje su mu se gotovo užljebile u mozgu, te mu se pažnja na tome malko zaustavi, pak se rasplinu.

Butre, odškrinuvši vrata, zastade bojažljivo i nakašlja se. Bakonja se ponovo razvedri.

— Odi, Butre, de! Ajd' da vidim jesi li naučija.

Dijete sjede do njega i poče čavrljati iz časlovca. Tako je trajalo duže od jednoga časa. Tako ih zateče fra-Tetka koji samo zvirnu, a tako malo docnije i Srdar koji otvori vrata s lupnjavom.

— Ajdemo, momci! Jutros ćemo ranije, kad već nemate skule!

Njih dvojica pođoše k njemu.

— Ja jutros neću! — veli Bakonja. — Boli me glava.

— Baš zato ajde. Šta si tako blid? Zar zbog one sprdnje? Ne ditinji, bolan! Ja sam rekâ Baleganu da ti pošlje ručak u moju kamaru, a za pedipsu neka bude dupli obrok... A, jevo i Bujasa. Ajdemo, dakle. U redu za mnom, ma-a-rš! — I Srdar diže čibuk, pa — poče pred njima. Bakonja svrati stricu, pa ih, trčeći, stiže pred mađupnicom, gdje Butre uze utirače, pa sam otrča k vodi.

— Je-li-te, fra-Jakove, zašto je bija skup kod gvardijana? — zapita ga Bakonja.

— Poradi nikog duga manastirskoga... ne znam počisto. Misliš li da ja slušam take stvari? Nu, ti si se sadak razabra i voljan si za razgovor. Daklenka, reci mi šta misliš? Oćemo li posli podne tamo? Vrijeme je već...

— Posli ćemo o tome razgovarati — odgovori tiše Bakonja, mignuvši put Bujasa, koji je išao podalje, s desne strane Srdareve.

Butre je već bio u vodi. On se držaše rukama za žile jedne vrbe, koja bješe naročito odsječena do dna da joj plivači s panja skaču. Bujas se u trenutak svuče i otpliva uz maticu. Srdar pušise lulu. Bakonja zamišljen gledaše u vodu dokle mu se pogled ne srete s Butrinijem, a tada se i on brzo svuče i stade na panj, obrnuvši leđa vodi, pa, kao i uvijek na komandu Butrinu: jedan, dva tri! Bakonja skoči i hitnu ruke u vis, pa se u vazduhu obrnu i bućnu na nekoliko koraka od obale. Zatijem se povratio ka Butri, uze ga za glavu i poče ga učiti da pliva. Međutim i Srdar zaroni jednom, pa odmah izađe i onako mokat sjede na sunce i pripali. Tako je on vazda činio, jer se — kaže — uvjerio da mu bolje pomaže »banj u ariji« no u vodi. Pošto se osuši, on se još jednom zagnjuri, pa nastavi pušenje.

Bakonja izađe prije Bujasa pa, ne obrisav se, sjede do Srdara i obori glavu među koljena.

— Ja vas molim kâ Boga, fra-Jakove, za jednu veliku ljubav — poče on uzbuđen.

— E! Šta to? Šta ti je jopeta?

— Da rečete tamo, da... Nije vajde, treba najprije šta izmisliti. Recite da se fra-Brne jopet teško razboli, da ga ni za trenutak ne mogu ostaviti, pa onda molim Jelicu da, malo-pomalo...

— Dakle, misliš da raskrstiš s malom? — prekide ga Srdar, odbijajući guste dimove.

— Da sasvim raskrstiš? Da ne ideš više nikako tamo?

Bakonja odreče glavom, pak se ispravi:

— Recite Jelici da joj se kunem Bogom i svetim Franom i svim na svitu da čim se zaredim, čim dođem do novca, neće joj faliti lipa jabuka ako skloni malu da se uda, i to što prije. Razumi se, treba najprije da se mala navikne šta ja ne dolazim, da joj se kaže...

— Ma na šta sve toliko pripreme i ta tvoja zebnja?

— Zato što bi mogla učiniti štogod od sebeka. Nemojte se smijati. I juče je dolazila na voz i sidila više

od ure, kaže mi Dundak. I potavnila je, kaže, u licu ka zemlja. Mogla bi se utopiti, a onda bi se i ja utopija. Odma, onoga trenutka skočija bi u vodu. A nemojte misliti da se onda ne bi sve proćukalo, da bi i Jelica i vi na miru prošli. Ja to ne kažem da vas pripanem, jer vi znate da bi ja prije sebi želija zla nego vami, i da baš stoga i govorim!... — I tako razložeći, Bakonja uspje da mu Srdar odobri namjeru i da mu obeća da će se zauzeti kod Jelice. Uglaviše kako će. Najprije će biti smetnja velika bolest Brnina. Pa onda će se reći da je gvardijan nješto načuo, ne baš istinu, nego da Bakonja odlazi preko vode, te da mu se red pričuvati. Poslije će nastati berba i da ako se tad odluči na udaju.

U povratku, Bakonja vidje gdje Vrtirep viri kroz svoja vrata. U stričevoj sobi ču razgovor. Brne vikaše:

— Nema tu »ali«, ni »ovo« — »ono«, nego kad nisi donija jaspri, ajde, brate, s Bogom, a ja znam šta ću. Ako nema brat, a on neka nađe di zna, jer meni treba za ličenje.

Izađe Krste, brat Vrtirepov, koga je Bakonja poznavao, čovjek maloga rasta, širokijeh pleća, široka lica i spljoštena nosa.

— Idak je ništo duovnik. Valimo te Bože, oće li se raziditi do koliko? — pita Krste Bakonju, koji mu ne odgovori, no uđe k stricu.

— Odma, s isti stopa da ideš u varoš, da poneseš fra-Boni jedno pismo, a advokatu drugo. Uzećeš jednoga tovarnoga konja, pa ga osamari. Uzećeš jednoga seljaka da te prati, ali mu ne daj više od dvi plete nadnice. Ajde, naredi se! — završi Brne i poče nješto pisati.

U varoš! Čuje li to Bakonja zbilja, ili snijeva? Da ide u varoš, on, glavom Bakonja, koji se sad vraća s kupanja koji je namislio da ne ruča samo da ne zaboravi Vrtirepovu uvrjedu, koji je tako daleko bio od te pomisli kao da pomisli da će postati biskup!

— Ajde, spremaj se, šta si tu blenuja! — reče, Brne, pogledavši ga preko naočara.

Bakonja otide gvardijanu. Jedva je mogao progovoriti.

— Da mi učinite dobrotu, da mi date bilca... Šalje me stric u varoš s nekim prišom. Ja ću ga čuvati... vašega bilca... ka oči u glavi, a, vire mi, nije zgorega da se zamori, jer je plaovit.

— Pa dobro, uzmi bilca — reče gvardijan mirno. — Ali nećeš zar po ovoj pripeci? Kakva je to priša?

— Bojim se da se stric ne predomisli. Zna, nisam nikada bija u varošu!

— Nisi nikada bija u varošu! — ponovi Tetka u čudu. — Kako je to moguće!

Zaista kako je to moguće! Bakonja, koji je uzeo devetnaestu godinu, koji je sedam godina đak, koji je preživio prvu ljubav, koji je rođen na dva koraka od varoši, koga je varoš napolak othranila kupujući očina drva, pa nije nikada bio u varoši! A bio je Čmanjak, prve godine poslije njegova odlaska, bio je Butre, bila i Jelka — a ko nije bio! To je jedna sramota Bakonjina koju je krio, ali je tek istina da nije bio. Ali načast i varoš kad bi putovao na osamarenu konju, sa seljakom koji bi ipak nekako poznao da on tamo nije bio! Ta mu je misao odmah rashladila zanos, zato i dođe ka gvardijanu. Sad se prisjeti nečega drugoga.

— Pa znate, nisam bija ni kod kuće, jevo je prošlo šest godina. Zato ja bi večeras kući, di bi prinoćija, pa sutra zorom u varoš, pa sutra uveče da se vratim ladom.

— Pa dobro, dobro, uzmi konja, samo mi ga čuvaj.

Kad Bakonja javi stricu da ima konja i da mu ne treba pratioca i da želi svrnuti u Zvrljevo, Brne ga gledaše začuđen.

— Dakle si ti zbilja mislija da ću tebe poslati? Tako? A ko bi meni privija noge?

— Pa jeto Škeljo! Škeljo će to činiti kâ i ja. On će i spavati ovdî... Ako ćete, odi će spavati fra-Jakov. Pa, najposli, promislite, šest godina da nisam kod kuće bija, da nisam braću vidija, a nikad ne bija u varošu!... I sad kad sam najžalosniji, kad mi je ništa došlo da bi život prigorija, kad bi mi tako dobro došlo da se malo prođem, kad vas je sam Bog napustija da me pošaljete... sad vi!...

— Pa dobro, ajde, ići ćeš — reče Brne sjetivši se jutrošnjega njegova ponašanja. — Ići ćeš kad zaladi.

— Bolje je odma da ne morim tuđega konja i da dodem ranije kući! — I Bakonja hitro strpa svoje nove haljine u bisage, uze pismo, primi dva talira putnine, poljubi strica u ruku, otide ka Baleganu te uze hljeba i mrsa, javi se Srdaru, pa od njega pravo u konjušku, gdje osedla »bilca«, pa na voz. U splati spavahu Beljan i govedar. Dundak legao na bok, pod rakitom, i pokrio se haljkom. Bakonja ga otkri i začudi se vidjevši kako je požutio.

— Šta je tebi, Dundače?

— Neki mi se vrag uvalija u drob — jedva izgovori vozar. — Ostavi me, molim te.

Ona dvojica prevezoše Bakonju i on odjezdi uz vodu, daleko od sela. Odahnu tek kad izgubi posljednje kuće iz vida i tek tada osjeti kako se prepوراđa. Navališe uspomene. Tuda je posljednji put prošao s ocem, dovodeći stričeva kulaša. Sjeti se sebe, u benevrecima i opancima, glibava i smetena, pa onda, u svijem potankostima, razgovora s ocem i njihovijeh snova. Kako je sve to daleko, i kako je sve drukčije bilo ono što je zamišljao da će biti.

U popasna doba, Bakonja se odmori i ruča u jednoj šumici, pa se krenu dalje, maštajući o budućnosti. Kad bi naišao na kakvo selo, onda bi se ukočio i pritegao vođice, dižući prašinu i divljenje, a kad ugleda Zvrljevo, onda obode pomamnoga »bilca«, pa poleti preko prljuša, na kojima čeljad okopavaše kukuruze. Niko ga ne poznaše. Bakonja odjaha pred dvorištem, gdje je Kušmelj popravljao samar. Kušmelj pušti neki glas, nješto između »a« i »e«, što je odavalo radost, ali što bi dolikovalo i da ga je ko nenadano bupnuo u leđa. Barica iskoči iz kuće. Oboje mu se objesiše o vrat i zasuše pozdravima i pitanjima. Barica istrča pred dvorište, pa sta dozivati Roka, a da i drugi čuje veseli glas, dodavaše: »Brzo, brzo, amoka-a-a! Došâ ti je brat, dijak, di-jâ-k!« Najzad dođe s polja: zdravi, razbojiti dječko od deset godina, u košuljici, sa širokom tkanicom oko pasa, pa, smijući se, potrča u naručje Bakonjino, koji ga slatko izljubi. Bakonja se čudio koliki je Škembo. Dođe i Galica noseći vučiju vode. Galica, već

zrela djevojka, stidljivo se pozdravi s bratom, pa uđe u kuću. Bakonja otiđe da pozdravi fra-Zahariju. Gotovo sve žene Brzokusa, Zubataca i Krkota izadoše mu na susret. Među njima nađe i dvije nevjeste, skoro dovedene, koje ga poljubiše u ruku. Dalje naide na Čagljinu, Kljaka, Rdala, Rkalinu, Roru i ostale seljane. Sa svakijem se Bakonja ljudski pozdravi. Fra-Zaharije ne bješe doma. Bakonja otiđe ka zetu Oškopici i zateče Krivu samu. Nakon podužeg razgovora s njom, vrati se kući gdje se već bio i Čmanjak vratio sa stokom. Čmanjak je nekoga jada porastao, ali osta šaka jada.

Poslije večere bilo je sijelo u dvorištu. Doda fra-Zaharija; dođoše svi stričevi, i Šunda s ranjavom nogom, pa i njihovi odrasliji sinovi. Knez ih počasti vinom. Svi su se nametali ko će više polaskati Bakonji. Nije šala. Danas-sutra, on je fratar, pa čije »dite« on odabere, toga je i Bog odabrao. Kušmelj, Bara i Kušmeljići pomišljahu: »Kakva razlika između večerašnje večeri i one kad se ovi okupiše oko fra-Brne! E, što su ti naše jarčine!« Razgovor se razgrana. Govorilo se o pohari o Bukaru, o bolesti Brninoj i Pjevalici, o starijem fra-Jerkovićima, o starijem vremenima i ratovima, o stricu Jureti i njegovu junaštvu. Bakonji se činilo da snijeva. Jutros je ostavljen bez ručka, kao kakvo đače, a večeras je dočekan kao kakav velmoža!

Prije zore Bakonja odjaha put varoši. Poslije dobra časa prijeđe s putanje na široku ubijenu cestu. Kako bješe pazarni dan, prolazilo je mnogo naroda. Njeki su gonili toware na konjima i magaradi, neki nošahu o ramenima kokoši i tuke, drugi gonjahu stoku, i svak će se obazrijeti na lijepoga konja i konjanika. Kad sunce granu, Bakonja ugleda podalje nekoga rkačkog popa i momka pred njim. Bakonja obode bjelca i stiže ga. Bješe krupan čovjek, velike progrušale brade, vesela lika. Bakonja bješe dotle samo jednom vidio rkačkoga popa, te ga je sad želja da se sa ovijem pozna. Sjeti se jedne Srdareve pričice u kojoj je bila praktička pouka — kao u svijem Srdarevim pričama. »Sreli se, veli, fratar i kaluđer. Faljen Isus, kaluđere! Bog ti pomogo, fratre! Šta ti radiš, kaluđere? Ja varam narod, fratre, a ti? I ja to pomalo, a kako ti to

činiš? Ja: Gospodi pomiluj, Gospodi pomiluj, pa u torbicu. A ti? A ja: ora pro nobis, pa u zobnicu! I onda se, veli, pobratimiše«. Bakonja nazva »dobro jutro«, a pop mu prihvati pozdrav, te zavrgoše govor o vrućini, o prašini, o tome kako je bolje uraniti itd., dok se, najzad, Bakonja kaza, a na to pop uzviknu: »Ta fra-Brne je moj prijatelj iz mladosti! Mi smo drugovali toliko godina zajedno kad je bio paroh u K!« i pop Ilija (tako se zvao) počeo da priča o njihovu drugovanju. Hvalio je fra-Brnu kao duševna čovjeka, koji je lijepu uspomenu ostavio i među pravoslavcima. Raspita se za njegovo zdravlje i za događaj s Pjevalicom. Bakonja se začudi što se to razglasilo nadaleko, ali ispriča sve kako je bilo. Pop je sve to znao potanko, pa i on obrnu u šalu, i Bakonja poznade još jednoga pravoga Dalmatinca u kome nema lukavstva, kome je šala duša, koji se mogaše pribrojati ka Srdaru i Tetki. Poslije ovlašnijeh razgovora, pop Ilija počeo govoriti o osobinama naših seljaka. Kaza da među seljacima doskora ne bješe vjerske mrzosti, da su se ljudi obiju vjera među sobom ženili i kumovali, da su to podržavali popovi glagoljaša, ali sad, otkad su počeli latinci potiskivati glagoljaše, sad se i narod počeo trovati, te rkač misli da nije grehota poharati bunjevačku crkvu, a Bunjevac opet tako isto za rkačku, kao što svjedoči pohara manastira u kome je Bakonja, i pohara jedne pravoslavne crkve u susjedstvu pop-Ilinu. Bakonja ne bješe čuo za taj događaj, te zamoli popa da mu ispriča. Priča je bila kratka. Obilo vrata, odnijelo sve zlato i srebro, ockvrnilo ikone. Lupežima se nije našlo traga! Bakonja vrćaše glavom, ali u srcu se radovao. To mu unjekoliko namiri štetu i uvrjedu, te se izmiri sa rkačima.

U tijem razgovorima zaominuše jedno brdo, te se pomoli varošica. Bakonji se lice zažari. Međer ona bješe drukčija nego što je zamišljao. Bješe ružnija. Na maloj ravni skrcale se kuće, iz kojih strše dva-tri zvonika. Popov momak prekrsti se, pa to učiniše i pop i Bakonja. Na nekoliko koraka bješe krčma, pred kojom je bilo dosta putnika. Pop reče da će svrnuti na kafu i malo se urediti. I Bakonja prista na to, te odjaha, izmi se i presvuče. Pa opet odjahaše uporedo, razgovarajući se o povratku. Pop

reče da će se krenuti natrag oko tri časa, a tako mišljaše i Bakonja. Pošto, pak, neće preko Zvrljeva nego pravce, preko Velike Oštarije, to im je sve dotle put zajednički, a to je oko tri časa. Odatle do manastira ostaje mu još dva časa, a dobru konju i manje, te se može odmoriti u čuvenoj oštariji. Dogovoriše se da se sastanu u krčmici, pa se razdvojiše pri ulasku u varoš.

Bakonja pođe korakom glavnom ulicom, gledajući nizove kuća, varošane, a osobito varošanke, gdje bi se koja pomolila. One što ih vidje, učiniše mu se jedna ljepša od druge, jedna čistija od druge. I seljački je narod vrio ulicom. Mnogo mu se »prikovođana« javi, ali on ne htje jednoga od njih da zapita gdje je manastir. Kad stiže na kraj ulice, gdje bijahu najveći dućani, gdje ga s prozora gledaše njeka mlada gospođa, Bakonja pritegnu vođice, te mu »bilac« poče poigravati. U taj mah protrča ispred njega njeki dronjo, u iznošenijem lacmanskim haljinama, noseći dva suda za vodu. Dronjo stade i trenutno se zagleda u konjanika, pa ostavi sudove i uhvati konja za oglav viknuvši: »Bakonja! Zar si to ti!« Bješe Kenjo. Snopasti i vrljavi Kenjo u lacmanskim oderinama i bos!« »Nos te vrag, gubava lupežino!« viknu Bakonja i obode konja. A Kenjo sta vikati iz svega mozga: »O, Kušmeljiću Bakonja iz Zvrljeva! O tavolizu, izmećaru, špijune vratarski, jesi li se pogospodija, jesi! Ha-ha-ha! Stani, bolan, da popijemo po jednu kafu zajedno. Ta braća smo bolan... Jesmo, križa mi, braća, gospojo. Ovo je sluga vratarski«...

Bakonja, pjeneći od jeda, svrati u drugu ulicu, te ustavi konja pred nekom babom, koja se prepade od njegova izgleda i pobježe. Ta ulica bijaše tijesna, prljava, krivudasta. Kuće nejednake. Pred nekima bijahu dvorišta, druge puste. U jednoj mračnoj kafanici pjevahu promuklo njeki adrapovci. Do nje sa jednoga prizemnoga prozora, na kome se nadimaše bijela zavjesa, promoli se ženska crvena glava i viknu: »Kako to, mladi gospodine, ni mukajet! Ta sjašite, pa svratite, ima ko konja pridržati!« Odmah se promoliše druge — bijaše i lijepijeh — te vikahu, jedna za drugom: »Kud tako, lipi mladiću? Stani lipi gospodine!« Bakonja pogna kasom. On se sjeti

šta mu je Srdar pričao o tome mistu i pomisli: »Kuda će me đavo naniti ovuda!« Najzad izade iz ulice, pa naiđe na rupčage pune đubra i na smetlišta. Lijevom stranom, do kuća, bijaše putić, te, zatiskujući nos, pođe njim i svrnu u poširu ulicu, koja mu se prva nalanu i, gle slučaja! nakon nekolicina koraka, duž jednoga visokog zida, naiđe na crkvu u čijoj panjezi bješe kip sv. Frane. Iz crkve dopiraše pjevanje uz brujanje orgulja. Od crkve potegla se kuća, mrke zidine sa gvozdenijem prečagama — manastir dakle. Bakonja zakuca alkom. Otvori mu vratar koji mu umnogome napominjaše Balebana. Bakonja mu kaza ko je i koga traži. Vrtar mu reče da najprije ostavi konja gdje zna, pa da dođe. To začudi Bakonju, ali vidi, nije druge. Međutim se načeta gomila dječurlije oko njega i svaki se nudi da mu odvede konja u najbolju oštariju, za banovac, Bakonja pođe za dječacima, koji sad skakutahu pred njim, prepirući se. Ta graja privuče pažnju po kućama, te se svuda otvarahu prozori, a on se crvenio. Najposlije smjesti konja, pak ode u crkvu i sta do vrata. Misa bješe pri svršetku. Po klupama bilo je nekolicina postarijih gospođa. Fratri, jedan za drugim njih deset, prođoše mimo njega. Za njima izadoše tri đakona i pet đaka, u nošnji kao i njegov. Po opisu namah poznaše fra-Bonu. Bijaše čovjek stričevijeh godina, stasit, prav, bijele kože i pitoma lica. Ostali, kako koji, većinom stari. Od đaka upade mu u oči jedan zdepast, neobičan široka lica, sa velikom brnjicom u uhu. Bakonja izađe pošljednji, pa zapita druga debeljaka koje je fra-Bone.

— En oni, ča je vetji od ostalih! — odgovori drug. — Bakonja zinu od čuda čuvši taj govor. Zar su ovo Boduli? pomisli. On je, po pričanju, znao kako ostrvljani govore, ali nikada dotle ne vidje koga. Utoliko debeljko viknu: »Fra-Buone! Traže vas!« Bakonja pristupi Boni, poljubi ga u ruku predajući mu pismo, pa zaređa da ljubi i ostale. Svi zagrajaše idući lagano uza kamene stube.

— Kako! Jerkoviću! Stara kuća! Dakle to je naslidnik fra-Brne! Lip ditić! Divan budući redovnik!... Pa kako to da nisi bija nikad ovdje! A koliko ti je godina? A jesi li već počejja učiti pastirsku bogosloviju? A je li ti fra-Brne pravi stric ili rođak?...

Bakonja, odgovarajući lijevo i desno, a jednijem uhom hvatajući riječi đaka iza sebe, dođe u trpezariju, gdje mu odmah dadoše doručak sa ostalijem đacima. To mu se svidjelo što đaci jedu sa fratrima na jednom stolu, samo podalje. Sad ga đaci zaokupiše pitanjima, a sve ljubazno. Vidi da su sve naši ljudi osim jednoga čakavca, i da ga svi poznaju po čuvenju; kanda se osobito razglasio poslije pohare kad je preplivao rijeku sa Srdarem. Bakonja se oslobodi, te im sta potiho pričati smiješne stvari iz svoga manastira, naročito iz onoga vremena kad se javljala Škorančina pudalina. Đaci se glasno smijahu, osobito Bodul, te je to privlačilo pažnju fratra, a fra-Bone mu reče polazeći: »Dakle, imaš žicu stari Jerkovića da miluješ šalu, a ne ka fra-Brne! Ajdemo!«

Bone ga odvede u glavnu ulicu, k advokatu. U pred-sobi bješe mnogo seljaka, u pisarnici takođe. Advokat, videći fratra, ostavi sve, pa im priđe. Bone mu prikaza Bakonju i predade pismo Brnino. Advokat, omalen, suh, čitajući pismo zakovčavaše i otkovčavaše jedno puce na kaputu, pa odmah potraži svežanj hartije, uze klobuk i otiđe s njima dvojicom u sudnicu.

U trijemu sudskom, među drugim seljacima, Bakonja vidje Krsta, Vrtirepova brata, koji je juče dolazio u manastir. Kako Bone i advokat udoše ka sudiji, rekavši njemu da čeka, Bakonja se skloni u kut, te slušашe nastavak Krstova pričanja:

— Iskopâ me iz temelja, bezdušnik! Kâ što vam reko, učiniš mi je zvaće za sto i pedeset talira glavnoga, šta mi je zajmija prikolani, i za trijest talira dobiti. Neće, koza, da pričekâ do Lučina, nego navalija sad; daj! Pa jeto sad će otići kartama naprid i robiće me do desetak dana, kukav ti sam!

— Ma je li davno istekâ rok? — pitaju ga.

— Jes, tu skorice, bolan. Nego sam se uzdâ u brata. On se bija podjemčija, on bi ga i sad mogâ ustaviti da se nisu ništo zagrizli među sobom, pa Naćvar da se osveti njemukarce, oće da umete menekarce! A taj je Naćvar s dušom u nosu! Neće živiti dalje od Božića, a

sve će njegovo ostati jednome mu lupežu sinovcu, koji se i dosad nakra. Barem tako mi je brat pripovida. A...

— A ko ti je brat? — prekide ga njeki.

— Vrtar, bolan, jarčina kâ i Naćvar! Moga zovu Vrtirep, jer se vrcka idući kad je bija mlađi. Svi su oni jarčine, bolan, a mi siromasi...

U tome izade Bone s advokatom. Krste, koji ga prije ne bješe vidio, dosjeti se svome jadu, pa se poče previjati oko njega:

— Oće moj, ja sam brat vra-Barin. Da sam ti priporučen ako su na tebe došle karte... ali mu se prekide riječ kad ugleda Bakonju koji ga omjeri od glave do pete, te se vrati s Bonom u manastir.

Bilo je već deset časova. Bakonja zamoli Bonu da mu da jednoga đaka koji bi ga proveo po varoši. Bone odredi najmlađega, i oni podoše. Bješe, valjda, dvije-tri godine mlađi od Bakonje, sitan oštroumna lika. Zvao se Šimeta. Bakonja htjede da najprije vidi pravoslavnu crkvu, te ga Šimeta odvede u jednu ulicu, uporednu sa glavnom, gdje bijaše nova crkva, licem ka ulici. Bakonja se nagleda bradatijeh svetaca, kojih bijaše, zar, predeset, što sitnijeh što krupnijeh u šarenom ikonostas, virnu kroz male dveri u oltar, pa reče drugu da ga vodi najprije u »opalat« gdje će kupiti Srdaru cigara, pa onda u najbolji dućan da kupi svilenijeh rubaca. Vратише se u glavnu ulicu, te ga Šimeta uvede u jedan dućančić, sav naćičkan kutijama. Iza tezge usta curica od petnaest-šesnaest godina, bjelolika, crnijeh očiju, lijepo skrojena. Ona čitaše kad oni udoše pa, ostavivši knjigu, uprije pogled na Bakonju i oboje pocrvenješe. Bakonja zatraži pedeset cigara po tri krajcara, pa dokle ona to opremaše, on pogleda na knjigu i vidje da je srpska. Na polasku, opet se oboje zarumenješe i on se obazrije s vrata, a one crne oči kao da ga hoćahu ustaviti. Čudna sudbina! mišljaše on, da ga najviše dira ono što je rišćansko! Idući k dućanu, Šimeta mu ispriča da je djevojka jedinica u matere i prilično imućna. Od jednom Bakonja se trže i ustavi. Sredinom ulice idahu Controna, Vrljoka i Bakrica. Bakonja se prepade da nije za njima pristao Kenjo. Sad već ne bi moglo proći da ga ne progruva ako bi što lanuo, pa puklo

kud puklo. Srećom, žene prodoše ne vidjevši sinovca dijaka, a Kenja ne bješe. U dućanu gdje udoše bješe naloga — najviše žena. Gazda i dva šegrta ne mogahu odolijevati, ali gospodar videći stasita mladića, lijepo odjevena, rastura gomilu seljaka, pa mu iznese kutiju svilenijeh rubaca. Žene se skrkoše oko njega. Jedna ga nevjesta bocnu palcem u stegno i prostrijelja očima, a njezin topli dah grijaše mu šiju. Bakonji se zaplamtješe obrazi, a učini mu se da se kapa obrće u vrtolac na glavi, te, onako zbunjen, ne umjede se ni pogađati, no plati za dva rupca dva talijera i dvadeset karantana. Već mu je bilo svega dosta, a već bješe i vrijeme ručku, te se vratiše.

Poslije ručka, Bakonja se oprostila sa fratrima, otide sa đacima u skulu te su se ponovo narazgovarali, pa ga svi ispratiše do konjuške. Na rastanku drugovi se izljubiše s njim i on uzjaha na bjelca, pa se krenu ka glavnoj ulici, gdje, prema opaltu, okrete konjem dva-tri puta i učini da se propne, tako da se svijet razbježao, a duvan džinka istrča pred vrata, sva blijeda. Bakonja, smijući se, skide kapu prema njoj, pa odleti u sav trk. Pop Ilija čekaše ga već u krčmici, te se odmah krenuše. Nastade povjerljiviji razgovor no ono jutros. Bakonja pričaše starcu sve što mu na um padaše, samo neka je smiješno, a popo njemu isto tako, od svačega nadohvat, pa onda poče dugu istoriju fra-Brnina ašikovanja s krčmaricom na Velikoj Oštariji. I Srdar je to pripovijedao Bakonji, koliko je znao, ali ovaj đavolski popo znao je sve do izice. Priča je toliko razgicala radoznalost Bakonjinu da je jedva čekao da pozna krčmaricu, koja je, kako ga uvjeravaše sapatnik, još mladolika, gotovo da je izbarabariš sa kćerju, kojoj je tek šesnaesta. Rekavši to, popo gladaše Bakonju žmureći i dva-tri puta povi obrvama.

— Znaš šta, sinko? — reče pop, ustavivši konja kao da se sjeti nječega. — Poslušaj ti mene sve što ti velju. Ajde ti sam, a ja ću prećim putem kući — neću s tobom, jer je Maša lisica. Ona bi se odma sjetila da sam ti ja pripovijedô. A ti, pošto se odmoriš, pošto te ona zapita ko si, učini se nevješt i kaži nemarno da si sinovac Brnin. E, već zamišljam šta će biti.

— E, baš ću tako učiniti!

— Ali se nećemo rastati dokle mi ne obećaš, dokle mi ne zadaš poštnu riječ da ćeš mi doći u goste kad uzmogneš. Oćeš li ti to obećati starome popi, starom prijatelju tvoga strica? Ja bi te i sad poveo, pa bilo i na silu, da nije tako sa fra-Brnom kao što si mi kazao. Dakle, dijete?

Bakonja skoči s konja, pa pride k popu te se izljubiše.

— Dajem vam časnu riječ da će prva moja pooda kad se zaredim, kad budem svoj, biti vama — uzviknu Bakonja, i opet se poljubiše. Pop svrnu sa ceste.

Poslije po časa, Bakonja stiže pred Veliku Oštariju. Bakonja tu ne vidje ništa »veliko«. Pod golijetnijem brdima bješe kao tkanica dubrave. Pod njom selo. Od sela ka cesti rasprostrela se tratina, a na njoj obična kuća na jedan pod, pak, niže, zgrade sa štale. Ali je Velika Oštarija znatna bila što bješe na sredokraći između dviju varošica i što se pred njom poštanska kola mijenjahu. Pred krčmom bješe golemi orah i nekoliko jasenova. Pod orahom odmaralo se nekoliko putnika. U sjeni od konjuške ležale stoka.

Bakonja odjaha i priveza konja za omanje drvo, pa sjede na kolomat od oraha, licem prema vratima od krčme. Tamo, na vratima ukaza se neki mladić, goloruk, u varoškoj nošnji, onda izađe žena u varoškoj težačkoj nošnji, brišući ruke opregljačom. Bijaše osrednja, jedra, lijepo srazmjerna, lijepa »čista« lica, živijeh crnijeh očiju: Najljepša joj bijahu usta — mesnata, ali ipak mala, nješto naprcena. Doduše, razdjeljak vrane joj, nekada bujne kose se proširio, te se rumenjaše koža, ali pored svega toga da Bakonja ne znađase e je preturila četrdesetu, mogao bi misliti da nije napunila ni trideset petu.

— Dobro došli, gospodine! — reče Maša. — Zapovijedate li štogod?

— Molija bi vas za jednu kafu i čašu vode — odgovori Bakonja, prenemagajući se kao da je veoma umoran i držeći ruku na čelu.

— Jednu kafu, Tome! — viknu Maša, ne mičući se s mjesta, pa dodade: — Jednu kafu, ali dobru, čuješ! A vi umorni, gospodine? Putujete izdaleka?

U isti mah pomoli se kroz prozor sušta Mašina glava, ali mlada gotovo za dvadeset godina, pa je odmah nestade.

Bakonji se začu osmijek, ali ga on savlada. Oči pak ne mogaše savladati, no mu se smijahu na sav mah, te ih uprije na Mašino lice, a od Bakonjinijeh divnijeh očiju i ona se u tinji čas preobrazi — posta mlada.

— Ja ne znam di sam vas vidila — poču Maša, zaboravivši prvo pitanje i sjedajući do njega — ali sam vas nigdi vidila! . . . Vi ovuda niste prolazili?

Bakonja zamaha glavom i htjede da načini zamišljeno lice, ali mu oči otidoše ka kamenijem stubama niz koje silažase djevojka. Na njoj bješe plava nabrana suknja i svilena opregljača. Gunjića nije imala, te kako je plela, vidahu joj se bijele mišice u širokijem rukavima od košulje, a i vrat od korijena bijaše go. Na nogama imaše crvene čarape u otvorenijem mestvama. Pravo je rekao pop: taka je morala biti Maša djevojkom.

Sve je to Bakonja jednijem pogledom vidio, zato odgovori Maši odmah.

— Ne, ja nisam ovdje nikad bija. — Pa otide da nješto mrdne oko konja. Kad se povratio, Maše već ne bješe. Poslije nekoliko minuta, eto ti iz krčme djevojke, nosi na poslužavniku vodu i kafu. Bakonju podidoše trnci kad je sasvijem iz bliza vidje, a i ona ušeptrljaji. Oboje kanda se silno začudiše kad se pogledaše, pa se oboje postidješe.

— Zapovijedajte! — jedva reče ona i pođe natrag.

— Fala! — jedva izgovori on. Ispi vreću kafu, ostavi banovac, pa, kao da ga ko tjera, odveza konja, uzjaha i odletje.

Bakonji je srce žestoko igralo, te kad svrnu s ceste, odjaha i leže kraj puta, nalaktivši se. Ne samo što nestade one veselosti koja ga bješe obuzela uz popa, nego nju zamijeni njeko osjećanje koje ne bješe gorčina, ali se njoj primicaše. I u jedan mah učiniše mu se ništavi svi planovi o budućnosti koji su ga dotle zagrijavali, i nemio mu posta manastir. On nije razmišljao no osjećao.

Sunce već bješe naglo ka zapadu, kad se Bakonja trže. On pohita. Sad, za naknadu, mašta mu poču tkati zlatne

snove, ali kad se primakao k vozu, opet ga obuze golema tuga. Beljan i govedar dovezoše splatu. Oba bjehu gologlava.

— Šta to znači? — pita ih, mrdnuvši glavom na više.

— Saranili smo Dundaka — reče Beljan tužno.

— Šta? — dreknu Bakonja. — Umra Dundak! I već je saranjen! Šta je to bilo?

— A, jeto, vidiš si ga juče kakav je bija. Proguta je puščano zrno, pa se spetljalo u crivima, nije moglo izaći. Izdanija je sinoćke posli Zdrave Marije, a danaske poslin podne zakopasmo ga.

— Ma kakvo zrno? Zašto je guta zrno?

— Da pročisti criva — objasni mu govedar. — Nesritnik, mislija je da je jošte mlad, da može to podniti, pa je zaglavija. A, vire mi, to je dobar način za mlade, jake ljude. Kad proždereš zrno, poslin nekoliko vrmena ćutiš se lasan ka pero!

Bakonja se prekrsti, od čuda i otide u manastir, predavši konja Škelju koji mu kaza kako je strica strašno porazila nenadna smrt Dundakova. Bakonja zateče Brnu u naslonjači; oborio glavu i uhvatio se za trbuh. Kad diže glavu i ugleda sinovčevo lice, Brne dreknu i umali se ne obesvjesti. Pa onda poču šapatom:

— Ti si odma vidiš na meni da . . . Ti si se sad pripa kad si me vidiš, je li? — Pitajući to, Brne kao da iščekivaše svoju presudu, tako je gledao Bakonju, a on, sustao tjelesno i duševno, ne znade šta reći, no pokri lice rukama, pa otrča ka gvardijanu i Srdaru, preklinjući ih da odu da razgovore strica.

Obojica su sjedjela do ponoći kod Brne, koji je, na mahove prebirao brojanice i molio se, te onda razgovarao se. Kad htjedose poču, probudiše Bakonju, koji bješe zaspao obučen na divanu u prednjoj sobi. Sad on uze da mu čita žitja dokle ga nije uspavao.

Sve što bješe Bakonja doživio za ti dva dana bješe mu zaliha za četiri mjeseca mrtvila koje zatijem nastade. Stricu je bivalo svakoga dana gore, te se malo i odmicao od njega, a i koliko je mogao da razbije brigu, nije tražio, i posta mučaljiv. Svi su se čudili šta je Bakonji. Srdar je

zaludo tražio svakijem načinom da ga razgovori. Malo ga je dirnulo i što se »mala« udala, i što je Vrtirep opet otišao na parohiju, i što se Mačak uklonio, i što se Bujas obukao, te je i njemu blizu rok za to. U to je vrijeme i ćaća jednom dohodio i čudio se što mu »dite« ponovo kopni i korio ga i »nagovišćava nike svari o kojima bi se dalo govoriti«, ali i to slabo pomaže.

Fra-Brnu udari kaplja licem treći dan Božića. Odnese mu svu lijevu stranu, ali osta pri svijesti. Ljekar, po običaju, prorokova da može umrijeti naskoro a, može biti, i kasnije. Gvardijan reče Bakonji da se odmah naredi za put. Šalje ga u grad da se zadakoni. Hoće da to bude još za života Brnina. Bakonju će pratiti Srdar. Bakonja zamoli da ga najprije pusti kući za jedan dan, da prije nego se »obuče« uzme blagoslov od roditelja, kao što je običaj. Gvardijan mu to dopusti. Bakonja urani i otide protivnijem pravcem, te oko osam časova stiže na Veliku Oštariju. Već se zbog vremena nije moglo sjedjeti pod orahom, a krćma bijaše puna seljaka, ka ono ti oko Božića. Maša nješto sračunavaše kredom na tezgi, a sin joj Tome posluživaše ljude. Njega Bakonja sad prvi put vidje izbliže i, po licu, poznade da je glup. Kad Maša opazi Bakonju pred vratima, istrća smijući se i uhvati ga za ruku.

— A ti li si? A doša si? A zašto mi se nisi kaza onoga puta, i zašta onako pobiže? Mislija si da neće Maša doznati? O lipoto moja, kako si stidljiv! Čekaj da ti tetka poljubi (cjeliva zablenuća Bakonju). I ti ćeš se, tako lip i šestan, zafratriti? Tešto, najposli, tobože će ti faliti nevišta! Sve će se za tobom mamiti kad budeš na parokiji.

— A begenišeš našega dijaka? — reče jedan napiti prekovodanin, koji u taj mah izađe, te bješe čuo njezine pošljednje riječi.

— Da sam mlađa, dala bi za nj tri careva grada, što se u pismi kaže — veli Maša. — A naći će on prima sebi! Ajdemo gori, u kamaru — dodade pošavši ka stubama. — Sve mi znamo o tebi, Ive. Mi često o tebika razgovaramo. Čućeš samo šta moja Cvita o tebi zna... A, zbilja, di si poša? Čula sam od slugu da je fra-Brni sasvim loše, da je pri skončanju?

Bakonja nije mogao doći k sebi. U silnoj vrevi misli i osjećanja koje izaziva taj doček, usred loma koji se u njemu učini, hoćaše najzad da prevlada njegov muški ponos, jer mu se učini isuviše smiješno da se čini stidljiv i djetinjast prema takoj ženi; ali kad Maša tako nemarno i kao uzgred zapita za »skončanje« čovjeka koga, ako ništa drugo, moraše sažaljevati. Bakonji se zgadi, on se namršti i dođe mu da je zaspe grdnjama, pa da pobjegne. Nego Maša, ne sačekavši odgovora, otide u drugu sobu. On ču šaptanje i vrdanje, kao da otvarahu kovčege. Bakonja opet vladaše sobom, te je dočeka razvukavši usne i načinivši đavolast pogled.

— Dakle tako, ti sve znaš o meni? Šta je to sve? De, pogodi zašta sam pobiga onoga puta i šta oču sad da s tobom govorim?

— Ajde, đavole! — reče ona povlačeći očima i udarivši ga prstima po licu... Eto male! Očeš li da ti donesem kafu? — I izađe.

Cvita uđe i zburnjeno nazva: »Valjen Isus!« Bijaše opet u svečanom ruhu kao i prije, osim što je obukla pleteni vumeni gunjić. Bakonju namah ostavi pouzdanje, otvori prozor, zatvori ga, otide do vrata, vrati se, traži nješto oko sebe. Djevojka naherila lijepu glavu i prati očima njegove pokrete.

— Šta ste izgubili? — zapita ona najposlije.

— Izgubija! — reče Bakonja dišući isprekidano. — Nisam ništa izgubija. Nisam ima šta da izgubim. Baš nisam ništa izgubija.

— Pa sidite! — ponudi ga Cvita i sinuše joj svi zubi i utonuše joj dvije jamice na obraščićima.

Bakonju spopade vrtoglavica, srce mu je pomamno igralo. On zažmuri i zasmija se, pa i lagano, lagano pruži obje ruke, a kad osjeti njene meke i tople u svojim, on ih privuče, te im se u trenutak šljubiše grudi i usta.

Poslije polak časa, kad Maša donese kafu, zateče sama Bakonju, tužna. Oni se jedno drugome dobro zagledaše u oči. Mašine oči govorahu: »Ludo dite! Ti si se na prvi pogled u Cvitu smrtno zaljubija, ti si se sve dosad otima, ti si jutros doša da mi kažeš da si gotov izaći iz manastira

ako ti je dam za ženu! (I ona je o tome bunčala!) Ti bi to učinija, ali bi se pokaja posli nekoliko miseci. Ne znaš ti kako je teško živeti! A šta će faliti ako ti nju lipo udaš, ka što smo i mi činili, ka što svi čine. De, ne luduj, nego ajde starim utrvenim putem, a ja ću Cvitu za to spremiti, koliko nije spremna!« Bakonjine oči govorahu: »Strašna ženo, ja sam u Cvitu tako zaljubljen da ne bi na to pristala kad ona ne bila tvoje dite, kad ne bi zna da je ona na to spremna i da, ako neću ja, oće drugi! Nek vrag nosi! Ja ne mogu biti bolji od drugih!«

— Pij kafu, lipoto moja! — reče Maša naslonivši mu ruku na rame. — Šta si tako zabrinut? Ža ti je strica! E, pa fala Bogu umrićemo svi, ko prije, ko posli.

— Tako je! — potvrdi Bakonja uzdahnivši. — A ja moram da idem kući, pa ću sutra jopet ovuda. Ovo je poslidnji dan da sam u ovoj odići. Sutra ću se obući, pa idem u grad.

Maša pljesnu rukama i zovnu Cvitu, ali se predomisli i zašapta: — Nemoj ništa govoriti da vidimo kako će se začuditi sutra.

— E, baš oću da joj kažem — veli Bakonja — okrenuvši se ka bljedoj Cviti koja uđe. — Dakle, sutra ću biti u mantiji. E, s Bogom!

Bakonja nemilostivo tjeraše konja. Kad ga već morade pustiti da odahne, onda jače osjeti komešanje u sebi. Bio je veoma nezadovoljan sa sobom. Osjećao je da je zaista nješto »izgubija«, nješto dragoceno što se već nikad neće naći; osjećao je da nikad više neće ni dati ni primiti onakoga poljupca. Zaludu se pravdao da kad bi nače učinio, da bih onda uvredio strica, koji bi se sa svijetom rastavio kunući ga, a tako bi ga kleli i roditelji: zaludu je i sam sebi napominjao da i ostali tako čine. Opet pogna konja u sav trk — i sve tako na izmjenu, te stiže u Zvrljevo oko podne.

Kušmelj, čim razabra o čemu se radi, namisli da i on ide u grad. Bakonja se opirao, navodeći za razlog da otac nema konja koji bi se mogao isporučiti sa Tetkinijem i Srdarevijem, ali nekako i Osinjača bijaše uz muža. Bakonja morade popustiti, te se dogovoriše da ćaća dobro urani

i da ih čeka na Velikoj Oštariji. Pa onda nastade dirljiv prizor. Knez dozva bratstavnike koji se navrstaše oko ognjišta, Osinjača pruži vreću na koju kleče Bakonja, pa ona započe kroz suze: »Da si prost i blagosloven, lipi moj sinko, da sričan budeš u svetom redu, da svojoj majčici i mrtvoj duši olakšaš...« dalje nije mogla od plača, no mu odreza bič kose, koju izljubi i odnese da spremi. Knez tada preuze: »Ive dite moje, Bog da...« ali i njega zagušije suze. Tada svi Jerkovići začavrljaše, ljubeći se s njim. Knez ih počasta pićem. Čagljuna poče zdravicu: »Danas je naše govorenje. Kuća Jerkovića rodi ditića kome su justva od ditičinstva okrenuta na Jeusalim...« Bakonja mu reče da ne zaboravi na kojoj je riči, pa se pozdravi sa svima i otide.

Sutradan obuče Bakonja mantiju (poklon Tetkin) i uzevši blagoslov od strica, pođe sa Srdarem u grad. Kušmelja zatekoše u razgovoru sa Mašom i Tomom u krčmi. Cvita je bila na prozoru. Maša pljeskaše rukama, kunući se da nije vidjela mladog fratra kome bi mantija tako dolikovala kao Bakonji. Cvita siđe pa poljubi Srdara u ruku. Bakonja gledaše na stranu. Srdar se začudi koliko je Cvita odrasla i kako se »rascvitala« za tri ili četiri godine otkad nije bio u Oštariji. I po njegovoj šali s Mašom vidjelo se da su stari znanci. Najzad se njih trojica krenuše u grad.

Trebala bi čitava knjiga da se opiše sve što je Bakonja vidio putujući čitav dan do mora: njihovi razgovori na putu, prvi utisak grada na nj, prijam kod biskupa, misa u sabornoj crkvi, gdje je služio sam biskup, i obred đakonstva. Sve je to prenijelo Bakonju u drugi svijet, i on je mislio da se već ništa ne bi moglo desiti što bi ga još potreslo, toliko je zasićen bio promjenama i iznenađenjima. Kad poslije ručka otide da zahvali biskupu i da se oprost, biskup mu reče: »Ostani, sinko, još sutra i dodi na misu!« Šta to može biti? Srdar nagadaše da bi ih biskup mogao zvati na ručak. Knez se kunjaše da bi mu to milije bilo nego da mu pokloniš polak Zvrljeva. Bakonja nije to vjerovao, ali ne mogaše razumjeti što ustavlja, a zna da je u hitnji došao. Ali kakvo bi njegovo iznenađenje

kad mu sutradan u crkvi rekoše da će ga toga jutra biskup zafratriti — sasvijem zafratriti. On i Srdar zgleđaše se. Kušmelj pade ničke na stube pred jednijem pobočnijem oltarom, pa osta sve tako dokle ne zabrujaše orgulje. Tada diže glavu i vidje Bakonju u svoj zlatkotkanoj opravi gdje kleči pred biskupom, opkoljenim četom svećenika...

Bakonja se prometnu u fra-Brnu! Jednoga dana đakon, drugoga fratar! Je li to još ko vidio!

To je bilo iznenađenje fra-Tetkino, koji to izradi kod biskupa, svoga školskoga druga!

Bakonji se učinilo da sniva. I cijelijem putem u povratku, kao god što se Srdar i Kušmelj ne trijeznjahu, no pridavahu u svakoj krčmi, tako se i Bakonja ne mogaše osvijestiti i uvjeriti da nije više Ive no fra-Brne, baš »fra« kao što ga eto zovu ćaća i Srdar. Knez je nalazio izgovora da ustavlja svakoga putnika i da mu kazuje kaka je »onaj mladi lipi redovnik njegov sin, kome je sad ime fra-Brne! Dvajest peti, vra' u mome rodu, bolan!«

Novi fra-Brne nije nipošto htio da se svrće kod Velike Oštarije, no da se zaomine. Stidio se da ga Cvita vidi probrijane glave.

I tako stigoše u manastir četvrtoga dana u mrak. Mladi fra-Brne otide prvo ka stricu, te kleče i isplaka se kraj postelje, pa otide ka fra-Dumu, pa Duvalu i Blitvaru. Bujas se poljubi s njim kisela lica. Balegan je plakao i rastrokao se u beskrajnost. Butre je jednako oko njega skakutao i ljubio mu ruke...

Stric pokloni Bakonji stotinu talijera. On dariva mlade, pa se krenu s ocem u Zvrljevo, gdje je odslužio prvu misu. Pirovanje je trajalo puna tri dana i svršilo se tijekom da su se Krkotići i Romići potukli. Bakonja pokloni ocu i materi polovinu od onoga što mu preteče, pak se vrati u manastir...

Stari fra-Brne živio je još šest mjeseca, uvijek pri svijesti, uvijek strahujući od smrti. Najzad joj podleže.

Mladi fra-Brne dvorio je strica sinovskom nježnošću, ali, u isto vrijeme, svakoga drugog jutra odjahao bi zorom na Veliku Oštraju, to već ne bješe tajna ni vrapcima kakvoj je on sili podlegao.

XII. FRA-JERKOVIĆ XXV

Protekla je godina dana od smrti fra-Brne Naćvara. Bakonja fra-Brne stigao je na svoju parohiju u K. da zamijeni fra-Pinjatu Čuka. Tri dana mladi fra-Brne bijaše kao gost u parohijskom domu. Njegov lijepi zelenko grizao je u nuglu konjuške, a njegov sejiz (jedno momče Krkotića) libio se uz starog slugu Pinjatina. Fra-Brne je imao povazdan službenog posla, pišući inventar crkvenih i parohijskih stvari. Pakosni Pinjata navlaš je odugovlačio i cjepidlačio, ali fra-Brne ne izgubi strpljenja, no je sve, čak i uvredljive riječi, primao sa osmijehom. Viđeniji seljaci dolazahu odvojeno i u gomilama da se poznađu sa novim parohom. Njegova slava bijaše ga davno pretekla. Znalo se da je mlad kao kaplja, lijep kao upisan, binjadžija kao kakav beg, snažan kao rslan, srčan kao hajduk, uz to i bogat i ogranak jedne stare vete loze. Da se sve te osobine nalaze pri jednom čovjeku, to je teško bilo vjerovati, ali i one koje bijahu na prvi pogled vidljive zanošahu njegove parohijane. Fra-Brne je prijateljski susretao svakojega, i svakim načinom nastojao da oni odmah osjete razliku između njega i suhoga fra-Pinjate. I seljaci odlazahu zadovoljni. Jedino mladi ljudi vrćahu glavom, jep po samome čuvanju pomamilo se, bolan, »žensko uvo«, gdje im dođe fratar kakvog nema Dalmacija! A šta će biti kad ga vide izbliza i kad ga čuju kako pjeva! Jer, zbilja, kažu i da pjeva divno...

Najzad fra-Pinjatra očisti stope. Fra-Brne naredi da se okreći svijeh pet soba, pa na gornjem spratu rasporedi svoj lijep novi namještaj, koji bješe kupio u varošici. Odmah pri ulasku gdje je dotle bila soba slugina biće odsad »kancelarija«, da seljaci ne bi švrljali po kući tražeći

»vratra«. A da bi se to ozbiljnije prepriječilo, fra-Brne dade napraviti rešetku pred stubama. Osim toga, sta uređivati dvorište i vrt, koji bjehu prilično zapušteni.

Sve je to zauzelo tri-četiri dana. Po selu se pratio svaki njegov pokret i raznosila svaka njegova riječ. On je svakoga jutro »divanio« malu misu, ali kako bješe vrijeme najvećeg poljskog rada — okopavanje kukuruza — nije niko dolazio ni u crkvu ni inače k njemu.

Najposlije ogranu i nedjelja.

Sve, i staro i mlado, spremalo se u crkvu. Ljudi su se brijali, žene su vjetrile zubune i opregače, uzajimao se sarun po kućama, natakali se višci rakijom, burače vinom, trgali se šipci sa tavana, brbale se dunje po dnu kovčega, združivala se stoka, kako će i više čobana moći na bogomolju. Već čim sunce granu, uz bruhanje zvona, pokrenu se sav šareni narod, te zaguši crkvu i pritisnu prostrano groblje oko nje. Starci sjedahu pred fratrovim dvorištem. Krkota u novim haljinama, držeći ruke na krstima i zviždukajući, šetukaše po dvorištu kao vojnik na straži. Kad se knez uputi u kuću, Krkota diže glavu i zamaha njom — samo toliko.

Dugo se čekalo i gledalo put otvorenijeh prozora, na kojima lepšahu kitnjaste zavjese, predmeti velikog ispitivanja i nagađanja ženskom »uvu«. Stari crkvenjak, koji je služio osamnaesticu paroha (jer se u K. često mijenjahu), sjedaše pred crkvom oborene glave. Možda je promišljao o svijem prošlijem svečanostima pri prvoj misi novoga paroha, jer odjednom diže glavu i reče: »E ovoga nije nikad bilo!« pa otide u parohijsku kuću, ne osvrćući se na Krkotinu zabranu. Ali se na vratima srete sa fra-Brnom, te ustuknu.

Sav narod poustaja. Svi oni, koji dotle ne vidješe fra-Brnu, zinuše od čuda. A on, dostojanstven i lak, štiteći bijelom maramom glavu od sunca, prođe između staraca i uđe u groblje. Sve se skrknju oko njega. Za dva minuta obje mu ruke i konop bijahu vlažne od cjeliva. Jedva se oslobodi, te uđe u sakristiju da se obuče.

Zatijem više od dva časa plijenio je milinom srećni pastir svoju novu pastvu. Od trenutka kad svojim zvonkim

glasom prvom zapoja, do trenutka kad poslije mise na kraju svoje pozdravne besjede ne reče »amen«, niko ne skide oči s njega.

Pošto izade, crkvenjak i Krkota izniješe rakiju iz kuće da časte narod, a primljena uzdarja stavljahu pred Brnu, koji većinu toga podijeli među djecu. Onda se uhvati kolo, a starci se s parohom skloniše u vrt, gdje ga uzeše na ispit onako seljačkom lukavošću. Bakonja se dobro sjećaše Srdarevih pouka, te njeke primijeni. Šta ga sve nje su pitali? Jedan je tražio lijeka neknoj bolesti, drugi je iskao savjeta zbog njeke parnice, treći je izdaleka navodio da mu treba novaca, a da ne bi žalio dati dobar zalog, itd. Bakonja stade sasvijem potanko, uprav dosadno potanko, ispitivati onoga prvoga o njegovoj bolesti, pa onda zasu savjetima o liječenju, koje je ope toliko trajalo; tako isto postupaše i sa pitanjem o parnici, a učini se ne čuo ili da nije razumio nagovještaj onoga trećega. Tako ga je vazda Srdarina svjetovao: govori ubeskraj o onome što nimalo ne zasijeca u tvoje interese, a čim se seljak dotakne stvari koja bi ti mogla donijeti zanovjeti, napravi se nejasan pa, ako hoćeš, i nedotupavan.

Pred podne se narod razide. Ljudi odniješe mišljenje da je pametan, žene da je skroman i milostiv prema djeci. Još se izniti čitava priča kako kuću drži čisto i gospodski, ali da se hrani sasvim prosto, pošto mu jedan njegov rođak gotovi. Još se vidi da nije u duši ponosit kad on i drugima kaže da mu je Krkota rođak.

Poslije podne, Bakonja projaha kroza selo, te se pred svakim dvorištem ustavi i porazgovara, ne gledajući u oči mlade ženske, iako su ga njine oči pile. Toga je večera ipak odjeknulo zbog njega dosta udaraca po nevjestama — pa iako pod sasvim drugijem izgovorom.

Tako je trajalo za nekoliko nedjelja, dokle se narod ne utvrdi u mišljenju da je fratar sasvim drukčiji nego što bi se moglo misliti videći ga onako mlada i bujna!

Jednoga radnoga dana uveče dođe iz varošice (ne one kojoj je pripadalo Zvrljevo, nego one kojoj je pripadalo selo K.) jedan debeljko lacmanin i s njim jedan fakin, noseći veliku kotaricu. Fakin odmah otide a debeljko osta-

de. To je bio kuvar koji je dugo vremena služio kod nekoga imućnoga samca.

Sutradan pred podne stigoše pop Ilija, Srdar i Toma, Mašin sin sa Velike Oštarije. Bakonja im se nadao, jer je svakoga trenutka izlazio iz kuće i izgledao. Bakonja je održao riječ zadanu popu Iliji, jer prije no što dobi parohiju bio mu je gost dva dana. Pop Ilija bješe udovac bez djece, a na glasu bješe njegova dočekljivost. Sad se Bakonji obraza ticalo da mu se tako oduži, da se i to razglasi, pa makar njegovi parohijani promijenili mišljenje o njemu; a već ne treba kazivati kako je svojski želio Srdara, i zbog čega mu je dobrodošao i Toma.

Četiri dana neprekidno trajaše gozba. Domaćin i Srdar oćatili bi mise, pa bi tek tada budili pop-Iliju. Onda bi svi u šetnju na konjima. Kuvar se uprav aćio svojom vještinom, te je svakoga obroka zadivljavao popa Iliju, koji je mogao suditi o tijem rabotama. On i Srdar osobito se izdovoljiše morskom ribom, koje bijahu željni, i za kojom se tako slatko pije. Poslije rućka spavnuli bi svi, pa bi se opet šetali do večere, koja se dockan poćinjaše.

Pop Ilija i Toma otidoše, ali Srdar osta. Sutradan oćide i Bakonja tobož da pohodi rodbinu, kako reće glavarićma, a zamijeni ga Srdar u parohijskim dućnostima. Na Velikoj Oštariji osta dva dana, pa ode u Zvrljevo opet na dva dana, jer se Galica udavala. U povratku je opet imao posla na Velikoj Oštariji za jedan dan, pa se vrati u svoju parohiju, i s mjesta uvjeri da je Srdar već omiljen meću seljacima, jer ga zateće s velikom gomilom u groblju gdje piju.

Protেকao je već mjesec dana oćkad Srdar gostuje i Bakonja odlazi svake nedjelje za jedan dan. Doduše, zuckalo se o tome, ali nikome nije krivo što se mladi fratar bakoći izvan sela.

U poćetku berbe Srdar se vrati u manastir, a poćeše dolaziti pohode iz Zvrljeva. Najprije doćoše Kušmelj, Škembo i stari Krkota, te zaćamiše. Kušmelj i Krkota švrljahu cijeloga dana po vinogradima, upoznaćući se sa ljudima. Knez je svuda lijepo priman bio, te se svak ćuđaše njegovoj neobićnoj snazi kad bi kao iz šale dizao

badnjeve sa kljukom. A krkota zaglušivaše svakoga prićajući o raznim osobinama Jerkovićeva soja. On je uvjeravao da nikad ne bješe njihove odive vješćice, te se ženicnici uvijek grabiše oko njih. Obojica, pak, od lupeža strica Jurete napraviše nekoga znatnog junaka koji je bio strašilo rkaćima.

Poslije njih doćoše Osinjaća, Kriva, Čmanjak i stric Čagljina. Kako Osinjaća namjera bješe da oćeni Čmanjko, to ona i Kriva stadoše vrlo vješćo sijati rijeći o tom, a kako se Čagljina dosjeti tome, a bješe mu potreba od nekijh dvadeset i pet talijera, to on progluši selo prićajući o ćestitosti Kušmelja i Osinjaće, i njihovu velikom imanju. Najzad, na veliko ćudo Bakonjino, jednoga večera »izuše se« pred njim. To je Čagljina, razumije se, iskazao u jednoj zdravici, u kojoj privuće pažnju dujovu ova izreka: »A da velika bogoljubnost tvoja sveže malo i daleko Zvrljevo sa ovim bogatim i plemenitim selom, to je po sridi naše dite Jozica, koje tvoja bogoljubnost moće usrićiti...«

— Šta je to? — zapita Bakonja namrštено... — Kazujte ćisto i jasno kako to da razumim.

Čmanjak pobježe.

— Boga mi, stvar je napolak gotova. Ne triba ništa, no da ti rećeš rić — poće mati. — Ti znaš da meni triba zaminica, da...

— Znam, znam, — prekida je nestrpljivo sin — nego s kim ste vi to ugovorili, na koju ste oko bacili?

— Pa na niku Vicu Jeretinu...

— Vicu! — uzviknu fratar u ćudu, jer ona bješe udovica, starija od Jozice najmanje deset godina, a tako krupna da bi ga, štono kažu, mogla za pas zadjenuti. On odmah razumjede šta ih je navelo na taj izbor. Vica je imućna udovica bez djece.

— Jeste li vi pri sebi? — reće on. — Di je ona za beduastog Jozicu! Osim toga, da li je ona za naše selo i za našu kuću! Ona je navikla živiti u ravnici, pa borme i u svakom izobilju.

— Lako je za sve to ako ti samo oćeš — umješa Kriva.

— A šta tu »krupna«, »bogata«, »starija« i šta ti ja znam — veli Čagljina. — Glavna je stvar: čast. Ona je mudra žena, koliko sam ja poznâ, i ono što najviše želi, to je da se nazove snajom jednoga vra-Brne Jerkovića.

Dugo su o tome raspredali, i najzad Bakonja ne može drukčije nego pristade, a Čagljina sutradan predade zlato i smete Vicu i zvanice jednom zdravicom kakvu nikad nije smislio.

Treću najezdu sačinjavahu Galica, muž joj, Rora, Kljako i Controna. Ti dođoše ispred Božića. Bakonja se veoma bojao da Kljako i Rora nijesu došli da razgledaju zemljište kako bi im poslije lakše bilo »privlačati«, te su kuvar i Krkota imali naredbu da im nikako ne dopuste da se trijezne. To je bio jedini način da se paroh obezbijedi. Contronu, pak, nije mogao zaustaviti da ne liječi djecu po selu od sugreba i uroka...

I tako selo imade priliku da pozna gotovo svu rodbinu Bakonjinu. Iako veći dio njih ne načini rđav utisak, opet su se seljaci čudili na koga se Bakonja uvrkao.

Poslije praznika dođe opet Srdar u goste, te Bakonja jedva odahnu i otputova malo, a pošto se vrati, novi prijatelj, Vicin brat, počeo zidati prilično opsežnu kuću nedaleko od parohijskog doma. Sve je selo znalo da je on puki siromah, te se nagađalo da je to Vicina namisao, i da će dovesti muža u ulještvo. Brat o tome nije ništa govorio, iako su ga često pitali. Bakonja je pak imao dvije krupne stvari na vratu, dvije svadbe, bratovu i Cvitinu. Cvita je već bila isprošena za jednog udovca, propalog trgovca u varošici, a Jozica već bješe tri puta oglašen. Više je brige fratru zadavalo ovo pošljednje, jer se bojao bruke, i često govoraše o tome sa Srdarom. Da ne bi njega, moguće je da bi Bakonja tu svadbu odgodio, pa i pokvario. Ali mu Srdar ne dade premissljeti, no učini da se tim pohita. Radi toga Srdar ode u Zvrljevo i dođe sa svatovima. Seljaci se začudiše uvjerivši se da se Vice zbilja preseli u Zvrljevo.

Međutijem, nova kuća bješe pokrivena, pa se zaključa i ostade tako pusta.

Vicin brat se jadaše da nema više novaca za dalju opremu, a u isto vrijeme nejasno nagovješćavaše da ga je nekako sestra prevarila. Čuo je bio da će vlast poslati žandare u selo, pa im je htio spremiti stan.

To je bilo pred crkvenu slavu, koja biva u jesen. Toga dana, po običaju, steče se mnoštvo naroda, svećenika i varošana. Među ovijema bio je i neki trgovčić iz dalje varošice sa svojom ženom. Taj čovjek bješe u godinama i ružan, a žena mu ne samo mlađa dvadeset godina od njega nego i tako neobično lijepa da bi joj teško mogao para naći, te, u svoj nalozi, ona veoma upade u oči, a i on zbog protivnosti. Njemu je bilo ime Ivan, a njojzi Cvita. Oni baš kao da htjedoše privući na se pažnju seljana, s kojima su se najviše i miješali. Cvita je bila blage, slatke riječi, a Ivan kao da mnogo zanimaše nova kuća, koju je zadugo i pažljivo pregledao. Govorio je da bi je kupio, jer mu je to davna želja da ima gdje u selu kuću i malo vrta, gdje bi o ljetnoj pripeci mogao doći na hladovanje. Kako je seljanima laskalo da sjedi jedan imućan varošanin u selu, to ga svi nagovarahu da kupi, navalivši na prodavca, te popusti u cijeni. Ivan kupi kuću.

Fra-Bakonja imadaše punu kuću gostiju, tako da su po dvojica po trojica smješteni bili u jednoj sobi. Među gostima, razumije se, bijahu Srdar i pop Ilija.

Toga tek dana seljaci poznadoše koliko vrijedi fra-Bakonja. Kad se poslije večernje momčad počeo bacati kamena s ramena, Bakonja je zadugo bio među gledaocima, pa pošto se izvede načisto koji je najbolji umetač, fratar uze kamen, pa kao iz šale dobaci. Taj najbolji umetač bješe neki rišćanin iz pop-Ilijine parohije, mladić visok i neobične snage. Bješe mu ime Stojan. Svi se veoma začudiše, jer Stojan bješe odmetnuo i poboljima oko tri stope.

— Šta učini, duovniče, ako Boga znaš! — reče Stojan, smijući se preko volje. — Ti, kô iz šale, dobaci, a vjere mi, ti bi daleko prebacio.

To govoreći, Stojan svuču ječermu, stegnu se pasom, i postupajući tri puta, pade za kamenom i prebaci za jednu ped.

Diže se velika graja. Rišćani vikahu: »Ah, ko će ko Srb.« Katolici, pak, u ogromnoj većini, a jetki što rkać odnese slavu, navališe moliti fra-Bakonju. On se zadugo ščinjao smijući se, ali kad ču njeku podrugljivu zamjerku od jednoga druga Stojanova, Bakonja zavi rukav od mantije. Pedeset ih potekoše da mu donesu kamen. On ne htjede postupati, no s mjesta samo što previ koljena i stisnu zube, pa odbaci Stojanu po koraka.

Diže se prava bura, ali se Bakonja ukloni. Njegovi parohijani stadoše ga veličati i pričati začuđenim gostima sve što on može učiniti. Njemu je kao od šale preskočiti trupačke najboljeg konja, ili skočiti iz bačve u bačvu, ili slomiti potkovicu, ili pogoditi iz puške gdje okom nazrje.

— Boga mi, brate, on je pravi Srb! — reče jedan knez rišćanin.

I slava Bakonjina raznese se nadaleko.

Fra-Bakonja ne samo što ugodi svojim parohijanima, ne samo što se kršćanluk nadaleko ponosio njim, nego zbog viteške svoje čudi, zbog duševnosti i iskrenosti steče mnogo prijatelja i među rišćanima i njihovijem popovima.

On je pak sam o sebi govorio:

— Svi kažu da sam dobar čovik, a niki kažu da sam rđav fratar! Može biti i jedno i drugo! Kad sam se rodija, ja nisam izbira šta ću biti, a sadak sam kakva me dadoše Bog i ljudi!

RJEČNIK

RJEDIH I NEPOZNATIH RIJEČI

ađunta (u sudu) — pristav, kao sekretar

ajer — vazduh

ajinin — izdajnik

alvundandara — (smiješan) uzvik

aljak — v. *haljak*

arivati — stići

arija — vazduh

bajam — badem

bakočenje — nemirno ponašanje, kočoperenje

banovac — srebrn novac od deset krajcara

banj — kupanje

barilo — mjera za tečnost, malo veća od akova

bačva — bure

beduast, *bedujast* — glupav

benevreci — seljačke čakšire

berija — uzvik kojim se poziva u pomoć u slučaju velike opasnosti

beskaran — ovde: svojeglav, samovoljan; inače: miran, tih, poslušan

beštija — životinja

bjelozužina — jak južni vjetar
bobuo, *bobul* — dalmatinski ostrvljanin koji govori čakavski

borme — bogme kaže se *borme* umjesto *bogme* da se ne bi bez potrebe spomenulo ime božje)

brbati — tražiti pipajući

brizuljak — mali mlaz

budionica — v. Zdrava Marija pod 1.

bukara — drveni ili zemljeni sud za vodu

burača — kožni sud za vino

cio, *cijelo*, *cijelo vino* — vino bez vode

cio, *cila*, *cilo* — v. *cio*

crvaljika — puška (kao zarđala, u rugnju)

čiverica — tikva, glava

čud doći na čud, *doći na pravu čud* — popraviti se, urazumiti se

čukiti — poljubiti

čutiti — osjećati

čačur -- silan čovjek, čovječuljak

čačurak — deminutiv od *čačur*, čovječuljak

čegović, *čegović si (je)?* — čiji si (sin)? čiji je (sin)?

čest — gusta šuma, čestar

čit, *čift* — par, dva komada

čuklja — kvaka, kuka

dvaš triš — dvaput, triput

dvize — dvizak ili dviska, dvogodišnja ovca ili ovan

dekanar — pretoprezviterat
(*dekan* — porta)
dimnjak — slabine
dirit — pravo
dišpenšadijun — oslobodenje
od vršenja kakve crkvene
dužnosti
dotur — doktor, ljekar
drevađ — drveta
dreždati — dugo iščekivati
dropinjak — v. *kominjak*

e — da, jer
eleknuti se — brzo se okrenu-
ti i pobjeći
ermeneutika — nauka o taj-
nim stvarima

faliti — pogriješiti
franjevac — fratar (katolički
kaluđer) reda sv. Franje

golijot — obješenjak, mangup,
nevaljalac
galijotati — biti galijot
galijotstvo — obješenjaštvo,
magupluk, nevaljalstvo
gardijan — starješina katoli-
čkog manastira
glubav — blatnjav, prljav
golopuzast — goloputast, golo-
brađ
grablje — grablje
grohot — kamenjar, zemlja
puna (sitnog) kamenja

hainin — (u psovci) izdajnik
haljak — kratak neišaran gunj
hupa — huka

idak — ljutit, jedak
izvit — v. *izvjet*
izvjet — izgovor
izoglaviti — razulariti
izumasao — izmišljotina
ilik — vrsta dugmadi na je-
čermi (jeleku, zubunu)

ispriječan, ispriječan opanak —
zakrpljen opanak
ispričan — v. *ispriječan*
isto — ipak
iče — v. *jeće*

jevo — evo
jeće — jelo

kaban — kabanica (*kaban se*
nešto razlikuje po kroju od
kabanice)
kajel, kail — saglasan, zado-
voljan

kamara — soba
kandelar — svijećnjak
kapac — kadar; *biti kapac*,
moći, biti sposoban
kaptol — zbor sveštenika,
konzistorija

karabulina — veliza zabuna
karantan — stara krajcara,
stari sitan novac
karta — hartija
kartina — hartijetina
katekižati — poučavati neko-
ga potanko kao dijete (kati-
hizijski)

katriga — stolica
kaštigati — kazniti
klančati se — skitati se, potu-
cati se

klapčić — dječak
kličan — v. *klječan*
klječan, klječano rakno — do-
maće sukno sa šarama
kljuk — izmuljano grožđe, ko-
mina

kovaran — okretan sposoban
kolendisati — darovati o No-
voj godini

kolomat — kameni podzidak
oko čega

kominjak — piće (vino) koje
se dobija kad se u ocijeđenu
kominu uspe voda

komšijun — komšija
komunsko — opštinsko
konop — uže

konto, konat — račun
korabljica — vrsta bogoslov-
skog trebnika
koridor — hodnik
krivolet — okvir
kriz — krst
kripost — krjepkost, vrlina
krug — tanjir
kružat — pršnjak
krunica — niz molitava kod
katolika
kršćanin — katolik (za razliku
od rišćanin — pravoslavac)
kužina, kujina — kuhinja
kulja — trbušina
kulješa — trbušat čovjek

ladati se — vladati se
lajik — koji nije crkveni već
»mirski« čovjek
lakat — aršin (stara mjera za
dužinu)
lastvovati — živjeti lako, bez
rada
leporat — raport, izvještaj
lecijun — lekcija
libro — knjiga
lincura — vrsta biljke
lopar — drvena hljebarska lo-
pata

mađupnica — kuhinja za mla-
đe
manjistra — supa, čorba
matutin — jutrenja
medik — ljekar
misa — liturgija (katolička);
mala misa — kratka misa;
mlada misa — prva misa ko-
ju očita sveštenik
mogućan — moćan; rjeđe imu-
ćan
možulj — modrica
montanja — brdo, planina
mrkadina — mrka vuna od ko-
je sjeverni Dalmatinci naj-
više tkaju gunjeve
muktiš — što se dobije mukte,
džabaluk
mučati — čutati, šutiti

navuniti se, nebo se navunilo
— nebo se prekrilo sitnim
oblacima
nazubak — grlo kod čarape
naladiti se — prehladiti se, na-
zepsti
naloga — navala, stisak
nalonja — uzak povisok sto-
čić u crkvi na kojem stoje
knjige i ikone
naslon — zgrada prigrađena,
naslonjena uz kuću; može
biti i odvojena, ali je kao
pola presječene kuće; pre-
težno za goveđa
nepodopština — što se ne pri-
liči, nevaljalstvo

obačetan, obačetan pas — pse-
to koje se mnogo potuca,
skita

oblaporan — proždrljiv
obršiti — izvršiti, učiniti
oli — ili
omečati — omekšati
opalat — državna prodavnica
duvana

opat — arhimandrit (kod ka-
tolika)

opeka — cigla
oprho — oporo
orlođe — časovnik, sat

očapriti — oguliti, zderati ko-
žu

oštarija — krčma
oštija — orijesna posvećena po-
gačica kojom se pričešćuju
katolici

palma — vještačko izrađeno
cvijeće kao ukras na oltari-
ma

pantale — pantalone
panjega — obično četvrtasto
udubljenje u zidu, vrsta niše
papričak — komadić, mrvica
pastrva — pastrmka, mladica
pauznica — žioka, mala greda

pašnjača — silav, pojas za oružje
pedipsati, pedepsati — kazniti
plahta — čaršav
pleta — evancika, stari novac od dvadeset krajcara
ploča, kuća pod pločom — kuća pokrivena kamenim pločama
povija — obručasti naslon na stolici
pođevojčar — muško dijete koje se rodi poslije djevojčice, svojih sestara
pozdrav, pozdrav Gospin, pozdrav Djevici — jedna molitva Bogorodici
pokovalac — čovjek koji dovede konja da mu se potkuje
pokoljenik — vrsta ubrusa, salвета; pri svečanim ručkovima na selu se svim gostima razastre preko koljena dug ubrus, pokoljenik
pokora — ispaštanje
pomesti — kaže se za mečavu i oštru studen: pomete! smr-zosmo se!
pomljetac — pomeljar
pomljelac — pomeljar
popasni, popasno doba — vrijeme u ljetne dane kad pred veće zahladni, pa stoka izlazi na pašu
popločati, popločati krov — pokriti kuću pločom (v. ploča)
porubati — zaplijeniti, naplatiti egzekucijom
posjek, svinja za posjek — svinjče koje se goji da se zakolje i osuši za zimu
potenčiti se — postati tenac (vampir), povampiriti se
potkutnjica — njiva ispod kuće
potonji, u potonju — pri kraju, posljednji
prezura, na prezuru — svakog drugog časa, sata

preti se — prepirati se
pretur — sudija
preuba — štogod, osrednje
preša — potreba; hitnja
pržun — tamnica zatvor
prijuba — v. **preuba**
prihvatljiv — koji krade
prkelati — (podrugljivo) govoriti talijanski
prljuša — mršava, posma zemlja
provincijal — starješina nad fratrima u jednoj provinciji, oblasti
promaha — otvor (bez džepova) na čakširama
pronjar — ovde: **prnjavorac**, čovjek koji živi na manastirskoj zemlji kao napoličar; inače: feudalni gospodar
prosočiti — prokazati, potkazati
proštiti — pročitati
prtenilo — svako tkanje sem vunenog
pršut — šunka
pudalina — utvara
pudara — koliba za pudara, poljskog čuvara
puk — prost narod; narod
pula — metalna čivljica kojom je išarana pašnjača
pura — kačamak
pustina — valjano debelo ćebe
puce — dugme
račac — bolovi u želucu
rakanac — malo rakno (domaće sukno)
rakita — vrsta ribe, salix caprea L; takođe: vrsta vrbe
rakno — sukno (domaće)
razdarušan — podatljiv, darežljiv
razmet, u razmet — razići se kud koji
redovnik — fratar, katolički kaluđer
refertorijo — trpezarija u manastiru

rkać — pravoslavac (podrugljivo)
rišpet, rišpekat — poštovanje
rišćanin — pravoslavac (za razliku od kršćanin — katolik)
robiti — naplatiti egzekutivnim putem
rslan, arslan — lav, snažan kao lav
ruvijan — podvodač, svodnik
rusje — šiblje
rš! — marš

sakrament — sveta tajna (kod katolika)
sakristija — crkvena riznica
salandar — prilog kaluđerima da čitaju molitve za pokojnika
svana — spolja, izvana
Sviječnica — Sretenje, (praznik)
svita — čoha
sejiz, seiz — sluga, momak; konjušar
sekret — tajna
sijer — sivkast (o očima)
sir — v. **sijer**
sjemenište — katolička bogoslovija
sklenica — staklena flaša
slatkohran — koji jede sa uživanjem, kome jelo prija
slinič — v. šliedić
sodbina — nagrada soku potkazivaču
splata — splav na kome se prevoze konji i druga stoka
steqno — but, butina
sugraniti se — pošasaviti, sići s uma
sujsma — sumnja
suklata — budala, smetnjak
sumit, poljubiti se u sumit — poljubiti se unakrst u obraze
suhorica — suha tvrda batina
šakrištija — crkvena riznica
šestan — lijepog stasa, skladan
šipak — nar (južno voće)

škadati — naplaćivati dug
škale — stube; letvice
škapulati — izbjeći, spasti se
škaršela — džep
šklopac — prišt, plik
škrilja — zaoštren komad kamena
škritorje — pisarnica
šljepić — zatvor, tamnica
štiti — čitati
štica — daska
štola — epitrahilj, dio svešteničke odežbe
štramac — dušik
štuc — vrsta puške prednjače (kratka)

tabačiti — gaziti, nemilosrdno gnjaviti, sravniti sa zemljom
tavoliz — čankoliz
tavulin — sto
tapić — prostirka, tepih
tara — razboj, sprava za tkanje
tvorilo — kalup u kome se daje oblik siru; može biti okruglo ili četvrtasto (ovde se misli na četvrtasti oblik)
teliš — osobito, naročito
tenac — vampir
torni, torni pas — ovčarski pas
trenić — trenutak
triska, treska — šamar
trpežnjak — salвета, ubrus
trupački — smesta (pri skakanju)
tuka — ćurka
tutuš — sitan čovjek, čovječuljak

ubao — jama kao bunar za skupljanje kišnice
ugnja — neka stara mjera
ujenjati — utoliti, utišati
ulještvo — kad se muž useli u ženinu kuću, domazestvo
ura — sat, čas
usičiti se — ukrutiti se
utuliti — ugasiti
uš — vaš

vala — hvala
veraš — stih
viganj — kovačnica
vižle — lovačko pseto
viorin — forinta, stari srebrn
novac
višak — zemljan okrugao sud
za rakiju
vrč — bokal
vtorođen — drugorođen
vunjač — ovce
vučija — drveni sud za vodu

zagajiti — (zagajena ograda),
zabraniti sjeću
zaklačiti — oblijepiti krečom,
lepom, malterom
zakoliječati se — zanjhati se
zakračunati — zatvoriti rezom
zakrunjavati — mnogo zadimiti
zalijepiti — ošamariti
zapovjedni praznik — sveča-
nik

zaređiti se — zakaluđeriti se
stupiti u kaluđerski red
zasopke — uzastopce
začamiti — dugo se zadržiti
zbojiti — jake građe (kad je u
pitanju čovjek)
Zdrava Marija — 1. zvoniti
Zdravu Mariju, »anđelice«,
zvoniti na molitvu u zoru i
uveče 2. molitva »Bogorodi-
ce Djevo...«

žalokanj — žalostan
žapa — strah od utvare, ave-
ti
žbur — špijun, potkazivač
živolazan — živahan, okretan
žlica — kašika
žoljav — sitan, slabašan
župa — parohija
župnikovati — biti župnik, pa-
rohovati

IZBOR IZ KRITIKA

R. K.

Jovan Skerlić:

... Matavulj je bio potpun realist. Bez romantičarskog vaspitanja, uman čovjek, trezvena duha i pozitivne prirode, književno vaspitan kod doslednih francuskih realista, on je sav u čistim idejama evropskog realizma sedamdesetih i osamdesetih godina. Jedno što je uopšte bio bez mnogo mašte, drugo što je mislio da književnost treba da bude veran odblesak stvarnosti, on vrlo malo izmišlja i njegovi tipovi su često proste fotografije, a njegove pripovijetke, naročito dalmatinske često su beleženje lokalnih događaja. On se ograničava da bude savestan, inteligentan, obrazovan posmatrač stvarnoga života, da hladno, bez strasti opisuje ljude kao što botaničar opisuje bilje ili zoolog insekte. On neće da se kao čovjek vidi u svom delu, čuva se ličnih izliva, izbjegava lirizam, samo po retkom izuzetku ulazi u moralisanje i tendenciju, jedino s vremena na vreme, dopusti sebi nešto humora. I zato njegova bezlična dela su tačna, oštra, precizna posmatranja, izgledaju hladna i suva, sa više pameti no srca, sa više tačnosti no topline.

On ima ne samo veći duhovni vidik no ostali srpski pisci, no isto tako i veći posmatrački vidik. Dok su se drugi ograničavali da posmatraju život jednoga staleža ili jednoga kraja, da opisuju samo seoski život ili da budu opisivači pojedinih pokrajina, Mačve kao Jan-ko Veselinović, Šumadije kao Milovan Glišić, Srema kao Pavle Marković-Adamov, Boke Kotorske kao Stjepan Mitrov Ljubiša – dotle Matavulj slika i razne staleže i razne krajeve. On slika i seljaka, i plemića, i građane, i intelektualce, sve više udaljavajući se od seoskog života, sve više težeći da slika složeniji i misaoniji građanski i moderni život. On opisuje i Crnu Goru, i Dalmaciju, i Beograd. On je jedini srpski pisac koji je umetnički slikao suvremeni crnogorski život, i u tome ga dosada niko nije pretekao. Njegovo slikanje Beograda, složenog, razbijenog, pomućenog Beogradskog života, nije uspelo. Kao što je Jakšić bio najbolji kada je opisivao svoj Banat, tako je i Matavulj davao svu svoju mjeru kada je slikao Dalmaciju, i ostao najbolji slikar Dalmacije u cijeloj srpskoj i hrvatskoj književnosti. Niko od

naših pisaca nije Dalmaciju tako volio i razumio, niko je nije shvatio tako široko i potpuno, i izrazio tako tačno i živopisno. Ne ograničavajući se na jedan stalež i jednu sredinu, on je dao sliku cele Dalmacije i »rkačke« i »latinske« i »rišćanske« i »kršćanske«, i zagorske i primorske, i plemićke i pučke, i seljačke i građanske, i iz nje dao najveću galeriju najraznovrsnijih tipova koju srpska književnost ima. Njegov najbolji roman *Bakonja fra Brne* sinteza je i cvet svih njegovih dalmatinskih pripovedaka.

(Jovan Skerlić: *Istorija nove srpske književnosti, Simo Matavulj*, treće izdanje, Rad, Beograd, 1953, str. 376. i 377.)

Vladimir Jovičić:

Slikajući manastir kao leglo nerada i nemoralna, Matavulj ne pokazuje namjeru da osudi njegove žitelje. On ne ide dalje od humoriističkog viđenja manastirskog načina života – izvitoperenog, parazitskog, materijalno bogatog a duhovno siromašnog. Pronicljivim okom nepristrasnog posmatrača, on prati kako u velikoj bogomolji propadaju ljudi u mantijama, kako ih postupno proždiru niske strasti, kako se i njima sveti to što su odvojeni od života i što se lažno posvećuju bogu. »A kakvi su da od boga nađu. Petorici se kulja nadula, svakome jednako zadržigla šija, svakome jednako pucaju obrazi, svaki jednako otromboljio obrijane usne.« U zakletvama i molitvama oni se zavetuju raspetom Hristu, a u životu prodaju dušu đavolu za mastan zalogaj i opojan gutljaj! Pospanog duha, uparloženi u neradu i izobilju, oni uživaju ali i trpe zato što im je sve dato, kako se u narodu kaže, »umješeno i obešeno«. Iako se ni u tim uslovima ne ponašaju svi isto – neki po ceo dan dremaju, neki se mole, neki čitaju, a neki preskaču preko manastirskih zidova u pohotljivoj potrazi za zabavom – svi nose ožiljke otuđenosti i pustoši manastirskog življenja.

Svu tu rugobu Matavulj ne izlaže satiričkoj šibi, već prostodušnom, dobroćudnom smehu. Stoga kaluđeri nisu ovdje žigosani gulikože i protuve koje ne liče na ljude, nisu svedeni na socijalnu izrabljivačku ulogu, nisu jednobojni poput svojih mantija. Naslikani su u više boja i karakternih crta, te deluju kao živi ljudi koje mrzimo, kojima se smejemo, u kojima prepoznamo i ponešto svoje. Zahvalju-

jući piščevoj spremnosti da u njima otkriva ljude a ne samo predstavnike jednog društvenog sloja, oni se i međusobno razlikuju uprkos gotovo istovjetnim okolnostima u kojima bivstvuju. Svaki je lik za sebe i pamti se kao pojedinac. Očito, Matavulj se nije poveo za zabludom da je jedan kaluđer tipičan za sve ostale, a jedan seljak za sve druge. On je i u okvirima jednog društvenog sloja nalazio dovoljno prostora za izrazite osobenosti svojih likova. Umjesto tipičnih karikatura slikao je žive ljude. Time je Matavulj kao realista daleko iskoračio u odnosu na sve one prethodnike i savremenike u čijim su delima ličnosti ili samo negativne, ili samo pozitivne.

(Vladimir Jovičić: *Predgovor, Simo Matavulj, Izabrana dela*, Vuk Karadžić, Beograd, 1983.)

Hatidža Krnjević:

Među junacima romana Matavulj je naročito brižljivo, postupno i u nijansama gradio lice i naličje osobenjaka fra Brne, dovodeći u isti niz njegovu nastranost, fizičku oblapornost i pribranu usredsređenost na dužnike. Komadi vrsne i sugestivne proze ispisani su o čudnoj bolesti, o Brninom duševnom životu izukrštanom iracionalnim strahovima od ljudi, od glasova, od zraka, od senki. U osamljenoj izolaciji, on je u tragičnom nesporazumu sa sredinom. Savršeno rugalački i bezobzirno ostvaren je kritički dijalog o Brninoj »zafalnoj« pjesmi spevanoj u nedoba, posle pohare, lad već »zafali« nije mesta. Stihovi uzvišeni u tonu, posve neskladnih misli i izraza, lažni su jer zahvaljuju bogu pošto je njegova »pokora« već zdrimala manastir a u liku i činu robustnog drzmana Bukara. Osim retkih trenutaka stvarnog dodira sa ljudima, Brne živi u mističnom doticaju s nekim drugim svetom koji samo on vidi i iz kojeg gleda na sve kao kroz staklo. On živi u svom lešu razoren bolešću koja ima svoju istoriju od početka romana. No protuteža tom mučnom stanju, poreklo duševnih tegoba Brninih, počiva u »drobu« (kâ da kupus vri«), penjući se naviše do strašne metastaze u psihi. Brne je tuđin koji ne razume ljudski jezik a života se boji više nego smrti. Ters i tabijasuz kome se stvari više prikazuju nego pokazuju, nemoćan da s njih skine ukletost, Brne boluje od straha od utvara, od uvreda i potresa posle Bukara, ne mogavši primiti ni od drugih spasonosni korektiv jedne si-

tuacije. Njegovo samomučenje u sablasnoj besanici gdje je jedini zvuk života kucanje sahatâ, u stvari opomena i odbrojavanje, istinski je žalosno. Bolest se razvija do stepena odljudene tuposti, što izaziva iskreno sažaljenje drugih i nakanu da ga ponovo dozovu u život.

Pjevalica treba da odigra ulogu »velikog grišnika« i da skine s Brne mračne čini, da ga izvede na »veliku ariju« prevelikom dozom straha po zakonima narodne medicine »na ljutu ranu ljutu travu«, straha koji je Matavulj produbljivao do trenutka kad Brne polaže oružje pred tim jačim, nevidljivim neprijateljem despotske moći. Potpuno poražen narodnim vidanjem, smlavljen Pjevaličinim škrugtanjem zubima, hvatanjem za jatagan i priznanjem da mu je »najs-lađe zaklati«, Brne u neznanju izlazi iz »kamare« oslobođen ali nesvestan, lišen snage da se brani ali i da razume, krotak i popustljiv, no bez osmeha na licu. Vedra dosetka narodnog vidara i uzbuđujuće uverljiva gluma, sve dobronamerno iako prežestoko, pobeđuju mračnu silu izopačenog uobraženja i ispunjavaju čitav taj odsečak iskrenom radošću zbog isceljenja.

Brnin portret, to je književna studija straha i nemoći da se on racionalizuje, ali i svjedočanstvo da ima puta do čoveka. A, jednim svojim delom, on je nešto više, anticipacija Bakonjine sudbine, prozno završen oblik u kojem se budući Bakonjin život u ponečemu već ostvario.

(Hatidža Krnjević: *Pogovor. Simo Matavulj*, Bakonja fra-Brne, Nolit, Beograd, 1981.)

BILJEŠKA O PISCU

Hronologija

1852. Rođen je u Šibeniku (14. septembra) u srpskoj trgovačkoj porodici. Već u šestoj godini »gotovo jedini od pravoslavne zagrađanske djece« govorio je »dosta dobro talijanski« a u osnovnoj školi bio je »odličan đak, u svakom galijotstvu prvi vođa«.
- 1864—66. Po završenoj osnovnoj školi (u kojoj se predavalo na talijanskom) upisuje se u šibeničku gimnaziju i po položenom drugom razredu odlazi u manastir Krupu (gornja Dalmacija) čiji je iguman bio njegov stric Serafim.
- 1866—69. Boravak u manastiru Krupi, koji je Matavulj u svojoj autobiografskoj knjizi *Bilješke jednog pisca* ovako opisao:
- »U manastiru ostadoh četiri godine. Uglavnom rastao sam pust, snažno se tjelesno i divljao duševno. Sve što bješe novo, neobično duši gradskog mladička, a što je dolazilo od manastiraca i od velebitskih gorštaka, sve se naglo upi u nju. Otuda njeke ne samo smiješne nego i škodljive predrasude, naivno shvatanje svijeta, uvjerenje da se lukavstvom sve može postići, odvratno ačenje i precjenjivanje sama sebe pred slabijima, a ropsko puženje pred jačima; otuda kompomisi sa savješću i sa moralnijem čuvstvom; otuda prikrivena mrzost

na sve što nosi i najmanji trag kulture. Dobre su strane bile: poznavanje crkvenog jezika, čistota i obilje narodnijeh riječi, bogatstvo frazeologije i, kraj toga, nješto samosvoga, od iskona srpskoga, što se sahranilo među slobodnim planincima i u manastirskim zidinama. Srećom romana ne bješe, nego njih zamijeni mnoštvo starijih talijanskih djela, ponajviše historijskih. Osim crkvenijeh knjiga kojima sam se morao baviti, od naših pisaca čitao sam: Zelića (koji je, kao što je poznato, bio arhimandrit krupski). Mušickog, Rajića, Dositeja, Kengetca, Vujića, Solarića. Najglavnije je to što je mnogo lica u *Fra-Brni* — Srdarina, Bukar, Stipan Kotaranin, Pjevalica — porijeklom iz manastira Krupe i njegove okoline.

Na kraju četvrte godine i stric jedva vidje da nijesam stvoren za mantiju, te me otpravi materi, a mati me, o svome trošku, odvede u učiteljsku školu u Zadar«.

1871. Završava učiteljsku školu u Zadru i biva postavljen za učitelja u selu Kevrske, iduće, 1872. premješten je za učitelja u selu Islam (Ravni Kotari).
1873. Štampa svoj prvi književni pokušaj, poemu *Noć uoči Ivanja* u zadarskom »Narodnom listu«, nešto kasnije (1874) objavljuje, u istom listu, i svoj prvi prozni tekst — nekrolog kontu Iliji Jankoviću, na čijem je imanju živio i kod koga je, između ostalog, naučio i francuski.
1874. Pošto je dva mjeseca proveo na vojnoj vježbi u Puli, izabran je za nastavnika talijanskog jezika u Primorskom zavodu, u Herceg-Novom, i tu je proveo sedam godina.
1875. U Nevesinjskom ustanku učestvuje, jedno vrijeme, kao dobrovoljac u četi Mića Ljubibratića.
1881. Napušta Herceg-Novu i odlazi za nastavnika francuskog jezika u tek osnovanoj gimnaziji na Cetinju.

1882. Boravi u Parizu, nekoliko mjeseci, pošto je sa grupom crnogorskih đaka putovao po Italiji i Francuskoj.
1884. Objavio svoju prvu pripovjetku *Miloš od Pocerja* (u cetinjskom časopisu »Crnogorka«).
1885. Počinje da objavljuje, u feljtonu »Crnogorke«, roman *Uskok Janko*.
1887. Dolazi u Srbiju, s namjerom da u njoj dobije stalnu službu, ali poslije nepuna tri mjeseca provedena u Zaječaru, na dužnosti »učitelja jezika II klase«, u tamošnjoj gimnaziji, napušta Srbiju krajem decembra i vraća se na Cetinje.
1888. Izdao, na Cetinju, prvu knjigu svojih pripovijedaka *Iz Crne Gore i Primorja*, a u novosadskom časopisu »Stražilovo«, iste godine, počinje da objavljuje u nastavcima roman *Kako je Pjevalica izliječio Fra-Brnu* — prvu verziju svoga djela *Bakonja fra Brne*.
1889. Konačno napušta Crnu Goru i prelazi u Beograd, gdje se nastanjuje i ostaje do kraja života (najprije kao gimnazijski profesor, zatim kao službenik Presbira).
1892. Izlazi mu iz štampe dva romana: *Uskok* (u izdanju knjižare Ljube Joksimovića) i *Bakonja fra-Brne* (u izdanju Srpske književne zadruge, kao 4. knjiga njenog prvog redovnog kola).
1898. Počinje da objavljuje, u Letopisu Matice srpske, autobiografske *Bilješke jednog pisca* (izlazile u nastavcima do 1903).
1902. Izabran za predsjednika Društva književnika i umetnika.
1903. Putuje u Nicu, otada često putuje po Evropi.

1904. Izabran za redovnog člana Srpske akademije nauka.
1905. Izabran za predsjednika Srpskog književnog društva.
1906. Putuje u Carigrad i objavljuje putopise *Vrata Levanta, Levant*.
1907. Putuje brodom od Hamburga do Trsta i o tome ostavlja nedovršen spis *Tri nedjelje po moru*.
1908. Naprasno umro u Beogradu, 20. februara.

R. K.

L I T E R A T U R A :

1. Isidora Sekulić: *Simo Matavulj, Bilješke jednog pisca*, Srpski književni glasnik, Novi Sad, knj. VIII, 1923.
2. Đuza Radović: *Simo Matavulj, Uskok* (predgovor) Novo pokolenje, Beograd, 1948.
3. Ivo Frangeš: *Simo Matavulj* (predgovor: Simo Matavulj: Izabrane pripovijetke). Prosvjeta, Zagreb, 1949.
4. Vido Latković: *Simo Matavulj* (predgovor, Simo Matavulj; Sabrana dela, knj. I), Prosveta, Beograd, 1953.
5. Velibor Gligorić: *Simo Matavulj, Srpski realisti*, Prosveta, Beograd, 1960.

SADRŽAJ

<i>Radomir Konstantinović: Simo Matavulj</i>	5
BAKONJA FRA-BRNE	
I. Sveta loza	25
II. Kušmelj i Kušmeljići	29
III. Izbor	34
IV. Uvod u novi život	47
V. Prvi događaj	59
VI. Đakovanje i drugi događaji	67
VII. Šta se radilo u Bukarevo vrijeme	81
VIII. Užas!	102
IX. Mnoge različnosti	122
X. Kako pjevalica liječi	145
XI. Dvije sile kojima podliježu ljudi	160
XII. Fra-Jerković XXV	189
<i>Rječnik rjeđih i nepoznatih riječi</i>	197
<i>Izbor iz kritika</i>	203
<i>Bilješka o piscu (hronologija)</i>	209